

UNIVERZITA PARDUBICE

FAKULTA FILOZOFICKÁ

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2025

Mikuláš Stašek

Univerzita Pardubice
Fakulta Filozofická

**Vnímání městského prostoru a jeho obyvatel v českých cestopisech od
poloviny 15. do počátku 17. století**

2025

Mikuláš Stašek

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2023/2024

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Mikuláš Stašek**
Osobní číslo: **H22111**
Studijní program: **B0222A120026 Historie**
Specializace: **Historie – Ochrana hmotných památek**
Téma práce: **Vnímání městského prostoru a jeho obyvatel v českých cestopisech od poloviny 15. do počátků 17. století**
Zadávající katedra: **Ústav historických věd**

Zásady pro vypracování

Na základě vybraných cestopisů z poloviny 15. do počátku 17. století chce práce přiblížit myšlenkový svět jejich autorů. Do něj práce nahlíží jejich reflexí městského prostoru a jeho obyvatel včetně událostí v něm probíhajících. Jakých staveb si cestovatelé všímají a které z nich vynikají, jaký jazyk k tomu používají, jaké obchodní či náboženské události považují za pozoruhodné? A jak se tato reflexe změnila od 15. do počátku 17. století? Vedle tohoto primárního tématu chce práce obsáhnout i jak se v daném období (ne)změnil český cestovatel. Dílčími tématy práce jsou i kategorizace cestování a porovnávání domácího prostředí s cizím.

Rozsah pracovní zprávy:

Rozsah grafických prací:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam doporučené literatury:

Literatura:

Rudolf URBÁNEK (ed.), Ve službách Jiříka krále: Deníky panoše Jaroslava a Václava Šaška z Bírkova, Praha 1940.

Martin KABÁTNIK? J. Václav PRÁŠEK (ed.), Cesta Martina Kabátníka z Čech do Jerusalema a Kaira r. 1491?1492, Praha 1894.

Jan HASIŠTEJNSKÝ Z LOBKOVIC ? František MALEČEK (ed.), Putování ke svatému hrobu, Praha 1907.

Oldřich PREFÁT Z VLKANOVA? Karel HRDINA (ed.), Cesta z Prahy do Benátek a odtud potom po moři až do Palestiny, to jest do krajiny někdy Židovské, země Svaté, do města Jeruzaléma k Božímu hrobu, kteraužto cestu s pomocí Pána Boha všemohúcího šťastně vykonal Voldřich Prefát z Vlkanova léta Páně MDXXXVI, Praha 1947.

Bedřich Z DONÍNA ? Antonín GRUND (ed.), Cestopis Bedřicha z Donína, Praha 1940.

Václav VRATISLAV Z MITROVIC a Jiří DAÑHELKA (ed.), Příhody Václava Vratislava z Mitrovic, Praha 1950.

Kryštof HARANT Z POLŽIC A BEZDRUŽIC, Putování, aneb, Cesta z království českého do města Benátek, odtud po moři do země Svaté, země Jüdské a dále do Egypta a velikého města Kairu. Díl I a II. Praha 2017.

Jiří KUBEŠ (ed.) a kol., Cesty a život Jindřicha Hýzrla z Chodů. Praha 2021.

Norbert OHLER, Cestování ve středověku, Jinočany 2003.

Václav BŮŽEK a Pavel KRÁL (ed.), Člověk českého raného novověku. Praha 2007.

Jaroslav PÁNEK, Čeští cestovatelé v renesanční Evropě, in: Český časopis historický 88, 1990, č.5, s.661?682.

Vedoucí bakalářské práce:

doc. Mgr. Pavel Marek, Ph.D.

Ústav historických věd

Datum zadání bakalářské práce: **31. března 2024**

Termín odevzdání bakalářské práce: **31. března 2025**

doc. Mgr. Jiří Kubeš, Ph.D.

děkan

doc. Mgr. Pavel Marek, Ph.D.

vedoucí katedry

V Pardubicích dne 31. března 2024

Prohlašuji:

Práci s názvem **Vnímání městského prostoru a jeho obyvatel v českých cestopisech od poloviny 15. do počátku 17. století** jsem vypracoval samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využil, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byl jsem seznámen s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Beru na vědomí, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, a směrnicí Univerzity Pardubice č. 7/2019 Pravidla pro odevzdávání, zveřejňování a formální úpravu závěrečných prací, ve znění pozdějších dodatků, bude práce zveřejněna prostřednictvím Digitální knihovny Univerzity Pardubice.

V Pardubicích dne 15. 6. 2025

Mikuláš Stašek v. r.

PODĚKOVÁNÍ

Na tomto místě chci poděkovat doc. Mgr. Pavlu Markovi Ph.D. za podnětné a vstřícné vedení práce. Poděkování patří i Mgr. Kateřině Ptáčkové Ph.D. za navedení k probírané tématice. Za podporu a motivaci děkuji i mým nejbližším.

ANOTACE

Předkládaná bakalářská práce zkoumá české cestopisy z období přelomu pozdního středověku a raného novověku a jejich pomocí analyzuje jakým způsobem cestovatelé vnímali cizokrajné městské prostředí. Dílčím tématem je představení kategorizace cestování ve stanovené časové periodě. Jaké stavby čeští cestovatelé ve svých dílech nejčastěji zaznamenávali? Co se z cestopisů dozvídáme o městských obchodních a náboženských poměrech, či kulturních zvyklostech? Jak čeští cestovatelé hodnotili cizokrajné městské prostředí a obyvatelstvo? A liší se tyto reflexe mezi odlišnými kulturními a geografickými oblastmi?

KLÍČOVÁ SLOVA

Cestopisy; město; obyvatelstvo; prostor; raný novověk

TITLE

Perception of urban space and its inhabitants in Czech travel writings from the mid-15th to early 17th century

ANNOTATION

Presented bachelor's thesis examines Czech travelogues from the late medieval and early modern period and analyse show travellers perceived the foreign urban environment. A partial topic is the presentation of the categorization of travel in a given time period. What buildings did Czech travellers mentioned the most in their works? What do we learn from travelogues about urban trading and religious conditions or cultural habits? How did Czech travelers evaluate foreign urban environment and inhabitants? And do these reflections differ between different cultural and geographical areas?

KEYWORDS

Travel writings; city; inhabitants; space; 15th - 17th centuries

OBSAH

ÚVOD.....	1
1. CESTOVÁNÍ NA PŘELOMU POZDNÍHO STŘEDOVĚKU A VRCHOLNÉHO NOVOVĚKU.....	4
2. MĚSTSKÝ PROSTOR.....	14
Poznatky a shrnutí.....	14
Nejstarší český cestopis.....	17
Velký skok	20
Cizí Orient.....	24
Po moři do Jeruzaléma	27
Zbožný kavalír	30
„Ku podivu pěkně je stavěti dávají“.....	31
Svatou zemí i Egyptem	33
Evropou ve zbrani i v míru.....	36
3. NEJČASTĚJI ZAZNAMENÁVANÉ STAVBY.....	37
Opevnění	37
Sakrální stavby	38
Radnice.....	39
„Osmanské“ městské prostředí	40
Hostince.....	43
Ostatní stavby a urbanistické prvky	43
4. CIZOKRAJNÉ ZVYKY, OBCHOD A VÍRA	44
ZÁVĚR	56
SUMMARY.....	59
POUŽITÁ LITERATURA	62
PŘÍLOHA:.....	66
Autoři vybraných cestopisů a jejich cesty.....	66
Panoš Jaroslav	66
Martin Kabátník	67
Oldřich Prefát z Vlkanova.....	68
Bedřich z Donína.....	69
Václav Vratislav z Mitrovic	69

Kryštof Harant z Polžic a Bezdružic	70
Jindřich Hýzle z Chodů.....	71

ÚVOD

Stěžejním hlediskem pro výběr tématu předložené bakalářské práce byl autorův zájem o problematiku cizokrajného cestování v pozdním středověku a raném novověku. Tato tematika se těšila a těší pozornosti minulé i současné historiografie, a existuje mnoho odborných prací, které se jí v různém světle věnují. Okruh témat bylo proto potřeba konkretizovat tak, aby dokázala být přínosná a neobjevovala již objevené.

Předložená stat' se chce zaměřit na roli městského prostoru v myšlenkovém světě českých cestovatelů a na jejich zážitky z pobytu v cizokrajném prostředí. Autora především zajímalo, jakým způsobem čeští cestovatelé reflektovali prostor cizokrajných měst. Město je nejen hmotným „urbanistickým“ prostředím hradeb, veřejných prostranství, světských a sakrálních staveb, ale i specifickým sociálním prostorem, který je plný obchodních, kulturních a náboženských událostí a interakcí. Předložená stat' nabízí analýzu vnímání tohoto prostředí a událostí, které utvářely komplexnější obraz cizokrajného města. Těmito dvěma aspektům městského prostoru se věnuje druhá a třetí kapitola práce. Co musí město obsahovat a co se v něm musí odehrávat, aby bylo v očích cestovatele skutečně *městem*? Jakým způsobem jsou města a události popisovány? Jaký jazyk je k tomu použit? Jak se tento způsob vnímání cizokrajného prostoru změnil od poloviny 15. století do počátků století sedmnáctého? To vše jsou otázky, na které bude autor v textu hledat odpovědi.

Pojem „cizokrajné prostředí“ je v případě předkládané práce označením pro přechodné a cílové destinace autorů zkoumaných cestopisů. Tedy oblasti střední, západní a jižní Evropy, Malé Asie, Svaté země a Egypta. Na tomto rozsáhlém území se cestovatelé střetávali s cizím prostředím a kulturou. Je proto na místě srovnat i to, jak moc se kulturní, náboženské a konfesní rozdíly ve styku s cizím promítají do popisu a reflexe cizokrajných měst a událostí, jež se v nich odehrávaly. Jak jsou tyto rozdíly související s městskou stavební kulturou a životem hodnoceny? Dochované cestopisné texty ze zmíněného období vykreslují nemalou část tehdejšího světa a vytváří velmi zajímavý historicko-literární prostor, jehož zkoumání by mělo, přinejmenším alespoň částečně, na tyto otázky odpovědět. Cestopisy lze vnímat nejen jako historický pramen, ale také jako literárně umělecký text. Jedná se o díla balancující mezi popisem a vyprávěním. Takový text může být ovlivněn subjektivními myšlenkovými pohnutkami svého autora, čímž mohou být významně ovlivněny jeho faktografické vlastnosti. Středověcí a později novověcí autoři byli do značné míry ovlivněni dobovou představou o tom, co by takový cestopis měl obsahovat. Stejně tak čtenáři, kteří si podle této představy cestopisy

interpretovali. Lidé nepřicházeli do kontaktu s cizím bez svých vlastních představ. Zkrátka naráželi na hranice svého vlastního pojetí a interpretace světa. Tyto hranice byly ovlivněny společenským postavením, náboženským vyznáním, intelektem, ale třeba i příslušností k národní či jiné identitě a komunitě. Všechny tyto aspekty jsou tak do jisté míry zavádějící, ale zároveň právě tato subjektivita je v očích autora této bakalářské práce to „autentické“ a vypovídající, co je třeba zkoumat. Přirozeně tak nemůžeme přesně a objektivně rekonstruovat danou dobu, resp. městský prostor (pouze) na základě cestopisů. Každé literární dílo, cestopisy nevyjímaje, je hlavně vypovědí svého autora. Reprezentuje ho. Tato práce tedy nemá ambice rekonstruovat zmíněnou dobu pohledem cestopisů, ale chce přiblížit myšlenkový svět cestovatelů těmi, zdá se, nepříhodnějšími prameny – jejich vlastními texty.

Druhá kapitola této práce se věnuje přiblížení života autorů vybraných cestopisů, což umožní lépe porozumět samotným cestovatelům. Závěr práce se zaměří na evoluci přístupu k cestování v jednotlivých cestopisech. Na příkladech konkrétního chování autorů (osvojování cestovatelských možností, reflexi prostoru cizokrajné cesty včetně „magických“ i náboženských prvků, vnímání nebezpečí, setkávání s hmotnými geografickými, ale i nehmotnými politickými či nábožensko-mentálními bariérami) lze přiblížit myšlenkový svět českých cestovatelů na pozadí společenských procesů a historického vývoje kolem nich. Pramenná základna je vybrána tak, aby umožnila srovnat podobu zmíněných fenoménů v době vlády Jiřího z Poděbrad, v době jagellonské i době po nástupu Habsburků. Období od poloviny 15. století do počátku 17. století je vhodné pro zkoumání tohoto myšlenkového vývoje, jelikož relativně strnulá pozdně středověká společnost se v tomto období začíná podstatným způsobem měnit a transformuje se na přeci jen již více racionálně zaměřenou raně novověkou společnost. Ta se proměnila v důsledku technického pokroku, například vynálezem knihtisku, tak i díky změnám v přístupu k víře, jež odstartovala reformace. Souběžně s těmito změnami v myšlení a civilizační výbavě evropských národů probíhá i postupná transformace a rozšiřování dosud známého světa. Není tedy přílišným přeháněním prohlásit, že svět na počátku 17. století je již úplně jiným světem, než jakým byl v polovině století patnáctého.

Primární pramennou základnu této práce tvoří ediční vydání devíti cestopisů české provenience. Tyto prameny lze podle doby vzniku roztřídit do tří skupin. Výchozí skupina cestopisů obsahující čtyři autorské texty reprezentuje období druhé poloviny 15. století. Prvním ze skupiny těchto textů je cestopisný deník „panoše Jaroslava“ z roku 1464, pojednávající o cestě českého poselstva vedeného Albrechtem Kostkou z Postupic. Druhým dílem je deník Václava Šaška z Bířkova, člena družiny Lva z Rožmitálu, jež mezi lety 1465 až 1467

procestovala značnou část západní Evropy. Doposud nepřekonanou edici těchto dvou cestopisných deníků, využitou při tvorbě této práce, zpracoval a roku 1940 vydal Rudolf Urbánek.¹ Dalším zkoumaným dílem je cestopis Martina Kabátníka, jenž mezi lety 1491 až 1492 absolvoval pouť do Svaté země.² Za stejným cílem putoval o rok později, tedy roku 1493 i Jan Hasištejnský z Lobkovic, jehož cestopisný deník uzavírá tuto skupinu pramenů.³

Prostřední skupinu pramenů, která vypovídá o cestování v polovině 16. století, obsahuje pouze cestopis Oldřicha Prefáta z Vlkanova z putování do Benátek „a odtud po moři až do Palestiny“ uskutečněného roku 1546.⁴ Další cestopisy z tohoto období se v rámci českého prostředí nedochovaly nebo nejsou edičně přístupné.

Třetí skupina obsahuje čtveřici cestopisů pocházejících z přelomu 16. a 17. století. Jsou to cestopisné deníky ze čtyř uskutečněných cest Bedřicha z Donína do Rakous, Uher, Bavor a Itálie, a to z let 1588–1607.⁵ Vzpomínky na příhody z cest přes Balkánský poloostrov a uvěznění v Cařihradě od Václava Vratislava z Mitrovic z let 1591–1599.⁶ Obsáhlý cestopis o dalekých cestách od Benátek po Káhiru Kryštofa Haranta z Polžic a Bezdružic.⁷ Skupinu uzavírají cestopisné poznámky po střední, západní a části jihovýchodní Evropy Jindřicha Hýzrla z Chodů z let 1593–1608.⁸

¹ Rudolf URBÁNEK, *Ve službách Jiříka krále: České cesty na západ a nejstarší dva české cestopisy*, Turnov 1940. (dále jen R. URBÁNEK, *Ve službách Jiříka krále*.)

² Justin Václav PRÁŠEK (ed.), *Martina Kabátníka cesta z Čech do Jerusalema a Kaira r. 1491–1492*, Praha 1900. (dále jen J. V. PRÁŠEK, *Martina Kabátníka cesta z Čech do Jerusalema a Kaira*.)

³ František MALEČEK (ed.), *Jan Hasištejnský z Lobkovic: Putování ke Svatému hrobu*, Praha 1907. (dále jen F. MALEČEK, *Jan Hasištejnský z Lobkovic*.)

⁴ Karel HRDINA (ed.), *Oldřich PREFÁT Z VLKANOVA. Cesta z Prahy do Benátek a odtud potom po moři až do Palestiny, to jest do krajiny někdy Židovské, země Svaté, do města Jeruzaléma k Božimu hrobu, kteraužto cestu s pomocí Pána Boha všemohúcího šťastně vykonal Voldřich Prefát z Vlkanova léta Páně MDXXXVI*, Praha 1947. (dále jen K. HRDINA, *Prefát z Vlkanova: Cesta z Prahy do Benátek a odtud potom po moři až do Palestiny*.)

⁵ Antonín GRUND (ed.), *Bedřich z Donína: Cestopis Bedřicha z Donína*, Praha 1940. (dále jen A. GRUND, *Cestopis Bedřicha z Donína*.)

⁶ Jiří DAŇHELKA (ed.), *Václav Vratislav z Mitrovic: Příhody Václava Vratislava z Mitrovic*, Praha 1950. (dále jen J. DAŇHELKA, *Příhody Václava Vratislava z Mitrovic*.)

⁷ Hana BOČKOVÁ (ed.), *Kryštof Harant z Polžic a Bezdružic: Putování, aneb, Cesta z království českého do města Benátek, odtud po moři do země Svaté, země Jüdské a dále do Egypta a velikého města Kairu*, Díl I a II, Praha 2017. (Dále jen H. BOČKOVÁ, *Kryštof Harant: Putování*.)

⁸ Jiří KUBEŠ (ed.) a Kol., *Cesty a život Jindřicha Hýzrla z Chodů*, Praha 2021. (dále jen J. KUBEŠ, *Cesty a život Jindřicha Hýzrla z Chodů*.)

1. CESTOVÁNÍ NA PŘELOMU POZDÍHO STŘEDOVĚKU A VRCHOLNÉHO NOVOVĚKU

Obecně lze prohlásit, že doba přelomu pozdního středověku a raného novověku rozvoji cestování přála. Období nejzásadnějších zámořských objevů bylo v plném proudu a „nový svět“ pocítil vzestup koloniálních říší evropských velmocí. Ruku v ruce s tím se měnil i starý kontinent – příliv zboží ze zámořských území ovlivnil obchodní i mocenskou mapu Evropy.⁹ Těžiště obchodu se čím dál více přesouvalo ze středomoří do Atlantického oceánu, čímž došlo ke znatelnému vzestupu západoevropských přístavů. V 16. a zejména 17. století postupující konfesionalizace dala vzniknout mezistátním migračním proudům. Absolutismem a podnikáním vznikla potřeba efektivní správy s potřebou rozsáhlého a spolehlivě fungujícího informačního spojení a bezpečné obchodní sítě.¹⁰ Humanismus a renesance podnítily potřebu individuálního osobního poznání, což dále vyvolalo vzestup toho, co bychom dnes nazvali cestovním ruchem. Na pozadí těchto společenských změn, dochází i k výrazné proměně podoby, kvality i funkce cestování, které začíná v raně novověké společnosti plnit neoprádatelnou a „modernizační“ roli.¹¹

Ačkoliv tehdy došlo k do té doby největšímu rozvoji, cestování mělo v evropském, specificky především ve středozezemním a blízkovýchodním prostoru své významné místo minimálně již od vrcholného středověku, tedy ještě před nástupem výše zmíněných činitelů. Byl to především obchod (potažmo „podnikatelské“ cestování, zejména do Orientu, přivádějící nezbytné finanční prostředky), který vytvořil společenskou vrstvu bohatých mecenášů z řad šlechty a obchodníků. Ta svou aktivitou podpořila vzestup uměleckých a filozofických učeních i aktivit, jež společně s dalšími činiteli přispěly k rozvoji humanismu, resp. renesance, která tento proces dále umocnila. Stejně tak již přirozeně probíhaly nezbytně nutné diplomatické styky a s nimi spojené cestování. Podstatnou roli hrály také náboženské poutě. Svou roli v normalizaci cestování sehrálo konečně dlouhé období křížáckých výprav, které sice byly primárně vojenskými expedicemi, avšak částí své skutkové podstaty také naplňují princip

⁹ Richard MACKENNEY, *Evropa šestnáctého století*, Praha 2001.

¹⁰ Tamtéž, s. 55–62.

¹¹ Jaroslav PÁNEK, *Cestování jako modernizační činitel středověké a raně novověké společnosti*, Lenka BOBKOVÁ – Michaela NEUDERTOVÁ (eds.), *Cesty a cestování v životě společnosti*, Ústí nad Labem 1995, s. 9-22. (dále jen J. PÁNEK, *Cestování jako modernizační činitel středověké a raně novověké společnosti*.)

cestování. Obecně bylo v této době cestování vnímáno především jako prostředek k dosažení jiného cíle, nebylo vnímáno jako samostatná činnost a stálo tak stranou většího zájmu.¹²

Raně novověká společnost v tomto reprezentuje významný posun. Ten je formovaný několika hlavními aspekty. Především rozvojem zmíněného mezinárodního obchodu a novými absolutisticky – integračními způsoby vlády (potažmo správy). Podstata rozvoje a efektivního fungování obou těchto odvětví tkvěla v potřebě kvalitní a bezpečné infrastruktury, která umožňovala rychlou přepravu zboží a informací na (v raně „kapitalistickém“ a „globalistickém“ světě) vzdálená místa určení. V Evropě postupně vzniká cestovní infrastruktura zohledňující tyto nové požadavky. Zlepšuje se kvalita cest i jejich trasování, tak aby byly rychlejší a sjízdnější, aby po nich mohly proudit větší vozy a náklad. Vzniká systém zájezdních hostinců, či síť poštovních stanic, cesty jsou také lépe střeženy. Rozmach zažívají finanční instituce, neboť přeprava větší hotovosti je nejen náročná ale i nebezpečná. Cestování také zjednodušují pokroky v kartografii a navigačních prostředcích.¹³

Tyto tak často zmiňované civilizační potřeby a pokroky projevující se v myšlení renesančního člověka oceňujícího kvalitu individuálního poznání a z toho pramenících zkušeností jsou jedním z hlavních důvodů transformace společnosti umožňující vznik skutečného „cestovního ruchu“. Na sklonku středověku tak již cestovatel nemusí cestovat jen kvůli dosažení konkrétního cíle, necestuje pouze z obchodních či náboženských důvodů, cestováním uvědoměle obohacuje i svůj individuální myšlenkový svět, a cestování může brát, podle svých potřeb, už i jako obohacující způsob trávení času.¹⁴ Byť sice došlo k popularizaci cestování, které se postupně stalo plnohodnotnou součástí společenského života, cestovat nemohli zdaleka všichni.¹⁵ Některé historiografické proudy se ve snaze o vyvrácení tohoto faktu snaží pod pojem cestování zařadit i „...v podstatě jakýkoli teritoriální pohyb, počínaje velkými migračními a kolonizačními procesy a konče opuštěním rodiny, potulkou apod.“¹⁶ Byť je tento způsob pohybu teoreticky cestováním, splňuje v podstatě jen jeden z formálních znaků – pohyb v prostoru. Pokud bychom takový pohyb označili za cestování, poté bychom mohli říct, že cestování skutečně provozovaly všechny společenské vrstvy. Jaroslav Pánek „skutečné“

¹² Jaroslav PÁNEK, *Čeští cestovatelé v renesanční Evropě*, Český časopis historický 88, 1990, č.5, s. 661-682. (dále jen J. PÁNEK, *Čeští cestovatelé v renesanční Evropě*.)

¹³ Norbert OHLER, *Cestování ve středověku*, Jinočany 2003.

¹⁴ Winfried LÖSCHBURG, *History of travel*, Leipzig 1979.

¹⁵ Bohumila C. JANKOVSKÁ, *Cestování v době jagellonské*, Historický obzor 19, 2008, č. 9-10, s. 220-226.

¹⁶ J. PÁNEK, *Čeští cestovatelé v renesanční Evropě*, s. 663.

cestování definuje jako „...určité cestovní přesuny, zejména delší, alespoň několikadenní cesty (ať již do zahraničí, nebo uvnitř vlastní země), jejichž účastníci si předem stanovili jistý program (připouštějící ovšem značnou variabilitu) a po dosažení svého cíle počítali s návratem“.¹⁷ Toto mohou splňovat i kratší vnitrozemské cesty, obecně však slovem cestování chápeme především cestování a pobyt v „cizím“ prostředí, kde se běžně nepohybujeme, což nám přináší širší rozhled, osvojování si neznáma a kulturní, společenské či náboženské obohacení. Hodnota a význam tohoto kulturně společenského transferu, zpravidla roste s geografickou a na ní přímo vázanou kulturní vzdáleností. Na zkoumání především těchto jmenovaných aspektů si v souvislosti s cestováním uvědomujeme civilizační posun. Nástup raného novověku tyto již v omezené míře probíhající procesy násobně rozvinul a postupně definitivně normalizoval. Většina společnosti se patrně na takovém způsobu cestování bezprostředně nepodílela. Vrstva venkovského obyvatelstva, představující nejčastější příklad obyčejného člověka, tvořila bezmála 90% obyvatelstva. Takoví lidé – sedláci, mlynáři, chalupníci – sice cestování provozovat v zásadě mohli, zpravidla však pouze v omezeném geografickém okruhu, kde dominantní roli hrála pravidelná návštěva trhů či kostela.¹⁸ Takový cestovní dosah sice přinášel určitý kulturní transfer, ten však zdaleka nedosahoval parametrů cestování za horizont tohoto omezeného dosahu. Obyčejný člověk byl vázán přirozenými vztahy ke svému majetku a půdě, které mu společně s dalšími povinnostmi plynoucími z jeho společenského postavení neposkytovaly nezbytný prostor ani motivaci pro realizaci cestování.¹⁹ Tuto situaci dále utvrdilo postupné utužování nevolnictví, kdy kontrolu (nejen) nad touto částí života svých poddaných fakticky převzala šlechta. Z toho vyplývá, že společenskou vrstvou, nejvíce provozující „skutečné“ cestování byla aristokracie. Byla jedinou společenskou vrstvou, která si mohla dovolit cestování a pobyt ve vzdálené cizině. Především také kvůli finanční náročnosti cestování, která se vzdáleností navyšovala. Nebylo výjimkou, že se šlechtici, především z řad nižší šlechty, svými cestovními aktivitami zadlužili, a to jim způsobovalo nemalé problémy.²⁰

Na rozdíl od většiny Evropy nemělo cestování v rámci českých zemí na počátku tohoto vývoje vůbec jednoduchou výchozí pozici. Patnácté století, poznamenané událostmi husitských

¹⁷ J. PÁNEK, *Čeští cestovatelé v renesanční Evropě*, s. 664.

¹⁸ Václav BŮŽEK a Pavel KRÁL (ed.), *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007, s. 167. (dále jen V. BŮŽEK – P. KRÁL, *Člověk českého raného novověku*.)

¹⁹ Určitou výjimku teoreticky tvořili potulní řemeslníci.

²⁰ Což byl případ např. Bedřicha z Donína, který kvůli zadlužení musel prodat rodový majetek, viz Jan HALADA, *Lexikon české šlechty*, Praha 1999, s. 136. (Dále jen J. HALADA, *Lexikon české šlechty*.)

válek, zanechalo Země koruny české v politickém, kulturním i hospodářském úpadku, kterému zajisté nepomáhala ani od roku 1436 bazilejskými kompaktáty křehce legitimizovaná, a v té době v Evropě ještě ojedinělá situace „dvojí víry“. Ta na české země vrhala v očích obyvatel okolních zemí spíše negativní stín. Češi byli jimi běžně považováni za heretiky.²¹ Českým zemím reálně hrozila úplná hospodářská a politická izolace, čemuž musel čelit i roku 1458 nově zvolený český král Jiří z Poděbrad.²² Současnou historiografií je považován za obratného diplomata, snažil se o narovnání vztahů s evropskými státy, především pak přímo se sousedními zeměmi.²³ Po celou dobu své vlády se kromě aktivní zahraniční politiky musel věnovat i složité vnitropolitické situaci, především pak odlišné konfesní situaci v jednotlivých zemích Českého království.²⁴ Znamé jsou také jeho návrhy podporující větší evropskou integraci a spolupráci mezi křesťanskými zeměmi.²⁵ Základními stavebními kameny byl princip nevměšování se do vnitřních záležitostí jednotlivých zemí a výraznější spolupráce evropských mocností v boji s „tureckým nebezpečím“ (což se ukázalo ve světle událostí následujících století jako vizionářské). Právě z období jeho vlády pocházejí dva nejstarší, již výše zmíněné české cestopisy, které v této práci reprezentují počátek zkoumaného období a tvoří pomyslnou základnu, sloužící ke komparaci s následným vývojem.

Otevření českých zemí vnějším transformačním vlivům odstartovala výše zmíněná vláda českého krále Jiřího z Poděbrad. Jeho snaha o zmírnění mezinárodní izolace a mezinárodní spolupráci ještě ve druhé polovině 15. století narážela na jistý odpor světských panovníků evropských zemí obávajících se případných postihů ze strany církve, resp. papeže. V zásadě však byla úspěšná, byť české země ještě pocítovaly nedůvěru okolních katolických zemí.²⁶ Obdobím zlomu, kdy se české země znovu konečně více integrují do širšího evropského dění představuje vláda Jagellonců. Roku 1471 je českým králem zvolen Vladislav Jagellonský, který slibuje urovnání vztahů s papežem i sporů mezi katolíky a utrakvisty, roku 1490 se stává

²¹ Enea SILVIO PICCOLOMINI, *Historie česká*, Praha 1998.

²² Jaroslav PÁNEK – Oldřich TŮMA, *Dějiny českých zemí*, Praha 2018; Petr ČORNEJ – Milena BARTLOVÁ, *Velké dějiny zemí Koruny české IV.*, Praha 2007; Jaroslav ČECHURA, *České země v letech 1437-1526*, Díl I., Praha 2010.

²³ Jiří JUROK, *Mírová a propagační poselstva krále Jiřího z Poděbrad v letech 1461–1467*, *Historica Olomucensia* 53, 2017, s. 47-85.

²⁴ Petr HORA-HOŘEJŠ, *Evropan Jiří z Poděbrad, král do bouřlivých dob*, Praha 2014; Jiří KUTHAN, *Královské dílo za Jiřího z Poděbrad a dynastie Jagellonců*, Praha 2010. (Kapitola „Královská vláda v zemích Koruny české od konce husitských válek do roku 1526“)

²⁵ Tamtéž.

²⁶ Rudolf URBÁNEK, *Věk poděbradský I.-IV.*, *České Dějiny*, Díl I.-III., Praha 1915–1918.

i králem uherským, stěhuje se z Prahy a novým sídelním městem českého krále se stává Budín. To, společně s vypuknutím evropské reformace, která z českých zemí definitivně snímá stín náboženské izolace, významně ovlivňuje dynamiku vnitropolitických procesů, i vztahů s ostatními evropskými státy. Tento vývoj umocňuje nástup habsburské dynastie na český trůn po roce 1526. Politický vliv i mocenský zájem Habsburků poté výrazně ovlivní podobu politického i náboženského života nejen u nás, a i trochu nedobrovolně zapojí české prostředí do větší integrace s cizinou.

Nebude proto na škodu stručně představit problematiku cestování a způsoby jeho klasifikace zejména v českém prostředí. Jaké mělo cestování v českých zemích ke konci 15. století předpoklady k rozvoji bylo již stručně nastíněno výše. Dobové události v Českém království a jejich výsledek vytvořily relativně izolované prostředí, do něhož nové politické, hospodářské a společenské trendy dorazily až se zpožděním, v době, kdy na většině území západní a jižní Evropy situace již pokročila.

V české historiografii posledních let se ustálila klasifikace několika základních typů cestování.²⁷ Jsou to: *Cesty obchodní, cesty politické a diplomatické, cesty vojenské, cesty náboženské, cesty studijní, kavalírské* (tyto někdy jsou zařazovány pod cesty studijní) a *umělecké* cesty. Někteří historici jich rozlišují i víc, nebo se jejich klasifikace lehce liší.²⁸

Význam *Obchodních cest*, představujících potřebné spojení zemí se sousedními státy, není potřeba dlouze rozvádět. Existence obchodu a jeho přínos pro rozvoj cestování byla zásadní.²⁹ Již ve 14. století byla pro potřebu dálkového obchodu mezi nejdůležitějšími evropskými centry vytvořena síť silnic, zpravidla kopírujících starší obchodní stezky, která položila základ podobě mezinárodního cestování.³⁰ Význam těchto spojení byl především v 16. století umocněn vzestupem absolutistické centralizované státní moci a náběhem k rané obchodní globalizaci. Pro potřeby těchto politicko-obchodních transformací, došlo v raném novověku v rámci Evropy k podstatné optimalizaci komunikační sítě. Ta byla rozšířena a modernizována.³¹ Kolem těchto cest postupně vznikla potřebná ubytovací, stálá diplomatická a finanční infrastruktura, rozvíjející možnosti cestovní kultury víc než kdykoli dříve,

²⁷ J. PÁNEK, *Čeští cestovatelé v renesanční Evropě*, s. 664.

²⁸ V. BŮŽEK – P. KRÁL, *Člověk českého raného novověku*, s. 239.

²⁹ Norbert OHLER, *Cestování ve středověku*, Jinočany 2003.

³⁰ Josef JANÁČEK, *Dějiny obchodu v předbělohorské Praze*, Praha 1955, s. 229; PÁNEK, *Čeští cestovatelé v renesanční Evropě*, s. 664.

³¹ Milan HLAVAČKA, *Na středoevropských cestách*, Praha 1996, s. 11-36.

a přispívající k rozvoji „aktivního“ mezistátního cestování.³² Do českých zemí tato modernizace vlivem výše zmíněných politických událostí dorazila s jistým zpožděním, po nástupu Habsburků však jejím prostřednictvím došlo k pevnému napojení českých zemí a jejich obyvatel do západní Evropy.³³

Cesty *politického a diplomatického* charakteru, jak bylo nastíněno, probíhaly již od středověku. Jejich charakter byl ve středověku oproti stavu, v rámci českých zemí výrazně se rozvíjejícím od sklonku 15. století, mnohem strnulější. Počet těchto, zpravidla vnitrozemských, cest se odvíjel od četnosti zasedání zemských sněmů a jiných politicko-správních událostí. Jelikož v 15. století byly zemské státní instituce, včetně sídelního města krále situovány v rámci českých zemí, potřeba politického a diplomatického cestování do ciziny nebyla nutná pro bezprostřední fungování státu a do velké míry závisela na politické iniciativě panovníka. Tento stav změnil Vladislav Jagellonský přesunutím svého dvora do Budína, čímž prakticky učinil z cest potřebných ke kontaktu s panovnickým dvorem cesty mezistátní. Šlechta tak začala aktivně navazovat vztahy i s cizokrajným politickým prostředím. Tento trend jen potvrdil nástup Habsburků panovníkem Ferdinandem I. Habsburským na český trůn. Těžiště politického života bylo po roce 1526 částečně přesunuto za hranice Českého království, čímž se zahraniční politické cesty staly de facto běžnou součástí politického života české šlechty.³⁴ „Habsburský“ způsob centralizace státní správy v tomto směru přímo vyzýval k cestování, kdy se kariéra u královského, a císařského dvora stala atraktivnější než v čele dosavadních stavovských institucí. Mnoho šlechticů se v diplomatických službách habsburskému dvoru dostávalo i za hranice monarchie.³⁵ Tento nově nastolený stav nutnost zahraničních cest podporoval paradoxně nejen „proaktivně“, neboť i ti šlechtici, nespokojení s habsburskou politikou byli pro příslib úspěchu svých politických cílů nuceni vyhledávat své potenciální spojence jak v ostatních zemích habsburské monarchie, tak za jejími hranicemi.³⁶

³² J. PÁNEK, *Čeští cestovatelé v renesanční Evropě*, s. 671.

³³ Tamtéž, s. 681.

³⁴ J. PÁNEK, *Cestování jako modernizační činitel středověké a raně novověké společnosti*, s. 18.

³⁵ V. BŮŽEK – P. KRÁL, *Člověk českého raného novověku*. (Kapitola „UROZENEC“)

³⁶ Jaroslav ČECHURA, *České země v letech 1526-1583: první Habsburkové na českém trůně I*, Praha 2008; Václav BŮŽEK, *Mezi Bečovem, Wildbergem a Norimberkem (Příspěvek ke komunikaci Českých stavů se zahraničím ve čtyřicátých letech 16. století)*, Petr VOREL (ed.), *Stavovský odboj roku 1547*, Pardubice 1999; Jaroslav PÁNEK, *Stavovská opozice a její zápas s Habsburky: k politické krizi feudální třídy v předbělohorském českém státě*, Praha 1982.

Specifickými, avšak zřetelně profilovanými, byly *vojenské cesty*. V rámci českých zemí je jejich směřování v tomto období nejčastěji skloňováno v souvislosti s tureckou hrozbou a nejčastěji směřují do oblasti Uher. Turecká hrozba sice zůstávala dlouho jen v teoretické rovině, v 16. a 17. století se ale do tažení na obranu proti turecké expanzi při jihovýchodní hranici habsburské monarchie zapojilo mnoho šlechticů ve velicích pozicích a vojáků v řadách regulérního vojska. To stejné platí i o operacích třicetileté války a protihabsburských povstání v tomto případě s českými vojáky na obou stranách zneprátelených táborů.

Náboženské cesty měly na prahu raného novověku již dlouhou tradici, vedoucí až po samotné počátky křesťanského kultu. Byť nejvýznamnější lokalitou pro vykonání náboženské pouti představovala nepochybně oblast předního východu s mnoha památnými místy v Palestině, resp. Jeruzalémě, tak do těchto míst směřovala jen špička pomyslného ledovce v podobě těch nejbohatších a nejodvážnějších cestovatelů – poutníků. Vzhledem k časové i finanční náročnosti a hrozícím nebezpečím pramenícím z cesty na Blízký východ se zbožní poutníci vydávali raději k bližším významným památným místům křesťanského kultu v Evropě.³⁷ Tato místa, například hrob svatého Jakuba staršího v Santiagu de Compostela či památky křesťanské tradice v Římě, však pro většinu obyvatel také nepředstavovala dostupnou variantu na vykonání pouti. Většina poutníků z Čech i ostatních Zemí koruny české se tak spokojila s dostupnými místy, zpravidla chrámy s ostatky významných světců, v nepříliš vzdálených oblastech střední Evropy. Cesty českých cestovatelů tak nejčastěji vedly například do Řezna nebo Kolína nad Rýnem. Ani zmíněný Řím nebyl nedosažitelný, po cestě však bylo nutné překonat nebezpečí skýtající Alpy.³⁸ Zajímavým aspektem náboženských poutí se v raném novověku a nástupem barokní zbožnosti stávají pouti k novým „předmětům vyjadřujícím spojení s Bohem“ a sice významným sochám a obrazům.³⁹ Symbolika náboženských poutí také hrála roli v rekatolizaci českých zemí po roce 1627.⁴⁰

Jednu z podstatných rolí v evropské vzdělanosti, příznačnou od období renesance, hrálo cestování za studiem, tedy tzv. *studijní cesty*. V rámci českých zemí tyto cesty specificky směřovaly především do zahraničí, neboť cizinci se do českých zemí za studiem vydávali jen výjimečně.⁴¹ Tento stav z velké míry zapříčinily události husitských válek, resp. jejich dopady

³⁷ J. PÁNEK, *Čeští cestovatelé v renesanční Evropě*, s. 667.

³⁸ V. BŮŽEK – P. KRÁL, *Člověk českého raného novověku*, s. 245.

³⁹ Tamtéž, s. 256.

⁴⁰ Tamtéž.

⁴¹ J. PÁNEK, *Čeští cestovatelé v renesanční Evropě*, s. 668–669.

na pražskou univerzitu. Její přílišné ovlivnění „kacířským“ utrakvismem způsobilo, že se v očích zahraničních studentů stala zcela neatraktivní, a i na domácí, konfesijně rozpolcené, scéně nepožívala příliš dobré pověsti. Situace se nezměnila ani po nástupu reformace, kdy byla považována za příliš konzervativní. Čeští studenti tak směřovali především do nejbližších přeshraničních univerzit, například v rakouské Vídni, polském Krakově či saském Lipsku. Studenti, kterým to umožňovala jejich finanční a společenská situace, mohli zvolit též italské, francouzské či dokonce vzdálené anglické univerzity. Ti skutečně movití studenti také často nezůstali u studia na pouze jedné univerzitě. Mezi hlavní zájmy české šlechty patřilo především právo, od konce 17. století se zájmu těší i studium vojenské a civilní infrastruktury či malířství.⁴²

Druhem cest, které se utvářejí jako samostatný typ od poloviny 15. do poloviny století šestnáctého a které jsou nejpříznačnější „novinkou“ období raného novověku, jsou cesty *kavalírské*.⁴³ Jedná se o vzdělávací cesty dospívajících šlechticů po cizokrajných univerzitách a významných panovnických dvorech, kde bylo jejich posláním proniknout do způsobů dvorského způsobu chování, etikety, konverzace ale i osvojování tradiční dvorské výchovy jako je šerm, cvičení s koněm a turnajové dovednosti. Tyto cesty, kombinující rytířské putování a studijní cestu, měly za cíl obohatit mladé šlechtice společenskými a praktickými zkušenostmi. Vycházely z humanistických představ a potřeb raně novověkého státu, kdy šlechtic již neměl být pouze vojákem, ale i vzdělaným dvořanem či úředníkem s rozvinutými diplomatickými vlastnostmi.⁴⁴ Potřebám mladých šlechticů časem začaly vycházet vstříc i evropské univerzity, které začaly zavádět odpovídající studijní semináře a kavalírské cesty se brzy staly součástí šlechtické každodennosti.⁴⁵ Kavalírské cesty představují celoevropský fenomén, existují ale lokální specifika a označení.⁴⁶ Tento typ cestování je typický i pro české země raného novověku. Podstupoval jej nespočet šlechticů, z jejichž cest se dochovalo množství pramenů, které se dlouhodobě těší historiografickému zájmu, pro který představují jednu z bohatých

⁴² V. BŮŽEK – P. KRÁL, *Člověk českého raného novověku*, s. 243.

⁴³ Petr MAŤA, *Svět české aristokracie (1500-1700)*, Praha 2004, s. 275-326; Jiří KUBEŠ, *Náročné dospívání urozených: kavalírské cesty české a rakouské šlechty 1620-1750*, Pelhřimov 2013.

⁴⁴ Heřman Jakub ČERNÍN – Zdeněk HOJDA a kol. (eds.), *Heřman Jakub Černín na cestě za Alpy a Pyreneje*, Díl I., Praha 2014, s. 26.

⁴⁵ Tamtéž, s. 27–30.

⁴⁶ Pro anglické prostředí je vžitý pojem „*grand tour*“ (Tamtéž, s. 26).

pramenných základů dějin každodennosti a politického života.⁴⁷ Kavalířské cesty v mládí absolvovali například i Bedřich z Donína či Jindřich Hýzle z Chodů, jejichž texty se zabývá i tato práce.

Vymezení posledního typu cest, někdy označovaného jako cesty *umělecké*, jinými historiky také třeba jako *cesty za zábavou*, či *pro potěšení* (tzv. „*Lustreise*“) je obtížnější.⁴⁸ Zájem o umění a kulturu postupem času vzrůstal jak mezi šlechtickými kavalíry, diplomaty, duchovními, tak i v řadách studentů či vojáků, v neposlední řadě lze pod toto označení umělecké cesty taky zařadit cestování potulných umělců. Jelikož je, při prolínání této formy cestování s ostatními typy těžké doložit cesty vyloženě motivované touhou po umění, lze říct, že umělecké cesty, resp. motivace aktivně poznávat cizí kulturní trendy byla přirozenou součástí všech výše vymezených typů cestování. Pojem umělecké cesty je tak potřeba podrobit dalšímu zkoumání.

Všechny zmíněné motivace vybízely k cestování v omezené míře již v pozdním středověku. Až na počátku novověku však v intenzitě, atraktivnosti a popularitě cestování nastal výrazný posun. Neproběhl však ve všech evropských oblastech naráz. Právě české země jsou krásným příkladem postupného napojení na tento civilizační trend, který symbolizuje pokrok vývoje novověké společnosti.

Co se týče rychlosti cestování, ta se na jednotlivých místech Evropy lišila. Ovlivněna byla několika faktory: použitým dopravním prostředkem, stavem samotných cest – nejkvalitnější silniční sítě v tomto směru disponovala severní Itálie či Francie – a geografickými vlastnostmi terénu.⁴⁹ Nejrychlejším způsobem cestování byl přesun na vlastních koních. Zatímco v rovinném terénu šlo dosáhnout rychlosti jízdy okolo 30–70 kilometrů za den, v horách to nebylo více než 40. Při cestě kočárem či nákladním vozem, taženým často pomalejšími koňmi či osly, byla tato rychlost pravděpodobně ještě nižší. Pozitivní vliv mělo v tomto ohledu zavedení sítě poštovních stanic. České země tuto

⁴⁷ Typicky jsou zkoumány kavalířské cesty jednotlivých šlechticů, jejichž závěry jsou často publikovány ve sbornících a odborných časopisech, vzácněji i jako samostatná díla. Např. Martin HOLÝ, *Zrození renesančního kavalíra: výchova a vzdělávání šlechty z českých zemí na prahu novověku (1500-1620)*, Praha 2010; Tomáš FOLTÝN, *Druhá Kavalířská cesta a zejména římský pobyt Ferdinanda Augusta z Lobkovic (1675-1676)*, Jiří KUBEŠ, *Šlechtic na cestách v 16.-18. století: sborník příspěvků Katedry historických věd FF UPCE ze dne 28. listopadu 2005*, Pardubice 2007; Zdeněk HOJDA (ed.), *Výjezd šťastný: Cestovní deníky z kavalířských cest Václava Vojtěcha, Jana Norberta a Ignáce Karla ze Šternberka z let 1662-1665*, Praha 2022.

⁴⁸ V. BŮŽEK – P. KRÁL, *Člověk českého raného novověku*, s. 239.

⁴⁹ Norbert OHLER, *Cestování ve středověku*, Jinočany 2003.

infrastrukturu adaptovaly zejména po roce 1526. Poštovní stanice umožňovaly přepřahy za čerstvé koně, čímž bylo možno udržet stabilnější cestovní tempo. Rychlost cestování samozřejmě závisela na ročním období a počasí, které mohly cestovatele značně zdržet. Obecně se odhaduje rychlost cestování na zhruba 150 a za příznivých podmínek až 300 kilometrů týdně. Roku 1551 skupina české šlechty dorazila z jižních Čech do Janova za zhruba měsíc vytrvalé jízdy.⁵⁰ Kryštof Harant potřeboval na srovnatelnou vzdálenost ze západních Čech do Benátek roku 1598 sedmnáct dnů. Na konci 16. století se cestování mezi většinou evropských metropolí stalo otázkou maximálně týdnů.

⁵⁰ Jaroslav PÁNEK, *Výprava české šlechty do Itálie v letech 1551-1552*, České Budějovice 2003, s. 58.

2. MĚSTSKÝ PROSTOR

Městské prostředí lze vnímat více způsoby. Jednak ho lze chápat jako hmotný prostor, jehož funkci a podobu hodnotíme pomocí přírodovědeckých disciplín jako je urbanistika, topografie či architektura. Pohledem humanitních věd je však tento prostor nejen hmotným místem, ale také sociálním prostředím (spolu)vytvářeným lidmi. V humanitně vědeckém pojetí prostoru města jsou pak zkoumány sociální vazby, události, interakce a funkce komunit, které tento prostor obývají a navštěvují.⁵¹ Kombinací přírodních a humanitních věd můžeme městský prostor nahlédnout v širších souvislostech a vytvořit komplexnější obraz městského prostředí. Prostor lze klasifikovat pomocí jeho funkce, význam mu však dává především člověk, který tyto funkce svým vnímáním hodnotí. Jinými slovy: (nejen) městský prostor je kombinací fyzického prostředí a individuálních nebo kolektivních představ.⁵²

Předkládaná kapitola rekonstruuje fyzickou podobu cizokrajného městského prostředí, tak jak ji zaznamenali čeští cestovatelé ve svých dílech. Následující kapitola „Cizokrajné zvyky, obchod a víra“ zkoumá sociální prostředí, tedy obyvatele a události odehrávající se uvnitř cizokrajných měst. Oba pohledy by měly přiblížit podobu, funkci a specifika prostředí měst i vnímání jejich obyvatel v myšlenkovém světě českých cestovatelů od poloviny 15. do počátku 17. století.

Poznatky a shrnutí

V úvodu byla stanovena badatelská otázka, co musí cizokrajné město obsahovat, aby bylo v očích českého cestovatele skutečně městem. Z analýzy zaznamenávání městského prostoru ve vybraných cestopisech vyplývá několik skutečností. Především je patrné, že jeho reflexe v cestopisech z přelomu 16. a 17. století zaujímá více prostoru, než v nejstarších cestopisech z druhé poloviny 15. století. Toto zjištění nemusí přímo znamenat rostoucí zájem o městský prostor ze strany českých cestovatelů. Je potřeba přihlídnout k celkové proměně úrovně cestopisné literatury ve zkoumaném období. V případě českých cestopisů je patrný postupný nárůst rozsáhlosti zkoumaných děl. Autoři druhé poloviny 15. století byli struční vypravěči, povětšinou si vystačili s jednoduchým popisem. Jejich přístup k psaní, byl

⁵¹ Věra OKÉNKOVÁ, *Využití konceptů míst v antropologii a příbuzných vědách*, Lidé města 17, 2015, č.3, s. 513–528.

⁵² Vladislav ZLINSKÝ, *Veřejné prostory a jejich reglementace ze strany městských rad v pozdně středověkých českých městech*, FF Univerzity Pardubice: Pardubice 2021. (magisterská práce)

pravděpodobně především praktického rázu, jednalo se spíše o jakousi cestovní relaci. Do svého vyprávění tak zakomponovali informace o způsobu přijetí, vzdálenostech, ubytování, a bezpečnosti v navštíveném prostředí. To hodnotili bez bližších podrobností, zpravidla jen přídatnými jmény (města jako pěkná, velká a pevná, krajinu jako úrodnou, rozsáhlou atd., či negativně odpovídajícími antonyma) a připojili, pokud vůbec, výčet nejdůležitějších staveb či jiných hmotných statků jejich zájmu. Svým čtenářům tak předložili relativně krátká díla.

Cestovatelé z přelomu 16. a 17. století své texty psali odlišně. Na cestopisy nahlíželi nejen jako na možnou cestovatelskou příručku, ale jako svébytné literární dílo. Texty jsou nejen jakýmsi návodem, ale i „výkladovým referátem“. Obsahují delší popisné pasáže a pozorování, často zasazují prostředí do dobových a historických souvislostí. Popisy jsou strukturované a srozumitelné.⁵³ Celkově texty působí čtivěji a osobitěji. To vynikne především v porovnání s dvěma nejstaršími českými cestopisy panaře Jaroslava a Václava Šaška z Bířkova, které jsou především jakýmsi záznamem o osudech „jejich“ výprav, nikoli vyprávěním primárně o vlastních osobních poznacích. Zaznamenávají především události samotné cesty než prostředí, ve kterém se odehrává. Zmíněná konverze pravděpodobně souvisí s vývojem mentality, která v souladu s renesančními a humanistickými ideály mladší autory vedla k vyjadřování subjektivních prožitků a pohledů na svět, a která se v českých cestopisech projevila až v 16. století. Cestopisy české provenience raného novověku jsou zřetelně rozsáhlejší, i proto jsou bohatší o informace o městském prostředí, kterému v nich autoři věnovali více pozornosti. Kde si pozdně středověcí autoři vystačili s několika větami či odstavci, novověcí autoři využili i řadu desítek stran. Pravděpodobně svou roli sehrála i vyšší vzdělanost mladších cestopisců. Víme, že byli kvalitně edukováni a měli větší představu o prostředí, do kterého se vydávali. Tu získávali mimo jiné i z cestopisů svých předchůdců. Už Martin Kabátník ve svém cestopise poznamenal, že se snažil zaznamenat co nejvíce, aby z jeho vyprávění mohli čerpat jeho následovníci. Ti si již uvědomovali hodnotu praktických informací, které usnadňovaly orientaci cestovatelů v cizokrajném prostředí.

Mladší cestopisci sice věnovali více času popisu prostředí, ve kterém se nacházeli, zároveň je však možné pozorovat, že je jejich pozornost již jaksi „významově“ odměřená. V cestopisech panaře Jaroslava a Václava Šaška z Bířkova je u všech navštívených měst délka popisu podobně dlouhá, takže je z nich těžké vyčíst, která z nich představovala ta významnější

⁵³ Byť obsahují mnoho historismů a archaismů, které mohou pro laického čtenáře tuto srozumitelnost narušovat.

a zajímavější. Jsou to spíše zmínky o vlastnických právech, které zmínění autoři do svých textů zaznamenali, co dnes umožňuje odvodit status jednotlivých měst podle historického významu jednotlivých vlastníků. Z délky cestopisných popisů to však výrazným způsobem nevyplývá. Naopak v mladších cestopisech si lze podle délky popisu udělat jasnou představu o významu (potažmo i konkrétnější podobě a rozlehlosti) zmíněných měst. Autoři již věnovali významně více prostoru klíčovým městským centrům, například Benátkám než menším, méně důležitým městečkům.

Zcela specifická je reflexe prostoru (včetně prostoru městského) ve Svaté zemi. Již bylo řečeno, že cestovatelé přicházeli do cizokrajného prostředí s určitou představou. Dost možná byla tato idea nejkonkrétnější v případě Svaté země, o které si středověký i novověký člověk tvořil konkrétní představu skrze svou zbožnost. Díky ní měli cestovatelé putující do Jeruzaléma, Betléma a dalších oblastí ve Svaté zemi velmi konkrétní plán, které lokality chtějí navštívit i proč jsou významné. Cestopisy tak pojmají celou Svatou zemi jako jeden rozsáhlý prostor s chrámy, městy a poutními místy, které sdílejí (biblickou) historii. Zdá se, že význam jednotlivých lokalit je tak posuzován výhradně podle událostí, které se tu odehrály podle Starého a Nového zákona.⁵⁴ Reflexe městského prostředí jako takového je v cestopisech z této části blízkého východu relativně skromná.

Rozeznatelná jsou specifika městského prostředí jižní Evropy. Italské země jsou vykresleny jako „*nejpřednější a nejpěknější strana Evropy*“⁵⁵ V očích autorů českých cestopisů byla italská města jakousi evropskou „výkladní skříní“. Přičítali to bohaté historii a kvetoucímu obchodu, ze kterého italským městům proudily významné finanční prostředky a vliv. Z italského prostředí jsou v českých cestopisech zaznamenány časté zmínky o drahých, okázale provedených světských i sakrálních budovách z drahých materiálů a vyzdobených uměleckými díly. Tento „trend“ je pozorovatelný ve všech cestopisech z 15. i přelomu 16. a 17. století reflektujících italské prostředí. Zajímavé poznatky přináší cestopisy o zemích Pyrenejského poloostrova. Ve vnímání českých cestovatelů a jejich popisu tamějšího „hmotného“ prostředí nevystává podstatná jinakost oproti ostatním západoevropským či středoevropským městům.

⁵⁴ Více k reflexi prostoru Svaté země viz Libuše SUCHÁ, *Cesty do Svaté země a její prostor v renesančních cestopisech*, FF Masarykovy Univerzity: Brno 2010. (diplomová práce) Dostupné online z: <https://is.muni.cz/th/zdd96/>.

⁵⁵ Jak se o ní vyjádřil Bedřich z Donína, viz A. GRUND, *Cestopis Bedřicha z Donína*, s. 89.

České cestopisy také dokládají, jak jejich tvůrci vnímali a seznamovali se s odlišným kulturním prostředím Osmanské říše. Zřetelně z nich vyvstávají specifika osmanského (resp. balkánského, maloasijského a egyptského) městského prostředí, kterému pro jeho odlišnost čeští cestovatelé věnovali velkou pozornost a detailně popsali stavby, které se zde nacházely. Vděčným cílem jejich vyprávění tak byly například mešity, zájezdní hostince – tzv. „karavanseraje“, turecké lázně či rozlehlé tržnice – „bazary“. Celkově je z cestopisů dobře patrný odlišný stavební ráz měst ve východním středomoří a blízkovýchodním prostoru.

V následujících úryvcích jsou blíže rekapitulovány jednotlivé cestopisy. Přestože obsahují řadu shodných prvků, porovnáním je dobře patrný fakt, že se každý autor ve svém díle soustředil na cíle svých vlastních zájmů, takže je každý text charakteristický.

Nejstarší český cestopis

Obsahově nejskrovnější z probíraných děl je první český cestopis panoše Jaroslava z roku 1464, v ediční úpravě Rudolfa Urbánka čítá pouze třicet stran. Autorův styl psaní je stručný a relativně strohý.⁵⁶ To platí i o popisu městského prostoru, kterému autor věnuje, s několika výjimkami, jen několik neurčitých přídavných jmen, která nám bližší představu o podobě navštívených měst neposkytnou. Většinou mu pro jejich popis stačilo jen několik stručných vět. Byť se nesoustředil na přímý „urbanistický“ popis navštívených měst, relativně pečlivě zaznamenával jejich „administrativní“ status a příslušnost. Všímal si například toho, zda se jednalo o město říšské či poddanské, k jakému zemskému celku patří atd., případně zda bylo sídelním městem krále či jiného významného šlechtice.

Stručný ráz popisu cizokrajných měst stanoví hned zmínka o bavorském městě Wunsiedel na počátku Jaroslavova cestopisu, o kterém autor poznamenal, že se nachází sedm mil od Tachova a že patřilo markraběti „bramburskému“.⁵⁷ Bližší podrobnosti o fyzické podobě města panoš Jaroslav neuvedl, ostatně stejně jako u velké části ostatních v jeho cestopise zmíněných měst či vesnic. Údaje o vzdálenosti od naposledy navštíveného, či jinak významného města jsou však naopak zapisovány pravidelně. Panoš Jaroslav uvedl tyto

⁵⁶ Což přispívá k teoriím o jeho nedokončenosti, viz. Rudolf URBÁNEK, *České cesty na západ a nejstarší dva české cestopisy*, Ve službách Jiříka krále, Praha 1940, s. XXXII.

⁵⁷ R. URBÁNEK, *Ve službách Jiříka Krále*, s. 3; Wunsiedel leží na území bývalého Bayreuthského knížectví, to nikdy oficiálně nebylo povýšeno na markrabství, od roku 1415 se však jeho majitelé – rod Hohenzollernů – stali norimberským purkrabím Friedrichem IV. braniborskými markrabaty a tento titul je tak někdy používán i ve vztahu k Bayreuthskému knížectví (Markgraftum Brandenburg-Bayreuth).

vzdálenosti v českých mílich.⁵⁸ Na francouzském území panoš Jaroslav vzdálenosti udává v tzv. „*leukách*“, o nichž říká jen, že jsou to „*míle malé, jenž v těch zemích a krajinách sloví leuky*“.⁵⁹ Ve francouzských zemích jsou tedy vzdálenosti popsány již zmatečně, někdy panoš Jaroslav psal o „*leukách krátkých*“ jindy „*velikých*“.⁶⁰ Prvně se o podobě města panoš Jaroslav zmiňuje u města Gräfenberg. O něm napsal, že je „*hrozené, dosti pěkné a slušie k koruně české*“.⁶¹ S tímto blíže nespecifikovaným způsobem popisu, tedy že je dané město opevněné a (dosti) pěkné, nebo případně naopak nepěkné, si panoš Jaroslav vystačil u naprosté většiny procestovaných měst. Podobně píše například o Norimberku či Dinkelsbuhu.⁶² Stuttgart nechal panoš Jaroslav bez „*blížího*“ popisu, avšak o poměrech v něm se zmiňuje.

Výřečnost Jaroslavova textu se změnila vstupem na francouzské, resp. lotrinské území. Zatímco německých měst si panoš Jaroslav příliš nevšímal, jen občas zaznamenal kostel, hospodu, *teplice*,⁶³ či hrad, o francouzském prostředí byl sdílnější. Prvně se pozastavil u lotrinské vsi sv. Mikuláše (dnešní město St. Nicolas de Port poblíž Nancy), o které napsal, že je to „*ves velká*“, že v ní žilo 300 hospodářů a že tehdy patřila vévodovi lotrinskému. Také se zde zmínil o kostelu sv. Mikuláše, ve kterém se nacházelo mnoho relikvií, např. ruka sv. Mikuláše a spousta řetězů a okovů.⁶⁴ Po návštěvě Bar le Duc, o kterém píše, že v něm „*král sicilský dvorem bydlí*“, výprava projížděla přes vesnici Châlons, kde se panoš Jaroslav dokonce odhodlal k popisu charakteru zdejší krajiny: „*...a ta ves leží v krajině, jenž slove Champagne. A jest to krajina dosti pěkná, ale nemá v sobě vody a lesuov a vsi velmi říedké; a křídovatá jest krajina a domové i kostelové i zdi všecky jsou z křídý*“.⁶⁵ Čtenář si tak snad poprvé na základě jeho svědectví dokáže blíže představit popisované prostředí, tedy ráz krajiny a vesnic. Hodnotná je také zmínka o křídě – typickém stavebním materiálu v oblasti Champagne. Vojtěch Bažant ve své bakalářské práci uvažuje, že panoš Jaroslav zdejší krajinu považoval za

⁵⁸ Délka české míle bývá udávána různě, často bývá skloňováno, že odpovídá 11,24 kilometrům, jiné zdroje tvrdí 7,46 kilometru, přičemž druhý údaj je některými zdroji považován za chybný. Viz Gustav HOFMANN, *Metrologická příručka pro Čechy, Moravu a Slezsko do zavedení metrické soustavy*, Sušice 1984, s.75. Vzdálenosti panoše Jaroslava však zhruba odpovídají druhému zmíněnému údaji.

⁵⁹ R. URBÁNEK, *Ve službách Jiříka Krále*, s. 8.

⁶⁰ Tamtéž.

⁶¹ Tamtéž, s. 4.

⁶² Tamtéž, s. 4 a 5.

⁶³ Archaicky lázně.

⁶⁴ R. URBÁNEK, *Ve službách Jiříka Krále*, s. 8.

⁶⁵ Tamtéž, s. 9.

„nudnou“.⁶⁶ Vzhledem k tomu, že se Jaroslav ve svém deníku věnoval především lidem a probíhajícími či historickým událostem z navštívených míst, je skutečně možné, že momentální absence jeho zájmů ho vedla „alespoň“ k zaznamenání krajiny.

Remeš popsal panoš Jaroslav, pro něj „typicky“, jako „*město dobře veliké*“, ale svůj popis rozvedl: „*pan Anton pravil, že jest jako Praha, ale já sěm tomu nemohl svoliti*“.⁶⁷ Povšiml si i zdejší významné katedrály Notre Dame „*jest v něm kostel Matky Božie, krásný a pěkný, v němž se král franský na kralovstvie maže*“.⁶⁸ Forma popisu přirovnáváním je ve všech českých cestopisech zkoumaného období (15.-17. stol.) vůbec běžná, objevuje se již v nejstarších českých dílech, ale i v těch nejmladších. Vzhledem k tomu, že se i v současnosti jedná asi o nejjednodušší formu popisu, není to překvapivé. Ostatně hned o jednom z dalších navštívených měst Saint Pol sur Tenoise panoš Jaroslav napsal „*a jest dobře menšie než Český Brod; hrad v něm*“.⁶⁹

V severozápadní Francii se výprava Kostkova dočkala cíle své cesty, kterým bylo jednání s francouzským králem a jeho diplomaty. S nimi pan Kostka a pan Antonio⁷⁰ rokovali ve městě Abbeville, Dieppe a vesnici Dompierre. Lze se domnívat, že zde panoš Jaroslav měl dostatek času, aby si mohl prohlédnout obě města, protože uvedl i jejich zběžný „urbanistický“ popis. O Abbeville poznamenal: „*(...) město dosti pěkné, jednak tak velké jako Amiens; ale polovicí nenie domy vyplněné, než štěpnice a zahrady jsú v něm; a jde skrze ně voda veliká a jdú po té vodě lodie veliké nahoru z moře a dvorné ryby, potvory morské, vezú etc.*“⁷¹ O Dieppe napsal, že za ním začíná krajina Normandie „*a jest město dosti pěkné, leží vedle moře na břehu mořském*“, stěžuje si zde však na zápach ryb, jelikož zde „*hromady jich veliké ležie a smrdie*“.⁷² V této části svého cestopisu se však věnuje především popisu a zážitkům z výše zmíněných jednání. Až na zpáteční cestě do Českého království panoše Jaroslava zaujala Paříž, především katedrála Notre Dame, jejíž věže poselstvo navštívilo „*...a s těch věží sme sě dívali*

⁶⁶ Viz Vojtěch BAŽANT, *Obraz francouzských a burgundských zemí očima pozdně středověkého cestovatele*, Praha: FF UK 2010, (bakalářská práce) s. 20.

⁶⁷ R. URBÁNEK, *Ve službách Jiříka Krále*, s. 9.

⁶⁸ Tamtéž, s. 9.

⁶⁹ Tamtéž, s. 11.

⁷⁰ Antonio Marini z Grenoblu, vedle Albrechta Kostky z Postupic druhý hlavní diplomat výpravy. Jeden z hlavních poradců Jiřího z Poděbrad. Literatura např. Josef MACEK, *Jiří z Poděbrad*, Praha 1967; Hynek PREISLER, *Královská rada Jiřího z Poděbrad*, Praha: FF UK 2006. (diplomová práce)

⁷¹ R. URBÁNEK, *Ve službách Jiříka Krále*, s. 11; o zmíněném městě Amiens panoš Jaroslav poznamenal, že se zde nachází „*kostel pěkný*“ o velikosti města se však nezmiňuje; štěpnice je staročeské slovo pro ovocný sad.

⁷² Tamtéž, s. 17.

širokosti, dlúhosti a velikosti města Paříže, neb všicku Paříž s těch věží muož shlédnouti etc.“. Jaroslav Notre Dame nepřekvapivě považoval za „*kostel nejznamenitější v Paříži*“.⁷³ I v případě francouzských zemí panoš Jaroslav zmínil mnoho opevněných měst; a městských lázní.⁷⁴ Zaznamenáním městečka Seysell, o kterém napsal, že leží mezi horami, podél břehů řeky Rodanu (Le Rhône) a že se zde nachází most, se panoš Jaroslav loučí s francouzskými zeměmi.⁷⁵

Přes Lausanne, Moudon a Freiburg, se Kotkovo poselstvo dostalo do Bernu „*kteréžto jest hlavnie město ve Švajcařiech a dosti pěkné a pevné*“, zde i v Badenu poselstvo navštívilo lázně.⁷⁶ Poté se Jaroslav již vrací k stručným několikaslovním popisům, několikrát zmíní města hrazená, pevná a pěkná. Za zmínku stojí snad jen nocleh v Kostnici, o které Jaroslav věděl, že zde byl v kostele sv. Petra upálen mistr Jan Hus.⁷⁷ Několikrát se také vyjádřil o dobrém stavu zdejších hostinců, např. v Innsbrucku.⁷⁸

Z cest poselstva Albrechta Kostky přes německé, francouzské a rakouské země je panoš Jaroslav jednoznačně nejsdílnější v popisu zemí (a měst) francouzských. Lze se domnívat, že je to jednoduše tím, že české prostředí je s tím německým i rakouským kulturně i jazykově silně spjaté, a proto českého cestovatele pochopitelně nejvíc zaujalo prostředí francouzské, které je tomu českému geograficky i kulturně nejvzdálenější. Přesto se panoš Jaroslav jen vzácně zmiňoval o konkrétních stavbách.

Velký skok

Deník Václava Šaška z Bířkova o cestách poselstva Lva z Rožmitálu, které se odehrály mezi lety 1465-1467, tedy jen rok po cestě poselstva Kostkova, je oproti deníku panoše Jaroslava mnohem obsáhlejší a „vyspělejší“ dílem. Ačkoliv mu je v mnohém podobný, například udáváním vzdáleností mezi jednotlivými zastaveními nebo neopomenutím majitelů a „politické“ příslušnosti zmíněných měst a staveb, způsob, jakým tak učinil je zevrubnější. Šašek ve svém textu mnohem přirozeněji pracuje s prostředím, které se v příhodných případech odhodlal popsat. To tak v jeho textu netvoří jen „statické“ kulisy. V mnoha případech

⁷³ R. URBÁNEK, *Ve službách Jiříka Krále*, s. 24.

⁷⁴ Města Bourbon, Moulins, Lapalisse, Belley.

⁷⁵ R. URBÁNEK, *Ve službách Jiříka Krále*, s. 27.

⁷⁶ Tamtéž, s. 27-28.

⁷⁷ Tamtéž, s. 28.

⁷⁸ Tamtéž.

zaznamenal přesné informace (nejen) o městských stavbách jako jsou přesné rozměry nebo použité materiály, ale třeba i odhad použitých stavebních metod. Z jeho cestopisu se tak mnohem více dozvídáme o podobě dobové stavební kultury jak v městském prostoru, tak i mimo něj. Šašek taktéž zaznamenal složení Lvovy družiny, což je cenná informace pro zkoumání každodennosti cestování.⁷⁹

U Norimberku Václav Šašek zmínil množství relikvií ve zdejších chrámech a také prohlídku zdejšího arzenálu válečných strojů.⁸⁰ V případě města Hall zapsal, že se zde vaří sůl. Zde je patrný rozdíl v bohatosti Šaškova textu v porovnání s textem Jaroslavovým: zatímco Jaroslav si ve svých textech vystačil s konstatováním určité skutečnosti, Šašek tyto informace rozvádí. V tomto případě k zmíněné informaci přidal způsob, jakým tak zdejší obyvatelé činili: „*Mají totiž v tom městě studnu, z níž načerpají vždýcky čtyřadvacet věder vody, kterou pak vaří tak dlouho, až se utvoří sůl*“.⁸¹ Podobné detaily, činí text Václava Šaška jednak čtivějším, ale pro historika i hodnotnějším. O autorově vnímání městského prostoru paradoxně vypovídají i pasáže, kde se městům přímo nevěnuje, jako například při zmínce o vsi Turnhout v Brabantsku.⁸² Poznamenal, že „*je to ves veliká, s kamenným dlážděním na způsob měst*“, což jasně poukazuje, s jakým prostředím je dláždění v myšlenkovém světě autora spojené; je zde zmíněn i materiál střešních krytin: kamenné tašky.⁸³ Ne vždy se Václav Šašek rozepsal, i v jeho textu je většina navštívených měst popsána, podobně jako u panoše Jaroslava, genericky několika přídavnými jmény, např. Bruggy jsou „*...pěkné, veliké a výstavné město...*“, zmiňuje návštěvu místních lázní a vykreslil je jako centrum obchodu.⁸⁴ Obchod je fenomén, kterého si Václav Šašek všiml, evidentně si byl vědom přínosu, který představoval. Jenom v Nizozemí jeho provozování zmiňuje v Bruggách, Bruselu i Gentu.⁸⁵ Zaujalo ho též silné opevnění brabantských i flanderských měst, pro jeho kombinování s vodními příkopy napájenými mořem. Nejlépe si v tomto ohledu v jeho očích vedl Dunkerk, kterému se v opevnění „*nemůže vyrovnati žádné jiné z měst vévody burgundského*“.⁸⁶ Z městských staveb zde Václava Šaška

⁷⁹ R. URBÁNEK, *Ve službách Jiříka Krále*, s. 34. Dozvídáme se tak, že Lvova výprava měla k dispozici mimo jiné 52 koní, jeden vůz a množství služebnictva (např. kuchaře, šafáře, či hofmistra)

⁸⁰ Tamtéž, s. 35.

⁸¹ Tamtéž.

⁸² Knížectví v centrálním Nizozemsku.

⁸³ R. URBÁNEK, *Ve službách Jiříka Krále*, s. 44.

⁸⁴ Tamtéž, s. 45.

⁸⁵ Tamtéž, s. 45 a 55; A není to překvapivé, Nizozemí již tehdy tvořilo jedno z nejvýznamnějších obchodních center Evropy, viz. Han VAN DER HORST – Petra SCHUROVÁ a kol. (eds.), *Dějiny Nizozemska*, Praha 2005.

⁸⁶ R. URBÁNEK, *Ve službách Jiříka Krále*, s. 56.

nejvíce zaujala radnice v Bruggách, již si měla výprava možnost prohlédnout a mnohé městské vodní kanály. V okolí měst si Václav Šašek všimá množství, pro Nizozemí dodnes typických, větrných mlýnů.⁸⁷

Popisu podoby anglických měst se Václav Šašek vyhnul, i v případě Londýna si vystačil jen s prohlášením, že je to „*město veliké a nádherné a má dva hrady*“ a také je „*oblévané mořskou zátokou*“.⁸⁸ Více se dozvídáme jen, že se zde nachází množství zahrad s exotickými dřevinami.⁸⁹ Také zmínil kamenný most, na němž po stranách byly vystavěny domy.⁹⁰ Václav Šašek však podrobně popsal interakce s londýnským obyvatelstvem, zmínil množství cechů, a zdejší drahotu.⁹¹ Co Václava Šaška v Anglii zaujalo nejvíce byla krása zdejších sakrálních staveb. Domníval se, že v žádné jiné zemi nespátří tak krásné kostely a chrámy.⁹² Například o klášterním chrámu v Canterbury napsal: „*Podle souhlasného svědectví všech poutníků sotva by se v které křesťanské zemi našel jemu rovný. Chrám je sklenut na tři patra, takže to vypadá jako tři kostely, jeden nad druhým. Střechu má celou krytou cínem.*“ Se stejným obdivem referuje Šašek i o mobiliáři či sochařské výzdobě anglických chrámů. Obdivuje třeba deskový obraz Panny Marie v kostele v Readingu či sochy v klášteře v Salisbury.⁹³

Z Anglie do francouzských zemí se výprava přeplavila lodí, a to do bretaňského přístavního městečka Saint-Malo. Václav Šašek zdůraznil, že ačkoliv není veliké („*má toliko jednu městskou bránu a dvě věže*“), má pevné hradby, výhodnou strategickou polohu a velký příjem z celních poplatků.⁹⁴ Šašek si uvědomoval, že městům (potažmo jejich majitelům) na významu a finančním prospěchu přidává jejich výhodná poloha na hlavních cestovních trasách, kde mohou vydělávat na obchodu, resp. clech či mýtném.⁹⁵ Na Šaška patrně udělala dojem města a krajina kolem toku řeky Loiry, podél které výprava postupovala až do Orléans. Ilustruje to například město Saumur: „*...leží pod horou v žírné (úrodné, pozn. autor) krajině. Kolem něho*

⁸⁷ R. URBÁNEK, *Ve službách Jiříka Krále*, s. 45, 55 a 56.

⁸⁸ Je možné, že měl Václav Šašek řeku Temži za zátoku. Prohlášení, že je Londýn obléván mořskou zátokou je jinak nesmyslné.

⁸⁹ R. URBÁNEK, *Ve službách Jiříka Krále*, s. 62 a 66.

⁹⁰ Tamtéž, s. 62.

⁹¹ Tamtéž.

⁹² Tamtéž, s. 70.

⁹³ Tamtéž, s. 70 a 71.

⁹⁴ Tamtéž, s. 75.

⁹⁵ I u později navštíveného královského městečka Pont-de-Cé Šašek zaznamenává most, z jehož mýtného do královské kasy ročně plyne čtyřicet tisíc korun. (R. URBÁNEK, *Ve službách Jiříka Krále*, s. 77.)

se na všech stranách zelenají rozsáhlé a půvabné louky, zahrady a překrásné štěpnice“.⁹⁶ O hradu patřícímu k městu poznamenal, že je postavený, stejně jako jeho hradby a stěny příkopů, z kvádrů a je kryt kamennými taškami.⁹⁷ U jiného hradu za městečkem Pont-de-Cé zase zmiňuje že je postaven v řece Loire „*na pilířích a obloucích*“.⁹⁸

Města ve všech navštívených zemích Václav Šašek zaznamenal velmi obdobným způsobem. Nejdříve zmiňuje velikost města, popis přírodních dominant v jeho okolí, stejně jako zde se nacházejících nejvýznamnějších staveb. Z těch zmiňuje nejčastěji hrad, zámek či klášter, případně most, lázně nebo radnici.⁹⁹ V některých případech přidal i skromné informace navíc, díky kterým můžeme spekulovat o způsobu života v daných městech či o jejich bližší architektonické podobě. U baskického městečka Saint Jean-de-Luz Šašek zmiňuje používání cihlových tašek na zdejších domech.¹⁰⁰ Ve významném kastilském městě Burgos („*krásném a velikém*“) pečlivě přibližuje podobu a uměleckou výzdobu zdejšího chrámu.¹⁰¹ Dále zmiňuje také „*veliký dům, skvostně a úpravně postavený*“ v Medina del Campo, ve kterém se údajně narodili králové aragonský a navarský.¹⁰² V Salamance zas „*...velmi mnoho studentů vysokých škol, neboť v žádné křesťanské zemi prý vědy nekvetou tak, jak tam*“.¹⁰³ Ačkoliv Šašek zaznamenal především stavby, u kterých skloňuje především slova chvály, v případě města Sv. Jakuba, tedy Santiaga de Compostela, se diví stavu městského opevnění: „*Kolem města běží příkop nadmíru chatrný a na všech stranách stojí na hradební zdi čtverhranné věže, postavené po starém způsobu (...)*“.¹⁰⁴ Je zajímavé, že se Šašek odhodlal ke kritice zrovna v případě jednoho z nejnavštěvovanějších poutních míst v Evropě. V Ciudad Rodrigo se Šašek podivuje absenci předměstí, v Zaragoze zase předměstí z domů vytesaných do skály, stejně tak jako

⁹⁶ R. URBÁNEK, *Ve službách Jiříka Krále*, s. 77-78.

⁹⁷ Tamtéž.

⁹⁸ Tamtéž, s. 78.

⁹⁹ Tamtéž; Dobře to ilustruje např. popis francouzského Bordeaux na straně 85 („*...dopluli jsme do Bordeaux, města velmi velikého se třemi hrady*“) či Dax na téže straně („*Dax je městečko s hradem, položené v močálech...(...). Z toho města jsme odbočili tři míle do lázní*“), španělského Geracus na straně 88 („*město nepřiliš veliké, ale lidnaté, mezi horami položené. Kolem teče řeka Velbada přepjata kamenným mostem*“), či portugalského města Estremosa na straně 132 („*...Estremosa, městečko s hradem, položené v horském kraji na vysokém kopci a obklopené velmi hojnými olivovými háji*“).

¹⁰⁰ R. URBÁNEK, *Ve službách Jiříka Krále*, s. 86.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 90.

¹⁰² Tamtéž, s. 103; Šašek patrně myslel Ferdinanda I. Aragonského a Jana II. Aragonského; pravděpodobně měl Václav Šašek na mysli zdejší pevnost Castillo de La Mota.

¹⁰³ Tamtéž, s. 105.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 118.

zdejší „*krásně a nádherně postavené*“ budově městského soudu.¹⁰⁵ Praktičnost kamenného dláždění Šašek pochválil v Barceloně, neboť po něm déšť nečistoty a bláto splachuje do moře.¹⁰⁶ Italská Padova je v Šaškově cestopisu, stejně jako Salamanca, vykreslena jako vzdělávací centrum.¹⁰⁷ Zmíněna je i zdejší „*krásně vystavěná radnice se střechou pokrytou olověnými deskami*“ s velikou, mramorem vydlážděnou síní.¹⁰⁸ V Benátkách je podrobně vylíčen dům jednoho kupce, včetně pořizovací ceny, použitých materiálů i vybavení.¹⁰⁹ Na konci svého cestopisu zmiňuje Vídeňské Nové Město a Vídeň. O cestě z ní do Blatné se Václav Šašek z Bírkoval vyjádřil, že je „*všem dobře známá*“.¹¹⁰ To svědčí o tom, že už dlouho před rokem 1467, kdy se poselstvo Lva z Rožmitálu navrátilo do vlasti, byl mezi Vídní a Čechami bohatý cestovní provoz.

Václav Šašek z Bírkoval ve svém cestopise dal popisu městského prostředí relativně dost prostoru, ač určitě nebylo v popředí jeho zájmů, proto tak bližší podobu procestovaných měst často neuváděl. Když tak ale učinil, zpravidla šlo o uspořádaný popis, který nám přibližuje řadu zajímavých detailů. Jsou to např. informace o použitých materiálech zdiva, střešní krytiny, dlažeb atd. Šašek si také všiml důležité role obchodu a univerzit v městském prostředí.

Cizí Orient

Na rozdíl od ostatních českých cestopisců Prefáta z Vlkanova a Kryštofa Haranta z Polžic a Bezdruzic, kteří se v 15. a 16. století také vydali na blízký východ, Martin Kabátník svou pouť podnikl pěšky, nikoliv do Benátek a po moři. Cestování po moři bylo rychlejší a bezpečnější, zdaleka si ho však nemohl dovolit každý.¹¹¹ Cílem jeho cesty bylo ve Svaté zemi najít původní církve, které by mohly sloužit za vzor Jednotě Bratrské.¹¹²

O své cestě přes východní Evropu Kabátník napsal jen tolik, že cestoval z Litomyšle přes Krakov, Lvov a městečko Součava (dnes rumunská Suceava) k Dunaji a „*přes zemi*

¹⁰⁵ R. URBÁNEK, *Ve službách Jiříka Krále*, s. 107, 145 a 147.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 154.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 169-170, „*Těž gymnasium (vysoké učení) tam jest, znamenitě kvetoucí studiem všelikých umění a velmi proslulé množstvím studujících mladíků.*“

¹⁰⁸ Tamtéž.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 175-176; *Za 74000 zlatých*, sloupy a dlažba z bílého alabastru, ložní prádlo vyšívání stříbrem a zdobené perlami

¹¹⁰ Tamtéž, s. 182.

¹¹¹ N. OHLER, *Cestování ve středověku.*; J. PÁNEK, *Čeští cestovatelé v renesanční Evropě.*; V. BŮŽEK – P. KRÁL, *Člověk českého raného novověku.*

¹¹² J. V. PRÁŠEK, *Cesta Martina Kabátníka z Čech do Jerusalema*, s. 3-6.

Tureckou“ až do Konstantinopole.¹¹³ Struktura Kabátníkova textu se od starších cestopisů Jaroslavova a Šaškova výrazným způsobem liší. Kabátník své vzpomínky zaměřil na „exotické“ oblasti Blízkého Východu a Egypta, o „evropské“ části svého putování se takřka nezmiňuje. V jeho vyprávění tak zabírá každé navštívené město vícero stran, a Kabátník v něm obšírně a někdy až zbytečně podrobně, popisuje místní přírodní, náboženské a sociální poměry. Obšírnost tohoto popisu je však společná i pro popis městského prostředí a vybraných budov.

Konstantinopol Kabátník odhaduje velikou jako dvě a půl Prahy. Mnozí, kdo ji zhlédli, však podle něj tvrdí, že je i víc jak třikrát větší.¹¹⁴ Zmiňuje, že zde žilo mnoho etnik a že nejvíce chrámů tu měli muslimové. Zaujal ho také okázalý hrad „*císaře tureckého*“, strategicky umístěný u bosporské úžiny. Kabátník také podrobně popsal fungování (zdejších) tureckých lázní, které byly dělené na velký počet místností s různou teplotou vzduchu i tekoucí vody, které návštěvník může střídát dle libosti.¹¹⁵ Z Konstantinopole se Kabátník vydal do Bursy, jím popsané jako významné a bohaté obchodní centrum. Zde poprvé zmiňuje turecký zájezdní hostinec, tzv. karavanseráj (v Kabátníkově cestopisu „*karvasar*“), tedy jednu z typických staveb cestovní architektury Osmanské říše. Kabátník popsal typický příklad karavanseraje – dvoupatrovou kamennou stavbu „*velkou jako některé městečko*“, s vnitřním dlážděným nádvořím („*rynkem okrouhlým*“) s modlitebnou uprostřed, stájem pro tažná zvířata v přízemí a komorami v patře.¹¹⁶ Chválil též tamější čistotu – především v porovnání s „domácími“ poměry v Evropě.¹¹⁷ Současné hlavní město Turecka – Ankaru – vzdálené od Bursy 12 dní cesty, velikostí přirovnává Kabátník k Žatci.¹¹⁸ Přes Damašek a poté podél řeky Jordán doputoval Kabátník do Jeruzaléma.

V Jeruzalémě Martin Kabátník strávil tři týdny, a popsal, dle svých slov „*všecky věci, kterých mohl dojít*“.¹¹⁹ Ve skutečnosti však popsal především všechna významná místa spojená s tradicí křesťanského kultu, která navštívil. Například Betlém, horu Olivetskou, hrob Ježíše Krista a místo jeho nanebevstoupení, hrob Panny Marie atd. Také složité podmínky místních křesťanských obyvatel, kteří museli snášet útisk ze strany zdejších Arabů.¹²⁰ Okolí Jeruzaléma

¹¹³ J. V. PRÁŠEK, *Cesta Martina Kabátníka z Čech do Jerusalema*, s. 9.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 9-10.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 11.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 14.

¹¹⁷ Tamtéž.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 16.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 30.

¹²⁰ Popisu těchto poměrů je věnován prostor v následující kapitole „*Cizokrajné zvyky, obchod a víra*“.

je podle Kabátníka tvořeno roklemi a údolími, až na severní stranu, která je rovinatá. Velikostí přirovnal Kabátník Jeruzalém k Hradci Králové, a vzhled hory na které leží, k té, na které leží město Tábor, ale větší.¹²¹ Jelikož se v Jeruzalémě nenacházely žádné studny ani tekoucí voda, Kabátník zaznamenal jak místní obyvatelé, každý dle svých možností a píce, zachytávají dešťovou vodu do cisteren a s ní hospodaří až do příštího deště.¹²²

Jednoznačně nejpodrobnější popis Kabátník věnoval Káhiře, kterou mylně nazýval Egypt. Rozsáhlý a místy chaotický popis je, z doposud probíraných cestopisů, urbanisticky nejkonkrétnější, zabírá téměř tři pětiny Kabátníkova cestopisu. Káhira mu byla popsána hostinským u kterého se Kabátník v Káhiře ubytoval jako město „...*velmi dlouhé, veliké a široké, na všechny strany, že ho člověk odnikud očima nemůže přehlédnouti ani shlédnouti*“ také, že „*V našem městě jest dvanáste ulic nadél města krom jiných příčných a stranných, a v té každé ulici jest dvanást tisíc domov*“ a že by Martin Kabátník potřeboval dobrého koně, aby Káhiru za den přešel.¹²³ Tomu dal Kabátník později za pravdu, když prohlásil „*Teprve jsem srozuměl i viděl, že Egypt je město veliké příliš*“.¹²⁴ Káhira byla podle Kabátníka obklopena předměstími a uzavřenými zahradami, takže vstup do ní popisuje „*jako do jiné vsi*“, až později totiž narazil na městské brány a hradby.¹²⁵ Uvnitř města ho zaujal sultánský hrad, s trojitým opevněním, se zdál být „*větší než Chrudim*“.¹²⁶ Pod ním se nachází náměstí, které, jak poznamenává se řekne arabsky „*taktagal*“.¹²⁷ Zaujalo ho i několik zdejších mešit, a dům, který údajně vystavěl Josef, syn Jakobův.¹²⁸ Zdejší obchodní čtvrť přirovnal k židovské čtvrti v Praze, vedle ní popisuje i velkou tržnici – „*bazar*“ – která je velmi rozlehlá, branami ohraničená a krytá; či lázně, podobné jako v Konstantinopoli.¹²⁹ Na závěr svého dvacetidenního pobytu také zmiňuje, že nejenže se v Káhiře nenachází ani jeden dřevěný dům, ale, že všechny stropy jsou z kamene klenuté.¹³⁰

¹²¹ J. V. PRÁŠEK, *Cesta Martina Kabátníka z Čech do Jerusalema*, s. 39.

¹²² Tamtéž, s. 42.

¹²³ Tamtéž, s. 51.

¹²⁴ Tamtéž, s. 52.

¹²⁵ Tamtéž, s. 49.

¹²⁶ Tamtéž, s. 52.

¹²⁷ Tamtéž, s. 53.

¹²⁸ Tamtéž.

¹²⁹ Tamtéž, s. 59, 11 a 12.

¹³⁰ Tamtéž, s. 70.

Dílo Martina Kabátníka se od dvou starších českých cestopisů liší. Popis prostředí je obsáhlejší a komplexnější. Kabátník zaznamenal všechny typické stavby osmanského městského prostředí – „karavanseraje“, „bazary“ i turecké lázně. Zajímavé je, že autor zcela vynechal popis cesty mezi Litomyšlí a Konstantinopolí, tedy takřka polovinu své cesty. Je pravdou, že na své putování se Kabátník vydal s jasnou motivací zkoumat především oblasti Svaté země, přesto je s podivem, že autor nevěnoval pozornost východoevropským a balkánským městům. O Kabátníkovi víme, že uměl rusky a že byl pravděpodobně obchodníkem. Soudě dle toho by nebylo nemožné, kdyby do tohoto prostředí Kabátník v minulosti již cestoval a znal jej. Proto jej již teoreticky nemusel považovat za důležité a soustředil se jen na cíl svého putování. Znalost východní Evropy a Balkánu by taky mohla být důvodem, proč se Martin Kabátník rozhodl cestovat přes něj, a ne námořní cestou z Benátek.

Po moři do Jeruzaléma

Na rozdíl od Martina Kabátníka se Jan Hasištejnský z Lobkovic rozhodl dosáhnout cíle své pouti – Svaté země – cestou do Benátek a odtud po moři. Na svou pouť se vydal 15. dubna 1493 a již po dvaceti dnech dosáhl Benátek, kde se, společně se svým tovaryšem ubytoval v hospodě „*U bílého Lva*“, kde strávil devět dní.¹³¹

Benátky podle něj byly „*dobře větší než Praha, staré i nové město*“ na nevelikém ostrově.¹³² Velmi chválil úroveň výzdoby a řemeslného provedení knížecího paláce.¹³³ Domy v Benátkách vnímal jako „*veliké i skvostně vystavěné, jakož i mnoho jest tu čistých kostelův a klášterův*“.¹³⁴ Zdejší sakrálním stavbám vůbec věnoval mnoho pozornosti, zmiňuje návštěvy klášterů sv. Jiří, Antonína, Heleny či Mikuláše nebo kostela sv. Blažeje. U všech navštívených staveb vyjmenovává skvostná umělecká díla, a především výčet zde se nacházejících relikvií.¹³⁵ Uvedl, že ve městě se nachází 76 klášterů a 67 kostelů.¹³⁶ Konkrétní je též jeho popis dvou místních charakteristických náměstí, která sloužila jako součást „*loděnic*“: popsal je jako ohrazená čtverhranná náměstí zalitá hlubokou vodou, obklopená velkými domy („*domy veliké*

¹³¹ F. MALEČEK, *Jan Hasištejnský z Lobkovic: Putování ke Svatému hrobu*, s. 12 a 19.

¹³² Tamtéž, s. 32.

¹³³ Tamtéž, s. 13 a 33.

¹³⁴ Tamtéž, s. 33.

¹³⁵ Tamtéž, s. 24 až 34.

¹³⁶ Tamtéž, s. 34.

jako stáje“), každý s bránou a krytých cihlovými taškami, ve kterých se hotové i rozpracované lodě nacházely. Zmiňuje i třetí takové náměstí, které ještě není dostavěno.¹³⁷

Při námořní cestě z Benátek, podél pobřeží Jadranského a Jónského moře kolem Kréty a Kypru do Svaté země Jan Hasištejnský zaznamenal mnoho měst a území, častokrát je jejich popis spjatý s líčením jistých historických či mýtických událostí. Mnoho z nich však osobně nenavštívil, jen je zhlédl z moře a slyšel o nich vyprávění od posádky, či čerpal ze svých vlastních historických znalostí. Podobně jako ve starších cestopisech české provenience, i Jan Hasištejnský k zaznamenaným městům většinou uvádí jejich „majetkový“ resp. „politický“ status. Tedy v jaké zemi se nacházejí, zda jsou svobodná, případně jakému panovníkovi patří, jak daleko leží od jiných významných navigačních bodů atd. U mnoha spatřených měst uvedl jejich příslušnost k Benátkám, již při jejich popisu uvedl, že „*skrze velikou svornost a jednotu mezi sebou*“ přišlo toto město k velkému majetku. Především „*má pod sebou*“ na břehu moře „*města veliká a pevná*“ z nichž některá jsou „*větší než samy Benátky. Mají také mnoho městeček menších, jimž oni kaštely říkají*“.¹³⁸

Jedním z těchto měst byl např. Zadar, ležící na chorvatském pobřeží (v „*Charvatcích*“), kde Turci „*veliké škody často činí*“.¹³⁹ Jan Hasištejnský šířku zátoky, u které se Zadar nalézá přirovnává k Vltavě u Prahy. Samotné město je podle něj veliké jako dva Žatce.¹⁴⁰ Nacházelo se zde též mnoho kostelů, podrobný popis Jan Hasištejnský věnoval kostelu sv. Simeona s mnoha relikviemi a ostatky stejnojmenného světce.¹⁴¹ Ze Zadaru též podle něj bylo možné „*v pěti dnech v Turcích býti*“.¹⁴² Zájem o sakrální stavby, včetně relikvií, a náboženské poměry jsou evidentní napříč autorovým cestopisem. Je možné že chtěl Jan Hasištejnský informacemi o zasvěcení kostelů a počtu relikvií svým budoucím čtenářům předložit lokality vhodné k vykonání náboženské pouti. Jelikož zmínky o relikviích a ostatcích v navštívených lokalitách se objevují i v ostatních českých cestopisech, je spíše pravděpodobné, že přítomnost těchto artefaktů byla v myšlenkovém světě českých cestovatelů, potažmo středověkého zbožného člověka, něčím, co danému místu přidávalo na významu a atraktivitě.

¹³⁷ F. MALEČEK, *Jan Hasištejnský z Lobkovic: Putování ke Svatému hrobu*, s. 14 a 15.

¹³⁸ Tamtéž, s. 32.

¹³⁹ Tamtéž, s. 41.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 38.

¹⁴¹ Tamtéž.

¹⁴² Tamtéž, s. 41.

Za zmínku stojí také popis Dubrovníku: „*Město Dubravnik jest velmi pěkné a hluboké příkopy od země dvénásob má okolo sebe, vyzděné tesaným kamením. Je město pak dobře veliké a klenutými domy zdělané (...)*“.¹⁴³ Tradičně je zmíněno velké množství klášterů a kostelů ve městě se nacházejících. Dubrovnik také podle něj v té době náležel Turkům, kam odváděl daně a cla, byť podle práva Dalmácie náležela království uherskému.¹⁴⁴

Na cestě mezi Benátkami a Jeruzalémem však jednoznačně vyčnívá Hasištejnova reflexe města Heraklion na ostrově Kréta.¹⁴⁵ Po vylodění nejprve navštívil zdejší kostel sv. Marka, po němž uskutečnil prohlídku města: „*To město Kandia nemá žádného rynku, než leží ulice od jedné brány k druhé, a jest dobře veliké. Od moře vyjdouce jest všecko k vrchu až k druhé bráně. Má veliká předměstí, kdež i židé na tři sta domů mají, (...). V městě jsou někde čistě zdělané domy, ale všecko beze střech a krovův, jakoby vyhořely byly; mají však půdy svrchu na domech z trámův a prken, polité vápnem, že to náramně se speklo a na nich jest slito, aby voda deštová po žlabech pryč jíti mohla. Mimo tu jednu ulici prostrannou jiné jsou všechny úzké, nedlážděné a velmi nečisté*“.¹⁴⁶ Svoje pozorování uzavřel zmínkou o městském opevnění, které však v době jeho návštěvy nebylo ještě dokončeno.¹⁴⁷ Soudě podle dlouhého a konkrétního popisu na něj udělalo město Heraklion svým specifickým vzhledem a architekturou dojem. Zajímavé je i jeho první přímé zapojení čtenáře při lokalizaci místní radnice instrukcí „*Jda od moře proti kostelu (již výše zmíněného) sv. Marka spatřuješ po pravé ruce čistý dům knížete z Kandie, kdež i radu mívá*“.¹⁴⁸

Nejvíce se však Jan Hasištejnský zaměřil na popis Svaté země. Podobně jako Martin Kabátník se upjatě soustředí na líčení nejdůležitějších poutních míst křesťanského kultu jako je chrám božího Hrobu, Betlém, hrad Sion či hora Olivetská a nespočet kostelů a klášterů. Svatá země je českými cestovateli chápána jako jasně vymezený prostor, v němž se primárně zaměřují na reflexi „biblicko-náboženských“ lokalit a staveb, která ale upozaduje vymezení prostoru do jiných tematických celků.¹⁴⁹ Ačkoliv tak Jan Hasištejnský v této oblasti zmiňuje mnoho měst,

¹⁴³ F. MALEČEK, *Jan Hasištejnský z Lobkovic: Putování ke Svatému hrobu*, s. 48.

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 49.

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 64.; Krétu i město Heraklion Jan Hasištejnský nazýval „Kandie“, název ostrova „Kréta“ uvedl jako historický.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 64–65.

¹⁴⁷ Tamtéž.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 65.

¹⁴⁹ Reflexi prostoru Svaté země se věnovala např. Libuše Suchá ve své diplomové práci „*Cesty do svaté země a její prostor v renesančních cestopisech*“. Dostupné online: <https://theses.cz/id/hpnb8m/>.

jasně patrné je jen prostorové vymezení Jeruzaléma, o kterém napsal: „*Město Jerusalém (...) byloť někdy veliké město, ale nyní jest mnoho zbořeno a pusto, přesto však vedle zdání mého jest ještě tak v ohradě své jako dva Žatce*“.¹⁵⁰ Dodal též, že se nachází „*na stráni*“ v hornatém terénu, ale že nebyl dobře opevněn, a bylo by tak snadné ho dobýt, ale nesnadné udržet.¹⁵¹

Z vyprávění také přibližuje velikost „*Alkayry*“¹⁵². Města, ve kterém sídlil turecký sultán vlastníci Jeruzalém. Zmiňuje, že mělo nacházet 15 dní pouti od Jeruzaléma, a bylo velmi veliké. „*Pravil mi jeden, ježto tam byl a také Prahu viděl, že jest jako čtyři Prahy zvící (...)*“.¹⁵³

Zbožný kavalír

Bedřich z Donína byl zcestovalým šlechticem, který procestoval velkou část střední a jižní Evropy. O svých cestách napsal dílo, které je de facto souborem čtyř samostatných cestopisů. Z kavalírských cest jeho mládí pochází cestopisy z cest do Rakous a Uher, Bavor, a Itálie. Jako starší pak podstoupil pouť do italského Loreta.

Oproti nejstarším českým cestopisům vyvstává Donínova přehledná strukturalizace, a tedy i přehlednost textu. Každé procestované zemi či království Bedřich z Donína věnoval podrobný vícestránkový referát, ve kterém zpravidla vylíčil stručnou historii a dobové geografické, politické a hospodářské poměry. Velmi cenný je výčet nejdůležitějších měst a lokalit. Jejich popis je přehledný, konkrétní a vyspělý, se zmínkou o jejich charakteristických rysech, významných stavbách či památkách.

Svou první cizokrajnou cestu podnikl Bedřich z Donína do zemí rakouských a uherských mezi lety 1588 až 1591. V jeho výčtu nejdůležitějších rakouských měst figuruje Vídeň, Nové Město, Stein, Křemže, Bruck a Sankt Pölten.¹⁵⁴ Popis Vídně je velmi podrobný. Při popisu opevnění, tvořeného pevnými zdmi, příkopy a baštami nezapomíná Donín připomenout slavné obléhání města Turky v roce 1529.¹⁵⁵ Měšťanské domy charakterizuje jako vysoké kamenné stavby s cihelnými střechami a hlubokými sklepy. V městě se dle něj nachází několik náměstí a kostelů, ten hlavní zasvěcen sv. Štěpánovi, a věž, která je chloubou celého města, a je nejpevnější v celém Rakousku. Popisuje také vídeňský zámek Arnošta

¹⁵⁰ F. MALEČEK, *Jan Hasištejnský z Lobkovic: Putování ke Svatému hrobu*, s. 127.

¹⁵¹ Tamtéž.

¹⁵² Pravděpodobně se jedná o Káhiru, výraz „*Alkayra*“ je patrně zkomolenina arabského „*Al-Qáhira*“.

¹⁵³ F. MALEČEK, *Jan Hasištejnský z Lobkovic: Putování ke Svatému hrobu* s. 154.

¹⁵⁴ A. GRUND, *Cestopis Bedřicha z Donína*, s. 33.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 35-36.

Habsburského. V uherských zemích zmiňuje fortifikační charakter města Prešpurku (dnešní Bratislavy) a Ráb proti tureckým vojskům.

Při cestě do Bavor roku 1592 Bedřich z Donína jmenuje 35 významných měst.¹⁵⁶ Při popisu navštíveného Řezna zmiňuje, že bylo chráněno dvěma řadami hradeb s mnoha věžemi, mělo několik náměstí, úzké ulice a domy kamenné, stavěné „*po starodávném způsobu*“.¹⁵⁷ Zajímavá je zmínka o pěkné radnici a „*tanchauzu kde tance bývají*“.¹⁵⁸ Nacházelo se zde podle něj také mnoho věží. Takřka identický je popis Ingolstadtu, pouze zde nebyly ulice úzké, ale široké. Vylíčil zde historii a pochválil úroveň zdejší jezuitské univerzity, podle něj založené roku 1410. Tato pasáž není náhodná, jelikož se zde Bedřich z Donína, společně s jeho bratrem Janem Vladislavem z Donína zapsal ke studiu, a v Ingolstadtu přechodně pobývali až do roku 1593.¹⁵⁹ Donín byl také svědkem velkých slavností na den božího těla v Mnichově.¹⁶⁰

Výklad o cestě do „Vlach“ je velmi stručný, v Donínově cestopisu má jen osm stran. Donín v něm v podstatě jen vyjmenoval navštívená místa, neboť, jak napsal, se bližšímu popisu italských zemí věnuje v posledním jeho vypravování z pouti do Loreta.

Tato poslední kapitola Donínova cestopisu, tzv. „Loretánská pout“ je napsaná nejpodrobněji. Během ní Bedřich Donína navštívil Milán „*město veliké a mocné (...) okrouhlé a vůkol něho předměstí na způsob velkých měst veliké, pevnými cihelnými zdmi a baštami obehnané jest*“.¹⁶¹ Benátky, „*město na šedesáti ostrovích, které štíry sta padesáte mostův kamenných i dřevěných spojují, jest vystavěné*“,¹⁶² cíl jeho cesty Loreto, Řím, Florencii i Janov. V jeho popisu měst dominuje výčet kostelů, paláců a městských domů které jsou popisovány v superlativech a s velkou úctou.

„Ku podivu pěkně je stavěti dávají“

Cestopis Václava Vratislava z Mitrovic přináší pohled do městského prostředí v kulturně a nábožensky diverzifikovaném prostředí Balkánského poloostrova i Konstantinopole. Hned v prvním městě tehdy drženém Turky, uherském Budíně, mladého

¹⁵⁶ A. GRUND, *Cestopis Bedřicha z Donína*, s. 50-51.

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 51.

¹⁵⁸ Tamtéž.

¹⁵⁹ A. GRUND, *Úvod*: in *Cestopis Bedřicha z Donína*, s. 9.

¹⁶⁰ A. GRUND, *Cestopis Bedřicha z Donína*, s. 57.

¹⁶¹ Tamtéž, s. 97.

¹⁶² Tamtéž, s. 183.

Václava Vratislava z Mitrovic zaujalo místní kontrastní prostředí. Zmiňuje se o zdejších zanedbaných městských domech „*V městě před časy domy slavně vystavěny byly, v nichž přední páni uherští bydleli; ale již na díle se zbořily a padly, na díle trámy jsou podepřeny a podštemflovány, na větším díle turečtí vojáci v nich bydlejí*“.¹⁶³ Přičítal to špatné finanční situaci tureckých vojáků, kteří zároveň o údržbu zdejších domů nedbají. Napsal též, že v „*zemi Turecké*“ byla z tohoto důvodu většina domů ve špatném stavu a obyčejní obyvatelé žili v obyčejných chalupách a chatrčích. Naopak sídelní paláce pašů a vysokých důstojníků považuje za „*pěkně vystavěné nákladné domy*“.¹⁶⁴ V Budíně také chválí stavební provedení a čistotu tureckých lázní.

Bělehrad byl v očích Václava Vratislava z Mitrovic „*staré město po starodávnu stavěné, mnohými věžmi a dvojími zdmi ohrazené*“.¹⁶⁵ Poznamenal zde důležitou informaci o dobovém rázu balkánských měst: „*Před městem jest množství domův stavených a předměstí veliká (...). Také téměř po všech krajinách tureckých předměstí všedycny jsou větší než města*“.¹⁶⁶ Dodal, že tato předměstí často vykazují rysy samostatných měst, co tím ale přesně myslel, nenapsal. Také přibližuje podobu zdejšího bazaru, podobně jako v cestopise Martina Kabátníka.¹⁶⁷ I jako ostatní cestovatelé na Blízký východ Václava Vratislava z Mitrovic zaujaly, v městském prostředí i mimo něj, charakteristické stavby – „*turecké špitály*“ a „*karavanseraje*“, kterým ve svém cestopisu též věnoval mnoho prostoru.¹⁶⁸

V podobném rázu jako o Budíně a Bělehradu se Václav Vratislava z Mitrovic zmínil o Adrianopoli.¹⁶⁹ V souladu s předcházejícími popisy tureckých měst napsal: „*Ani to město v ohradě nejní příliš veliké, než předměstí sou u něho rozšířená a pro ta stavení, kterých Turci nadělali, v nynejší velikost a spoustu vzrostlo*“. Též se pochvalně vyjádřil o dvou zdejších chrámech z kvádrového kamene, které nazval „*přepěkně vystavěnými*“.¹⁷⁰

¹⁶³ J. DAŇHELKA, *Příhody Václava Vratislava z Mitrovic*, s. 28.

¹⁶⁴ Tamtéž.

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 36.

¹⁶⁶ Tamtéž.

¹⁶⁷ Tamtéž, „...*dům kupeckej, v němž kupci své zboží shromažďují a spolu handlují; jest volověným plechem pobitý a ve čtyry úhly postavenej vůkol dole klenutí sklepové pro bezpečnost kupeckých věcí a nahoře vnitř vůkol pavlače a vsudy pokoje, stavení, krámy.*“

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 39 a 40.

¹⁶⁹ Dnešním Edirne, městu v „evropské“ části Turecka, na levém břehu Bosporské úžiny.

¹⁷⁰ J. DAŇHELKA, *Příhody Václava Vratislava z Mitrovic*, s. 50.

Před zjetím svým a svých druhů stihl Václav Vratislava z Mitrovic popsat některé lokality v Konstantinopoli. Mimo „tradičního“ popisu opevnění o hlavním městě Osmanské říše napsal, že hned jak jej uviděl, chápal, že je pro svou strategickou polohu na bosporské úžině předurčeno k tomu být císařským městem.¹⁷¹ Pochválil také výběr hospody, ve které se poselstvo ubytovalo, neboť ležela u ulice, která vede přímo k císařskému paláci. Jeho popis tvoří významnou část popisu Konstantinopole. Dominantou, která však české cestovatele zaujala nejvíce byl někdejší chrám sv. Sofie, jeho stav je chválen, ale Václav Vratislav z Mitrovic neopomine zdůraznit, že v době, kdy měli město v držení křesťané byl ještě větší a honosnější. Nelze prohlásit, že Václav Vratislav z Mitrovic na osmanskou architekturu nahlížel s despektem, dominanty tamějšího městského prostoru lze vyvodit z jeho prohlášení „...ačkolivěk si stavení hrubě neváží, však přední lidé na kostely, lázně, špitály hospody velmi nakládají a znamenitě, ku podivu pěkně je stavěti dávají“.¹⁷²

Dále se o Konstantinopoli vyjádřil, že se v ní pěkné obyčejné městské domy nenacházejí, jelikož jim ani nedají vyniknout zdejší úzké ulice.¹⁷³ Neopomenul ani množství pozůstatků staré římské architektury, která se zde nacházela. Zmínil se též o městečku Gelata, dnes tvořícího jednu stejnojmennou istanbulskou čtvrť, které bylo sídlem všech evropských velvyslanců.¹⁷⁴

Svatou zemí i Egyptem

Cestopis Prefáta z Vlkanova představuje pomyslný mezistupeň mezi nejstaršími cestopisy z 15. století a mladšími z přelomu 16. a 17. století. Popisuje další putování českého cestovatele přes Benátky a po moři do Svaté země. V centru pozornosti autora byla především samotná Svatá země a její prostor, který tvoří většinu díla.

Zajímavé je, že se Prefát z Vlkanova prakticky vyhnul přiblížení podoby Benátek, a na rozdíl od Jana Hasištejnského a Kryštofa Haranta, zmiňuje jen okolnosti zdejšího zaopatřování pouti do Svaté země. Je možné, že ho Benátky zkrátka nezajímaly či nechtěl zaznamenat co už popsali jeho předchůdci, možné je též, že se ve svém díle chtěl soustředit především na cíl svého putování – Svatou zemi a její blízké okolí. Jeho cestopis je v úseku Benátky – Jeruzalém podobný vypravování již zmíněných autorů.

¹⁷¹ J. DAŇHELKA, *Příhody Václava Vratislava z Mitrovic*, s. 57.

¹⁷² Tamtéž, s. 76.

¹⁷³ Tamtéž, s. 76.

¹⁷⁴ Tamtéž, s. 87.

Stejně jako loď, na které se plavil Jan Hasištejnský při svém putování, i loď Prefáta z Vlkanova přistála na Krétě. Zde Prefát také navštívil a zaznamenal město Heraklion (Candya). Krom zevnějšku města v podobě hradeb „z kamení štukového stavěného“ ho zaujala zdejší architektura a popis města je tak dosti shodný s popisem Jana Hasištejnského: *Domy jsau v něm velké a čistě z kamene stavěné, ale nemají žádných krovuou ani dřevěných ani cihelných, ale někteří jsou klenutí až do vrchu a na to klenutí tak prší*.¹⁷⁵ Město v té době mělo též několik klášterů a kostelů, z nichž střechu u jednoho z nich Prefát přirovnal ke střеше kostela sv. Jiří na Pražském hradě.¹⁷⁶

Město Jeruzalém popsal Prefát ze všech měst v jeho cestopise nejpodrobněji. Jeruzalém byl hradbami bez příkopů obehnaný a měl pět bran. Domy byly stejného ražení jako v Heraklionu, jen nízké, „*ulice auzké a nevelmi široké*“.¹⁷⁷ Okolní zástavbu převyšovalo pouze mnoho místních křesťanských i tureckých chrámů. Detailně byl popsán místní bazar „*dlauhé loubí, pod kterýmiž se muož jíti, po stranách není do nich žádného okna (...). Toliko nahoře vklenuté jsau okrauhlé okna, kterými tam světla jde. (...) Pod tím laubím mají Turci krámy a tu v nich všelijaké věci prodávají*“.¹⁷⁸ Jinak v Jeruzalémském městském prostoru dominují sakrální stavby, které Prefát zevrubně popisuje, včetně jejich historie. U tureckých chrámů ho zaujaly minarety, které popisuje jako „*tenké věže*“ s „*pavlačí*“, na kterých Turci „*v jich svátky světla v lampách pálí*“.¹⁷⁹ Prostor „Svatého města“ byl již tehdy plný pobořených staveb a trosek, které připomínaly minulou slávu města.¹⁸⁰ Prakticky stejně, jen méně obsáhle popsal Prefát vícero měst ve svaté zemi, např. Jericho (s. 209), Rama (s. 87), Jaffa (s.79-84) ad., jeho vyprávění o městském prostoru nese repetitivní charakter.

V cestopise Kryštofa Haranta vyvstává především popis tří měst. Benátek, Jeruzaléma, a egyptské Káhiry. V Benátkách ho zaujala poloha města na ostrově. Za nejvýznamnější stavby v Benátkách označil místní radnici, palác a kostel sv. Marka. Zmiňuje i veliký počet ostatních kostelů a klášterů a areál benátské zbrojnice s patnácti sklady, kde bylo uskladněno vojenské a námořní vybavení.¹⁸¹ Po cestě do Svaté země ho jako ostatní české cestovatele zaujala

¹⁷⁵ K. HRDINA, *Oldřich Prefát z Vlkanova: Cesta z Prahy do Benátek a odtud potom po moři až do Palestiny*, s. 64.

¹⁷⁶ Tamtéž.

¹⁷⁷ Tamtéž, s. 174.

¹⁷⁸ Tamtéž, s. 176.

¹⁷⁹ Tamtéž, s. 174.

¹⁸⁰ Tamtéž, s. 174-185.

¹⁸¹ H. BOČKOVÁ, *Kryštof Harant: Putování*, Díl I., s. 47-56.

charakteristická architektura středomořských měst s plochými střechami a bez krovů. Způsob tohoto řešení popsal takřka identicky jako Jan Hasištejnský z Lobkovic a Oldřich Prefát z Vlkanova. V podobném duchu jako předešlé české cestopisy těchto autorů z cest do Svaté země se nese popis zdejších měst. Za jejich dominanty jsou mimo sakrální křesťanské, židovské i „pohanské“ stavby v autorových očích považovány zámky, turecké lázně, špitály a bazary. Stavební ráz Jeruzaléma se na konci 16. století pravděpodobně příliš nelišil od ostatních měst východního středomoří. Velikostí ho Kryštof Harant přirovnal ke Kutné Hoře, o podobě města napsal: „*Domy po městě z velkého dílu dosti celé jsou a na větším díle bez střech s altány toliko, ostatek s klenutými střechami, však třetí díl pobořených a pustých domův jest*“.¹⁸² Kryštof Harant se zmínil o tureckých lázních, krátce o těch jeruzalémských: „*Lázně pěkné a několikeré, pěkným mramorovým štukováním obkládané, mají, do nichž každý křesťan aneb pohan jíti a v nich se mýti může za mírné peníze*“.¹⁸³ A v případě lázní v Káhiře se rozepsal více, protože je osobně navštívil. Popsal je jako klenutý prostor s mnoha polo klenutými místnostmi „*na způsob kaplí*“, ze kterých si návštěvníci mohli vybrat. Lázně měli vnější část s kašnou a studenou vodou, a vnitřní „*horkou*“ část. O té Kryštof Harant poznamenal: „*bylo velmi horko, nejinak než jako u nás v dobře vytopené lázni*“,¹⁸⁴ a přiblížil její interiér: „*Uprostřed klenutí v stropě bylo široké okno z pěkných skel, nímž světlo do lázně vcházelo. Lavice a svrchnice byly z pulérovaneho mramoru, na nichž mnoho lidu sedělo a na zemi leželo*“.¹⁸⁵ Autor byl zaujat především všudypřítomnou jinakostí zdejšího prostředí, kterou bohatě popisoval. Věnuje pozornost hlavně historickému dění, místním obyvatelům, jejich zvykům a kultuře, obchodu či fauně a flóře.

Zajímavou součástí cestopisů Prefáta z Vlkanova a Kryštofa Haranta jsou ilustrace některých měst a staveb. Cestopis prvního jmenovaného obsahuje například ilustraci chrámu Božího Hrobu a města Jeruzalém.¹⁸⁶ Harantův cestopis je na ilustrace mnohem bohatší, kromě kreseb obyvatel, zvířat, rostlin a předmětů z blízkovýchodního prostředí obsahuje i čtyři ilustrace měst: historické a soudobé podoby Jeruzaléma, Káhiry a Alexandrie.¹⁸⁷ Tyto ilustrace

¹⁸² H. BOČKOVÁ, *Kryštof Harant: Putování*, s. 357.

¹⁸³ Tamtéž, s. 357-358.

¹⁸⁴ Tamtéž, Díl II., s. 187.

¹⁸⁵ Tamtéž, s. 186.

¹⁸⁶ K. HRDINA, *Oldřich Prefát z Vlkanova: Cesta z Prahy do Benátek a odtud potom po moři až do Palestiny*, s. 107 a 172.

¹⁸⁷ H. BOČKOVÁ, *Kryštof Harant: Putování*. (Jeruzalém Díl I., s. 334-335 a 355-356, Káhira Díl II., s. 224-225, Alexandrie Díl., s. 258-259.)

představují důležitý pokrok způsobu popisu cizokrajného prostoru, jejich věrohodnost je však diskutabilní. Cestopis Kryštofa Haranta je z části ilustrován samotným autorem, větší část, včetně ilustrací zmíněných měst, vytvořil moravský rodák Jan Willenberg.¹⁸⁸ Možná podle náčrtů autora. Ilustrace v cestopise Oldřicha Prefáta z Vlkanova zhotovil pravděpodobně italských malíř Domenico dalle Greche, se kterým Prefát absolvoval část své pouti.¹⁸⁹ Je tak otázkou, do jaké míry jsou tyto ilustrace věrohodné a historicky přesné.

Evropou ve zbrani i v míru

Jindřich Hýzrle z Chodů velkou část svého života strávil cestováním po uherském bojišti, ale i po západoevropských zemích. Ve svém díle většinou zaznamenával hlavně průběh svého vlastního života, významné dobové události, a ke konci dokonce svůj vlastní pohled na strategii obrany českých zemí. Zároveň však zaznamenal několik poznámek o podobě evropských měst, která navštívil.

Města v Uhrách, kde Hýzrle trávil na taženích proti Turkům většinu své vojenské kariéry, podrobně nepopisuje, podobu některých z nich přiblížil skrz popis jejich dobývání. Dozvídáme se tak o překonávání příkopů, hradeb, pustošení městských domů atd.¹⁹⁰

Zajímavější jsou jeho poznámky z jízdy po západní Evropě, kterou Hýzrle podnikl roku 1607. U Augsbuurgu zmínil ozdobně zpracovanou městskou bránu, zbrojnici, fontánu, a také orloj, který by „každý kavalír, který městem projíždí viděti měl“.¹⁹¹ Ve Štrasburku taktéž zbrojnici, také katedrálu s orlojem ve věži, „nádherný špitál, velice pěkně zařízený“ a pevnou věž.¹⁹² V Paříži pobýval Hýzrle tři a půl měsíce, které strávil její prohlídkou i výlety do jejího okolí. Zaujala ho zde palácová architektura, především zámek v Saint German, který si nechal vystavět František z Valois.¹⁹³ Hýzrlemu se zamlouvaly i zdejší upravené zámecké parky s fontánami. O tom samém se pochvalně vyjadřuje i v Londýně. Toto město, které zhlédl z věže

¹⁸⁸ Viz např. Antonín PODLAHA – Isidor ZAHRADNÍK, *Jana Willenberga pohledy na města, hrady, a památné stavby království českého z počátku XVII. století*, Praha 1901; Josef DOSTÁL, *Přerovan Jan Willenberger, tvůrce nejstarších vyobrazení měst v naší vlasti*, Přerov 1971.

¹⁸⁹ Karel CHYTIL, *Oldřich Prefát z Vlkanova a Domenico dalle Greche*, Památky archaeologické 25, 1913, č. 4, s. 117-132.

¹⁹⁰ J. KUBEŠ, *Cesty a život Jindřicha Hýzrla z Chodů.*, např. s. 109, 115 a 117, 123, 137 (města Hatvan, Budín, Ostřihom, Prešpurk)

¹⁹¹ Tamtéž, s. 147.

¹⁹² Tamtéž, s. 149.

¹⁹³ František I. Francouzský (1494-1547), francouzský král

katedrály sv. Pavla popsal jako „*tuze rozlehlé*“. Velikost zmíněného kostela jej zaujala natolik, že zaznamenal i jeho rozměry: 250 na 120 kroků.¹⁹⁴

Při popisu Antverp se podivil mnohé výzdobě belgického města. V ulicích se zde nacházelo mnoho „*krásně vyvedených*“ soch, kašen, parků a městských bran.¹⁹⁵ Až poté připomenul zdejší klášter.¹⁹⁶

3. NEJČASTĚJI ZAZNAMENÁVANÉ STAVBY

Opevnění

V očích českých cestovatelů je opevnění esenciální součástí městského prostoru, který současně vymezuje. Je nejčastější součástí popisů měst již v nejstarších dílech z druhé poloviny 15. století. Není to překvapivé. Právo hradební, panovníkem udělované, představovalo základ životaschopnosti zejména středověkého i později novověkého města, a to jak v rámci celé Evropy, tak i Blízkého východu. Opevnění chránilo vnitřní prostor, čímž poskytovalo obyvatelům bezpečí, jednu ze základních městských funkcí. Většina autorů probíraných cestopisů české provenience byli šlechtici, tedy často i vojáci. Není proto s podivem, že si pravděpodobně, i z jakési „profesní deformace“, všimli úrovně opevnění cizokrajných měst. Tento rys se nevytrácí ani v případě mladších cestopisů, které často uvádí i informace o použitých materiálech, hloubkách příkopů a výškách zdí, počtu městských bran atd. Často se v mladších cestopisech objevují zmínky o návštěvě městské zbrojnice a bližší informace o vojenském arsenálu městských obránců. Ve většině případů se o městských fortifikacích čeští cestovatelé vyjadřují pochvalně, nejčastěji je popisují jako „pevné“, „vysoké“, „dobře stavěné“ atd., v menší části případů „chatrné“ či „vystavěné po starém způsobu“. Důležitost opevnění v myšlenkovém světě českých cestovatelů pěkně ilustruje záznam Václava Šaška z Bířkova o belgickém Gentu „*Jest to ze všech měst, poddaných vévodovi burgundskému, město největší a nejpevnější. (...) Někteří nechtějí Gent ani městem zváti, neboť na jedné straně nemá zdi: tu teče jen voda*“.¹⁹⁷ O obdobném sepjetí hradeb s městským prostorem svědčí též vyjádření Martin

¹⁹⁴ J. KUBEŠ, *Cesty a život Jindřicha Hýzrla z Chodů*, s. 151-153.

¹⁹⁵ J. KUBEŠ, *Cesty a život Jindřicha Hýzrla z Chodů*, s. 99-101.

¹⁹⁶ Jaký klášter měl Hýzrle přesně na mysli není z jeho textu patrné. Je pravděpodobné, že se jich v městě nacházelo několik.

¹⁹⁷ R. URBÁNEK, *Ve službách Jiříka Krále*, s. 55.

Kabátníka při příjezdu do egyptské Káhiry, který popisuje „*jako příjezd do jiné vsi*“ protože přes rozsáhlá káhirská předměstí Kabátník neviděl samotné městské hradby.¹⁹⁸

V mladších a delších cestopisech z přelomu 16. a 17. století se zmínky o městských hradbách vedle pozornosti věnované zbytku městského prostoru více ztrácí, ale stále tvoří stabilní prvek v popisu městského prostředí. Často je tento popis zdůrazněný připomenutím důležité role těchto opevnění v minulosti, například v událostech obléhání Vídně Turky v roce 1529,¹⁹⁹ což neopomenul zmínit Bedřich z Donína.²⁰⁰

Značnou část reflexe městského prostředí v českých cestopisech tvoří popis profánních staveb, nejčastěji sídel šlechty, tedy hradů a zámků. Velká část evropských měst vznikala v bezprostředním okolí těchto fortifikačních staveb, které se častokrát postupem času staly součástí vnitřního městského prostoru.²⁰¹ U hradů je nejčastěji přiblíženo jejich strategické umístění a stejně jako v případě městských opevnění i zde je hodnocena úroveň fortifikace, její stav, a použité stavební materiály. Z porovnání starších a mladších cestopisů lze vyčíst transformace typu a funkce šlechtických sídel – od hradů k zámkům. U těch již nebyly tak často hodnoceny opevňovací kvality, ale i celková stavební úroveň a reprezentativnost. V centru pozornosti cestovatelů stála podle jejich popisů nejčastěji kvalita a nákladnost použitých materiálů, přítomná umělecká výzdoba i rozlehlost objektů – např. kolik měly poschodí a místností. Požadavky na nová šlechtická sídla patrně již rezonovaly i v myšlenkovém světě českých cestovatelů, z jejichž popisů je zřejmá důležitost reprezentativnosti pro vyjádření postavení u novověké šlechtické rezidence. Hrad je v očích novověkého českého cestovatele čistě vojenskou stavbou.

Sakrální stavby

Jako nepostradatelnou součást městského prostoru vykreslili čeští cestovatelé stavby sakrálního charakteru, tedy křesťanské chrámy, kostely a kláštery, případně mešity v maloasijském a balkánském prostředí. Po městských fortifikacích představují nejčastěji zaznamenávané stavby. S postupem času se jejich popis stává rozsáhlejší a podrobnější. Již v druhém nejstarším českém cestopise Václava Šaška z Bírkova je patrná fascinace autora anglickou sakrální architekturou, kterou považuje za nejznamenitější v Evropě, k podobným

¹⁹⁸ J. V. PRÁŠEK, *Cesta Martina Kabátníka z Čech do Jerusalema a Kaira*, s. 49.

¹⁹⁹ Viz např. Walter HUMMELBERGER, *Wiens erste Belagerung durch die Türken 1529*. Wien 1952.

²⁰⁰ A. GRUND, *Cestopis Bedřicha z Donína*, s. 35-36.

²⁰¹ Henri PIRENNE, *Středověká města: studie z dějin hospodářských a sociálních*, Praha 1928, s. 107-135.

hodnocením se však zmíněný autor uchyloval často. V popise českých cestovatelů patří kostely a kláštery mezi jedny z mála staveb, kterým je věnována pozornost nejen z vnějšku, ale i v interiéru. Dost možná jednoduše proto, že tyto sakrální budovy byly jedním z mála míst, kam i cizinci mohli pro společnou křesťanskou víru bez komplikací nejčastěji vstupovat. V životě zbožného středověkého i novověkého člověka kostel umožňoval „kontakt s Bohem“, jeho návštěva tak byla pravděpodobně kombinací osobní potřeby v cizokrajném prostředí a zvědavosti či touhy poznat něco nového. O sakrálních stavbách se tak dozvídáme pestrou směsí informací. O vnější podobě (např. počtu věží, výšce, někdy přesných rozměrech, materiálu zdiva i střešní krytiny) i podobě interiéru (typu zaklenutí, materiálu dláždění atd.). Nedílnou součástí popisu kostela v českých cestopisech tvoří výčet v nich přítomných relikvií a ostatků světců, včetně jejich přesné identifikace. Často je přiblížena i podoba kostelního mobiliáře, většinou formou obdivu vůči přítomným oltářům, obrazům či sochařské výzdobě. Nejvíce zájem o sakrální stavby vyniká v cestopisech z putování do Svaté země, kde často nechybí přesné informace o počtu kostelů a klášterů v jednotlivých městech, komu jsou zasvěceny, v případě klášterů i zda se jedná o sídlo působení mužských či ženských řádů. Specifická je též reflexe sakrálních staveb přímo ve Svaté zemi. Je detailnější, vázaná na konkrétní biblické a historické události, jak je již zmíněno výše.

Nejednotná je v cestopisech reflexe tureckých „pohanských“ chrámů, tedy mešit. Zatímco někteří čeští cestovatelé, např. Martin Kabátník, či Václav Vratislav z Mirovic se vůči těmto stavbám nijak nevymezovali, a dokonce někdy chválili jejich vzhled a čistotu. Osmanskou architekturu chválil i Kryštof Harant z Polžic a Bezdružic, byť vůči „pohanskému“ obyvatelstvu tak shovívavý již nebyl.

Radnice

Radnice jsou již od 15. století v českých cestopisech často zmiňovanou součástí městského prostředí. Tyto stavby, vyjadřující význam a prosperitu byly symbolem městské svobody a samosprávy. I do jejich interiéru se významní cestovatelé na pozvání městských rad mohli dostat, tak jako například poselstvo Lva z Rožmitálu, které navštívilo radnici v belgických Bruggách či španělské Salamance. Často je zmiňoval i Bedřich z Donína. Podobně jako šlechtické rezidence, i u radnic byla vnímána reprezentativnost a umělecké výzdoba. Její kvalita české cestovatele zaujala především v případě obchodně bohatých Benátek a měst habsburského Nizozemí. Například o Benátské radnici Kryštof Harant poznamenal: „*Nejpřednější stavení jest kostel svatého Marka, palác a rathauz, v jednom placu*

*pospolu ležící. Rathauz ozdobným malováním od stříbra a zlata pěkně se skví. V němž jsou všeka knížata benátská vymalovaná (...)*²⁰² Už jen lokace vedle ostatních významných staveb potvrzuje radnice jako pravděpodobné dominanty středověkého i novověkého městského prostoru. Odlišná situace panovala v maloasijském a balkánském prostoru, kde města postrádala podobnou formu autonomie a městských práv, takže radnice v „evropského stylu“ se zde nenacházely. Přítomny v arabských městech byly pouze paláce zastupujících „úředníků“ centrální osmanské vlády. Audienci v paláci těchto „*pašů*“ zmiňuje Václav Vratislav z Mitrovic v Budíně či Sofii.²⁰³

„Osmanské“ městské prostředí

Výrazná je reflexe specifického městského prostředí (a vůbec „jinakosti“) v oblastech ovládaných Osmanskou říší na Blízkém východě a Balkánském poloostrově.²⁰⁴ V očích českých cestovatelů pohledem do jejich cestopisů vyvstávají především čtyři typy staveb, které jsou charakteristické pro osmanské (nejen nutně) městské prostředí.

Tržiště – „tzv. bazary“. Tyto turecké tržnice se staly v očích českých cestovatelů jednou z dominant osmanského městského prostoru. Podrobně je ve svém cestopise popsal již Martin Kabátník, ale později i Václav Vratislav z Mitrovic, Oldřich Prefát z Vlkanova i Kryštof Harant z Polžic a Bezdruzic. Jejich líčení se velmi podobá: bazary vykreslují jako velkou samostatnou stavbu či část ulice, většinou vymezenou branami. Tento prostor býval dle nich též zastřešený, často též podsklepený komorami sloužícími jako úložný prostor pro přítomné kupce. Čeští cestovatelé zmiňují časté přehlcení bazarů lidmi, což jim nevyhovovalo, zároveň oceňují, že tu člověk mohl nakoupit téměř cokoliv.

Mešity. Popis „chrámů tureckých“ či „svatyní pohanských“ není, snad s výjimkou bývalého chrámu sv. Sofie v Konstantinopoli, podrobně rozváděn. Většinou jde pouze o informace, že se v městech tyto stavby nachází, občas jsou i označeny za „pěkné“. Vnitřní prostor mešit je dle cestopisců temný, proto se v českých cestopisech též často objevuje informace o velkém množství oleje, které uvnitř mešit Turci v lampách spálí. Od Martina

²⁰² H. BOČKOVÁ, *Kryštof Harant: Putování*, Díl I., s. 50.

²⁰³ J. DAŇHELKA, *Příhody Václava Vratislava z Mitrovic*, s. 24 a 45-46.; Václav Vratislav z Mitrovic používá pro místní paši používá výraz „*beglerbeg*“, což vychází z dobové turečtiny.

²⁰⁴ Pro další zkoumání reflexe osmanských měst viz Luďa KLUSÁKOVÁ, *Cestou do Cařihradu: Osmanská města v 16. století viděných křesťanskýma očima*, Praha 2003.

Kabátníka a Václava Vratislava z Mitrovic zazní i chvála na to v jaké čistotě vnitřek mešit Turci udržovali.

Lázně. Jejich podobu ve svých dílech zaznamenali Martin Kabátník, Václav Vratislav z Mitrovic i Kryštof Harant z Polžic a Bezdržic. V myšlenkovém světě českých cestovatelů figurují jako jedno z center společenského života v osmanském městě, kde mohli jak muži, tak ženy odpočívat, umývat se, hovořit, ale i nechat se ostříhat či oholit.²⁰⁵ Zámožnější Turci si též dávali stavět soukromé lázně ve svých rezidencích.²⁰⁶ Kabátník, Vratislav z Mitrovic i Harant turecké lázně popsali jako velké, zpravidla zdobně vystavěné s uvnitř členěné na mnoho místností, ve kterých panovala rozdílná teplota vody i vzduchu ze kterých si návštěvník mohl vybírat. Lázně jsou v českých cestopisech líčeny jednoznačně pozitivně, chválena je zvláště jejich čistota.

Zatímco v prvních českých cestopisech panoše Jaroslava a Václava Šaška z Bírškova jsou zmínky o lázních ve středoevropském a západoevropském prostředí běžné,²⁰⁷ v pozdějších dílech z druhé poloviny 16. století se tato instituce naprosto vytratila, i když v soudobých cestopisech z blízkovýchodního prostředí se lázně těšily velké pozornosti cestovatelů. To by mohlo svědčit o vymizení lázní ze západoevropského prostředí na počátku 16. století vlivem smrtelných epidemií moru a především syfilidy, která byla na evropské území pravděpodobně zavlečena výpravou Kryštofa Kolomba.²⁰⁸ Tyto nemoci daly podnět k tomu, aby byly lázně coby potenciální epicentrum nákazy uzavírány.²⁰⁹ Některé prameny též svědčí o tom, že k uzavírání lázní přispěl i fakt, že lázně bývaly sídlem „neřesti“ (např. zde byly provozovány hazardní hry, sexuální nemravnosti a obecně zahálka) a jako takové narušovaly křesťanskou morálku.²¹⁰ Že však lázně z veřejného prostoru nevymizely úplně svědčí zmínka Kryštofa Haranta, když popisoval Káhirské lázně, že v nich „bylo velmi horko, nejinak než jako u nás v dobře vytopené lázni“.²¹¹

²⁰⁵ H. BOČKOVÁ, *Kryštof Harant: Putování*, Díl II., s. 186-187.

²⁰⁶ Tamtéž, s. 188-189.

²⁰⁷ Panoš Jaroslav lázně zmiňuje v např. v Bernu, Bourbonu či Molonis. (viz R. URBÁNEK, *Ve službách Jiříka Krále*, s. 25 a 27); Gabriel Tetzl, spolucestovatel Václava Šaška z Bírškova lázně zaznamenal v Bruggách (Tamtéž, s. 45)

²⁰⁸ Mary DOBSONOVÁ, *Nemoci: Příběhy nejnebezpečnějších zabijáků historie*, Praha 2009; Epidemie syfilidy se již brzy po Kolumbově výpravě dostala i do českých zemí, viz. Josef MACEK, *Jagellonský věk v českých zemích 1471-1526*. Díl I, Praha 2001, s. 58-60.

²⁰⁹ Vladimír KRÍŽEK, *Obrazy z dějin lázeňství*, Praha 2002.

²¹⁰ Josef MACEK, *Jagellonský věk v českých zemích 1471-1526*, díl III., Praha 2002.

²¹¹ H. BOČKOVÁ, *Kryštof Harant: Putování*, Díl II., s. 187.

Špitály. V cestopisech jsou několikrát zmíněny, ač jako součást městského prostoru, tak mimo něj. Patrně pro jejich charitativní povahu byly v očích českých cestovatelů vnímány pozitivně. Václava Vratislava z Mitrovic zaujalo, například v městečku Hapsala u Adrianopole, že v tureckých špitálech je poskytováno jídlo a pití po tři dny komukoliv, kdo je navštíví.²¹² Naopak záznamy o špitálech v evropském prostředí v českých cestopisech nenajdeme. Je otázkou, proč tomu tak je. Špitály totiž rozhodně nebyly pro evropské prostředí neznámou institucí. Původně byly spojené především s klášterním provozem, od 12. století vznikaly po Evropě i z iniciativy měst a šlechty.²¹³ V prostředí českých zemí pochází zmínky o nejstarších městských špitálech ze 14. století,²¹⁴ čeští cestovatelé tak nepochybně znali fungování této instituce. Je však pravdou, že špitály v evropském prostředí byly zaměřené především na péči sociální než péči zdravotní. Medicína, a především operační zákroky nebyly v osmanské společnosti tolik tabuizované jako v evropském prostředí, i proto byly osmanské špitály orientovány i na zdravotní péči,²¹⁵ která navíc byla poskytována zadarmo. Mohlo to tak být odlišné primární zaměření těchto špitálů, co české cestovatele zaujalo.

Zájezdní hostince – tzv. „karavanseráje“. Tato typická osmanská stavba pro bezpečné ubytování obchodních karavan je jednoznačně identifikovatelná v cestopise Martina Kabátníka a Václava Vratislava z Mitrovic, kteří do osmanského prostředí cestovali po souši. Jsou jimi vykreslené jako „města ve městě“.²¹⁶ Tedy velké, patrové stavby s vnitřním náměstím se skromnou mešitou, a komorami pro koně v přízemí a komnatami pro cestovatele v patře. Podobně jako se liší reflexe evropských zájezdních hostinců i zde jsou některé karavanseráje označeny za nevalné a jiné naopak za pěkné. Zajímavá je zmínka Martina Kabátníka o karavanseráji v turecké Burse: „Do toho domu jest svoboda každému jeti neb jíti, židu, křesťanu, pohanu, zlému i dobrému“, což dokládá náboženskou neutralitu karavanserájů.²¹⁷

²¹² J. DAŇHELKA, *Příhody Václava Vratislava z Mitrovic*, s. 51.

²¹³ Petr SVOBODNÝ – Ludmila HLAVÁČKOVÁ, *Pražské špitály a nemocnice*, Praha 1999, s. 7.

²¹⁴ Zikmund WINTER, *Kulturní obraz českých měst: Život veřejný v 15. a 16. věku (1420-1620)*, Praha 1892, s.108.

²¹⁵ Miri SHEFER-MOSSENSOHN, *Ottoman Medicine: Healing and Medical Institutions 1500-1700*, New York 2009.

²¹⁶ J. V. PRÁŠEK, *Martin Kabátník: Cesta Martina Kabátníka z Čech do Jerusalema a Kaira*, s. 14.

²¹⁷ Tamtéž.

Hostince

Tyto účelové stavby, kde se mohli cestovatelé občerstvit, a hlavně ubytovat jsou nepřekvapivě několikrát zmíněny i v českých cestopisech. Ve světě středověkého i novověkého člověka (nikoliv „pouze“ cestovatele) hostince pravděpodobně nepředstavovaly, ani v rámci cizokrajného prostředí, něco nevšedního. Odpovídají tomu i jednoduché „recenze“ z českých cestopisů, kde jejich autoři jen konstatovali, kde se hostinec nacházel a zda je „dobrý“ či „špatný“. Fenomémem je v cestopisech benátská hospoda „U bílého lva“ („*al Lion biancho*“²¹⁸), ve které se během svých cest ubytovali Jan Hasištejnský z Lobkovic, Bedřich z Donína i Kryštof Harant z Polžic a Bezdržic. Víme o ní tak, že existovala minimálně mezi lety 1493, kdy se o ní poprvé zmínil Jan Hasištejnský a 1593, kdy se zde ubytoval Bedřich z Donína. Šlo tak patrně o oblíbený hostinec českých cestovatelů.²¹⁹

Ostatní stavby a urbanistické prvky

V neposlední řadě čeští cestovatelé zmiňují samotné cizokrajné městské domy. Jejich popis je však jen kusý, a nejčastěji jsou jen zhodnoceny jako pěkné, pevné, či nepěkné atd. Když vzácně byli čeští cestopisci konkrétnější, popsali, z jakého byly domy materiálu, jak byly vysoké, jakým materiálem byla střešní krytina či zda byly podsklepené.

Nejvíce vyniká zaujetí českých cestopisců nad stavební kulturou ve východním středomoří a blízkém východě, kde se městské domy od těch evropských značně lišily svou konstrukcí. Autoři zaznamenali, že kvůli nedostatku dřeva v těchto oblastech domy bývaly bez krovu, klenuté, s rovnou, a tak vyspádanou střechou, aby zachytávala dešťovou vodu do k tomu určených nádrží.

V mladších cestopisech se reflexe častěji zaměřila i na doposud méně zmiňované stavby městského prostoru – věže, brány, zbrojnice případně přítomnost parků a kašen, někdy cestovatelé hodnotili i urbanistické dispozice jako je šířka ulic, velikost náměstí či přítomnost dláždění.

²¹⁸ A. GRUND, *Cestopis Bedřicha z Donína*, s. 75.

²¹⁹ S největší pravděpodobností se hospoda nacházela poblíž kostela „Chiesa dei Santi Apostoli“. Jižně od něj se totiž dodnes nachází pojmenované „Náměstí bílého lva“ („Campiello del Lion Bianco“). Podle některých internetových zdrojů se zde měl během svého pobytu v Benátkách ubytovat i císař Josef II., viz *Lion Bianco*, Curiosità Veneziane, dostupné z: <https://curiositaveneziane.it/curiosita/leon-bianco-calle-corte-traghetto-del/>. (3.6.2025).; *Corte del Leon Bianco*, Nizioleti, dostupné z: http://www.veneziamuseo.it/terra/cannaregio/Apostoli/apo_niz04.htm. (3.6.2025).

4. CIZOKRAJNÉ ZVYKY, OBCHOD A VÍRA

Kromě samotné fyzické podoby cizokrajných měst si čeští cestovatelé všímali i událostí, které se v nich odehrávaly. V českých cestopisech se objevuje především reflexe náboženských a obchodních poměrů. Objevují se také zmínky o lidových zvyklostech a tradicích. Zatímco obchod byl myšlenkovém světě spojen především s městským prostředím, ostatní kulturní poměry a odlišnosti nejsou ani tak spojeny s městy, jako spíš s určitou zemí, krajinou nebo etnikem. Velkou roli na vnímání cizokrajného prostředí měl otázka „kvality“ víry tamějších obyvatel. Zbožnost stojí v popředí zmínek o cizokrajném obyvatelstvu, je hodnocena již nejstaršími českými cestopisci, a především hraje velkou roli v popisu městského prostředí v cestopisné literatuře z prostředí Balkánského poloostrova a blízkého východu, kde se cestovatelé nejvíce střetávali s náboženskými a kulturními odlišnostmi.

Náboženské otázky ostatně výrazně ovlivňovaly také způsob, jakým byli v cizích zemích vnímáni samotní autoři cestopisů. Negativní obraz českých obyvatel v západoevropských zemích vytvořily ve třetině 15. století nešťastné události husitských válek a podepsala se na nich i nestálá politická a náboženská situace v zemích koruny české. Nepříjemnostem, pramenícím z vnímání českých cestovatelů jako kacířů, čelila několikrát též diplomatická družina Albrechta Kostky z Postupic. O jednom z takových incidentu v ženevském hostinci panoš Jaroslav poznamenal: „*A tu sme přijeli v velmi veliký děšť; a jakáz bezmohá bába bohatá, přijavši nás do hospody U anjela, i vyhnala nás z hospody ven v ten děšť, zvědejší, že sme z Čech a kaceřovala nás etc.*“.²²⁰ Podobnou situaci výprava zažila i o pár dní později v hostinci v tyrolském městečku Pettnau: „*(...) hospodyně, bába velmi zlá, kaceřovala nás i všeckny Čechy etc.*“.²²¹ Byli to ale i čeští cestovatelé co s nesouhlasem reflektovali náboženské poměry svých sousedů, jak to dokládá Jaroslavova poznámka o německém Norimberku: „*A ten den jsme viděli, několik nás, velmi veliký neřád a zvlášt' tento: že šel kněz s tělem božím s rynku dobře daleko do ulice a žádný s ním nešel etc. A jel jakýs Němec tůž ulicí před knězem velmi blízko (...); a šlo po něm veliké množství lidí a neslo korúhev, a byť se kto za sě ohledl aneb poklekl, nižádný!*“.²²²

²²⁰ R. URBÁNEK, *Ve službách Jiříka Krále*, s. 27.

²²¹ Tamtéž, s. 28.

²²² Tamtéž, s. 4.

Velmi ostře se ve svém cestopise vyjadřuje o obyvatelích měst Pyrenejského poloostrova německý rytíř Gabriel Tetzl.²²³ Ten o španělském Biskajsku poznamenal: „*Kněží v této zemi mají ženy, jsou málo vzdělání, nekáží nic vícero než desatero přikázání, a nikdo se tam nezpovídá jinou zpověď než to, co kněz odřikává u oltáře. Necht' se dopustili hříchu malého nebo velikého, žádný hřích nejmenuje výslovně, nýbrž myslí si, že to má odbyto takovou zpovědí*“.²²⁴ Tetzlův tvrdě kritický postoj sdílel i jeho český spolucestovatel Václav Šašek z Bírkova, který se rozhněval na obyvatelstvo španělského městečka Olmeda poblíž Madridu,²²⁵ přestože se podle něj v té době jednalo o sídelní městečko kastilského krále. „*(...) jest obýváno lidmi, kteří jsou horší než pohané. Neboť když tam kněz zdvíhá při mši Tělo Páně, nikdo nepadne na kolena, nýbrž všichni zůstávají státi, jako nerozumná zvířata*“.²²⁶ Místní obyvatelstvo podle něj též žilo život tak „*nečistý a sodomský*“ že se o něm ani nechtěl rozepisovat.²²⁷

Země Pyrenejského poloostrova zejména v druhé polovině 15. století byly územím politicky, nábožensky a etnicky neklidným.²²⁸ Zmínky o „pohanských“ Saracénech poznamenal Václav Šašek z Bírkova v již zmíněném Biskajsku, dále v portugalské Braze, a Granadě.²²⁹ Ač o nich mluvil otevřeně jako o pohanech, přistupuje k nim smířlivě, až s lehkou sympatií. Jejich mešity („*modlitebny*“) označil za „*krásné*“, způsob jejich tanců za „*překrásný*“,²³⁰ o zmíněném Biskajsku, kde tvrdě kritizoval zdejší křesťany, poznamenal: „*(...) kteří z nich jsou lepší, zdali pohané nebo křesťané, to bych snadno nerozsoudil*“.²³¹ Šaškův přístup byl jednoznačně pozitivnější vůči Arabům a Mudejářům než vůči v jeho očích špatným křesťanům. Ostatně jeho nevalný názor na obyvatele Pyrenejského poloostrova dosvědčuje

²²³ Výňatky z cestopisu Gabriela Tetzla je doplněn deník Václava Šaška z Bírkova v jeho edičním vydání Rudolfa Urbánka.

²²⁴ R. URBÁNEK, *Ve službách Jiříka Krále*, s. 87.

²²⁵ Pravděpodobně se jedná o dnešní městečko Olmeda de las Fuentes

²²⁶ R. URBÁNEK, *Ve službách Jiříka Krále*, s. 101.

²²⁷ Tamtéž.

²²⁸ V cestopise Václava Šaška z Bírkova je mnoho zmínek o lokálních mocenských sporech či loupežnických přepadeních. Na území pyrenejského poloostrova probíhala Reconqista či válka o Kastilské následovnictví, též zvaná Kastilská občanská válka (1462-1472). K tématu viz např. Lubomír BARTOŠ, *Dějiny a kultura Španělska*, Brno 1998; Jaime SOBREQUÉS – Mercé MORALES, *Comtes, reis, comtesses i reines de Catalunya*, Barcelona 2011.

²²⁹ R. URBÁNEK, *Ve službách Jiříka krále*, s. 93, 102, 126, 145.

²³⁰ Tamtéž, s. 126.

²³¹ Tamtéž, s. 102.

zmínka o křesťanských obyvatelích Katalánska: „*Katalonci jsou totiž lidé proradní a zločinní, víry sice křesťanské, ale přitom horší než kteříkoli pohané*“.²³²

Zpravidla opačný je narativ vnímání muslimů a židů v pozdějších cestopisech o Balkáně a Blízkém východě. V tomto prostoru je víra a etnicita obyvatel nejčastější informací o navštívených městech a územích. Martin Kabátník uvedl, že obyvatelstvo Konstantinopole bylo etnicky i nábožensky rozmanité, žili zde Římané, Řekové, Turci i Židé. Turků a Židů zde bylo nejvíce, stejně tak jako počtu jejich chrámů.²³³ Kabátník se také zmiňuje, že mnoha obyvatelům se zde vyplácelo přestoupit na pohanskou víru, neboť v rámci rituálu přijímání do muslimské komunity byli obdarováváni penězi a dary.²³⁴

V rámci účelu svého putování Kabátník podrobně popsal náboženské poměry ve Svatém městě. Zatímco v Konstantinopoli se o diskriminaci zdejších nemuslimských obyvatel nezmínil, v případě Jeruzaléma již zdejší náboženské spory popsal. V Jeruzalémě dle Kabátníka žilo nejvíce „*pohanů*“, poté méně Židů a nejméně křesťanů. Arabové pak terorizovali místní křesťanskou a židovskou komunitu, kterým bylo mimo jiné zakázáno opravovat svá vlastní obydlí či používat kovové nádoby, povoleno jim bylo pouze hliněné.²³⁵ Zároveň byl Kabátník kritický i vůči místním Židům. Z jeho cestopisu není jasné proč, jen nekonkrétně zmínil: „*Pravím já, horších židů jsem neviděl, jako v té zemi, která slove svatá, a jestli jsou zdejší židé svatí, tak u nás ještě svatější*“.²³⁶

Ale ani křesťané nebyli v Jeruzalémě jednotní. Po své návštěvě města Jan Hasištejnský do svého cestopisu poznamenal přítomnost osmi různých křesťanských církví.²³⁷ Mezi nimi panovaly spory o správný výklad bible i podobu liturgických obřadů.²³⁸ Tyto skutečnosti potvrzuje i cestopis Oldřicha Prefáta z Vlkanova, který se také pečlivě zaměřil na situaci křesťanů ve Svatém městě.²³⁹ Obyvatelstvo Jeruzaléma tehdy bylo možno rozpoznat podle barvy pokrývek hlavy, muslimové nosili bílou, křesťané modrou, či modrobílou a židé

²³² R. URBÁNEK, *Ve službách Jiříka krále*, s. 153.

²³³ J. V. PRÁŠEK, *Cesta Martina Kabátníka z Čech do Jerusalema a Kaira*, s. 10.

²³⁴ Tamtéž.

²³⁵ Tamtéž, s. 41.

²³⁶ Tamtéž, s. 41-42.

²³⁷ F. MALEČEK, *Jan Hasištejnský z Lobkovic: Putování ke svatému hrobu*, s. 128-132. (1.římská, 2.řecká, 3.Georgiánská, 4.Jakobitská, 5.Suriánská, 6.Indiánská, 7.Arminská, 8.maronitská)

²³⁸ Tamtéž.

²³⁹ K. HRDINA, *Prefát z Vlkanova: Cesta z Prahy do Benátek a odtud potom po moři až do Palestiny*, s. 178.

žlutou.²⁴⁰ Oldřich Prefát z Vlkanova se velmi soustředil nejen na etnicitu a víru obyvatel v navštívených městech, ale navíc, i na jazyk kterým místní obyvatelstvo mluví.²⁴¹

Z českých cestovatelů zastával nejkritičtější postoj k islámu a muslimům Kryštof Harant z Polžic a Bezdržic. Autorův postoj je pravděpodobně silně ovlivněn předchozí osobní zkušeností, neboť sám bojoval proti Turkům na uherském bojišti. V době Harantovy cesty navíc probíhala tzv. Dlouhá turecká válka. V cestopise je znát autorovo nesouhlasné stanovisko k islámu, zároveň jej ale autor kriticky zkoumal a poznamenával jeho historii, tradice a zvyky. Poznamenal též život zakladatele islámského kultu Mohameda, z textu je však velmi patrné opovržení, které Kryštof Harant z Polžic a Bezdržic k jeho odkazu zaujal. Patrné je to z jeho formulací „*dříve, nežli se za proroka vydával*“,²⁴² „*vydal se v zahálku, rozkoše a pýchu*“ či „*Jakož pak zjevně s hovady a mužským pohlavím sodomství provozoval*“.²⁴³ Mohameda jednoznačně vykreslil jako hříšného a pyšného, ďáblem podporovaného falešného proroka.²⁴⁴ Kryštof Harant z Polžic a Bezdržic také stručně shrnul obsah koránu, interpretuje jej však jako dílo, které bylo vytvořeno, navíc údajně s pomocí židů, na míru odpůrcům pravého křesťanství.²⁴⁵ Z těchto pejorativních interpretací tak vychází i Harantův pohled na muslimské obyvatele blízkovýchodních měst. Přesto autor „trpělivě“ a obsáhle popsal jeho zvyky a tradice, jako například období půstu – „ramadán“ či tradici „almužny“.²⁴⁶

Skrz „společnou“ křesťanskou víru probíhala významná část interakce cestovatelů s obyvateli cizokrajných měst. Z cestopisů vyplývá, že především v 15. a první polovině 16. století, bylo dobrým zvykem městských rad a duchovenstva pozvat významné cestovatele k prohlídce v městě přítomných relikvií.²⁴⁷ Ty byly uloženy v kostelech či kláštorech, někdy též na radnicích. O tuto prohlídku panoval mezi cestovateli velký zájem, především u těch z řad křesťanských poutníků, pro které návštěva významného kostela a relikvií mohla představovat jeden z cílů putování, při kterém chtěl poutník navštívit co nejvíc svatých míst.²⁴⁸ V českých cestopisech zájem o sakrální stavby, přítomné relikvie a jejich popis vykazují právě texty

²⁴⁰ K. HRDINA, *Prefát z Vlkanova: Cesta z Prahy do Benátek a odtud potom po moři až do Palestiny*, s. 178.

²⁴¹ Tamtéž, s. 54, 58, 65, 72.

²⁴² H. BOČKOVÁ, *Kryštof Harant: Putování*, Díl I., s. 306.

²⁴³ Tamtéž, s. 308.

²⁴⁴ Tamtéž, s. 306–310.

²⁴⁵ Tamtéž, s. 307 a 308.

²⁴⁶ Tamtéž, s. 206 a 314.

²⁴⁷ Zmínky o prohlídce relikvií, jejich identifikace a výčet je součástí většiny zkoumaných cestopisů.

²⁴⁸ V. BŮŽEK – P. KRÁL, *Člověk českého raného novověku*, s. 239-275.

autorů, kteří byli poutníky do Svaté země, nebo jiných destinací křesťanského kultu jako je kostel sv. Jakuba v Santiagu de Compostela v případě putování poselstva Lva z Rožmitálu, nebo italské Loreto, které bylo cílem poutě Bedřicha z Donína. Lze se domnívat, že tento zájem o sakrální prostory a relikvie byl jednoduše známkou zbožnosti zmíněných cestovatelů. Specifický je pak prostor samotné Svaté země, který je v myšlenkovém světě českých poutníků v podstatě prostředím vyplněným především stavbami a předměty, jež jsou všechny pomyslnými relikviemi.

Zajímavá je zmínka v cestopise Jindřicha Hýzrleho z Chodů, která svědčí o konfesionalizaci Evropy událostmi evropské reformace. Jindřichovi Hýzrlemu byl v saském Quedlinburgu nabídnut post maršálka a tajného dvorního rady u dvora kněžny Marie Saské, ale odmítl: „Protože jsem tam, hlavně kvůli náboženství, nemohl zůstat natrvalo, odmítl jsem všechno co nejzdvořileji (...)“.²⁴⁹ Lze se domnívat, že v 15. století by žádný evropský šlechtic neměl důvod, alespoň ne z náboženských důvodů, toto místo nepřijmout.

Významná část reflexe městského prostředí byla v českých cestopisech z 15. – 17. století věnována hospodářským poměrům. Čeští cestovatelé do svých děl zaznamenávali především významná obchodní a „řemeslnická“ střediska. V některých případech autoři nechávali informaci, že město bylo obchodním centrem bez bližšího upřesnění, častěji však poznamenali i konkrétní obchodované komodity, přítomnost konkrétních řemeslnických profesí, i poměry, které obchodu svědčily, nebo škodily. Vzácně, především v blízkovýchodním prostředí, zaznamenávali i etnicitu obchodníků a řemeslníků. Výjimkou nejsou v českých cestopisech ani poznámky o drahotě či naopak výhodných cenách zboží v určitých městech (či zemích).

V prvním českém cestopise panoš Jaroslav ještě obchodní poměry často nezaznamenával, přesto se dozvídáme o drahotě v německém městečku Gerfrees, či o jarmarcích konaných v Lyonu, kde „bylo kupcuov z Normberka i odjinud drahně“.²⁵⁰ Václav Šašek z Bírkovala si již hospodářských záležitostí všímal pravidelně. Poznámky v jeho cestopise svědčí o velkém dobovém obchodním významu flanderských měst Gentu a Brugg. Bruggy byly dle Václava Šaška z Bírkovala největší město burgundského vévody, odhadl též, že v okolí města

²⁴⁹ J. KUBEŠ, *Cesty a život Jindřicha Hýzrle z Chodů*, s. 185.

²⁵⁰ R. URBÁNEK, *Ve službách Jiříka Krále*, s. 3 a 25-26.

se nacházelo na tři sta větrných mlýnů.²⁵¹ O Gentu napsal: „*Také toto město je rozlehlé, krásné a bohaté všelikým zbožím. Jest k němu totiž po souši i po moři otevřen přístup ze všech zemí křesťanského světa. Kupci tam mají velikánské vlastní domy a v nich mnohé klenuté světnice*“.²⁵²

Kromě překrásných sakrálních staveb, především katedrál, kterých si Václav Šašek v Anglii všimal, popsal tento cestopisec Anglii jako „*nesmírně bohatou*“. Zmínil i základní hnací faktory anglického obchodu a bohatství, a sice těžbu nerostných surovin (²⁵³), ražbu mincí a také chov ovcí pro vlnu (²⁵⁴). V souvislosti s městským prostředím byl nejkonkrétnější v případě Londýna, kde připomenul veliké množství zdejších zlatníků. Jenom mistrů zlatníků se v Londýně mělo nacházet na čtyři sta,²⁵⁵ přičemž „*žádný z nich není bez práce, neboť velikost a bohatost města jim poskytuje dostatek zakázek*“.²⁵⁶ Tato tvrzení potvrzuje i cestovní deník Gabriela Tetzla, který v něm k Londýnu poznamenal: „*Provozuje se tu veliký obchod ze všech zemí. Je tu velmi mnoho lidu a množství řemeslníků, většinou zlatníků a soukeníků*“.²⁵⁷ Z výpovědi deníků těchto dvou cestovatelů, které se navzájem potvrzují, tak lze získat poměrně přesnou představu o londýnském hospodářství v druhé polovině 15. století. Finanční náročnost Londýna Gabriel Tetzl popsal stručně: „*Krásné ženy, ale drahý pobyt!*“.²⁵⁸

Toho, že příjem měst, resp. jejich vlastníků, nemusí tvořit jen samotný obchod, ale i jeho zpoplatnění si byl evidentně dobře vědom Václav Šašek z Bírškova, který si tohoto fenoménu všimal především ve francouzských a hispánských zemích. U Bretaňského města Saint-Malo, Šašek poznamenal skutečnost, že město profitovalo z uzavření ostatních bretaňských přístavů, a „*v nesmírné míře*“ vybírané „*berní a přístavní poplatky*“ tak neputovaly do jiných měst.²⁵⁹ Několikrát zmínil i mýtné za přechod mostů.²⁶⁰

²⁵¹ R. URBÁNEK, *Ve službách Jiříka Krále*, s. 55; Šaškovo tvrzení potvrzuje též Gabriel Tetzl, který o Bruggách poznamenal „*(město) Má nadmíru obyvatelstva a je tu též veliký obchod*“, v případě dříve navštíveného města Mechelen poznamenal, že „*provozuje čilý obchod, většinou se sukem*“, viz tamtéž, s. 55 a 45.

²⁵² R. URBÁNEK, *Ve službách Jiříka Krále*, s. 55.

²⁵³ „*Obyvatelstvo tam doluje stříbro, měď, cín a olovo.*“ Tamtéž, s. 70.

²⁵⁴ „*Cizí kupci platí za jejich vlnu nemalé peníze a vyvážejí ji do různých zemí.*“ Tamtéž.

²⁵⁵ R. URBÁNEK, *Ve službách Jiříka Krále*, s. 67.

²⁵⁶ Tamtéž.

²⁵⁷ Tamtéž, s. 62.

²⁵⁸ Tamtéž.

²⁵⁹ Tamtéž, s. 75.

²⁶⁰ Tamtéž, s. 78, 88, 90, 157-158.

Václava Šaška z Bírkova též zaujala skutečnost, že na městských trzích v Portugalsku, přímo zmiňuje města Guimarães a Évora,²⁶¹ se prodávají černí otroci z Afriky. Z rozhovoru Lva z Rožmitálu s portugalským králem Alfonsem V. Portugalským (1438-1481), tak jak ho zaznamenal Václav Šašek z Bírkova, vyplývá, že obchod s otroky byl páteří příjmů portugalských měst, potažmo portugalského panovníka. Poznamenal: „*Král má pak z tržby za ně větší užitek než z daní celého království*“.²⁶² Kromě toho Václav Šašek z Bírkova zmínil obchodní význam přístavních měst, především Porta, o kterém napsal: „*V žádném jiném městě, položeném u moře, jsme neviděli tolik lodí jako v tomto. Sváží se tam totiž odjinud po moři mnoho zboží*“.²⁶³

Spekulacím historiků o povolání Martina Kabátníka nahrávají časté zmínky o obchodních poměrech v navštívených městech, které Kabátník do svého cestopisu, možná právě ze svého profesního zájmu, umístil. O poměrech v Konstantinopoli Kabátník napsal, že „*tu ještě dobré bydlo za peníze sobě učiniti muož, ktož je má, a svobodně sobě činiti v jídle a v pití*“;²⁶⁴ byť pochybuje, že by se zde tak svobodně mohl chovat cizinec, zvláště křesťan. Zmínil také zákaz dovozu vosku a soli do Konstantinopole, naneštěstí neuvádí důvod tohoto zákazu.²⁶⁵ Jako významné obchodní centrum zaznamenal turecké město Bursa, která byla „*město bohaté, na všecky věci kupecké, bohatší než Konstantinopole, neb jest město skladné, že odkudžkuli a jaká kupectví po zemi vezú, jinudy vézti anebo jeti nesmějí než do Bursy*“.²⁶⁶ Další významné město, které ve svém cestopise Martin Kabátník vzpomenuje je syrský Damašek. V něm se nacházely sklady se zbožím kupců z mnohých zemí a město proto bylo „*na kupecké věci prevelmi bohaté*“.²⁶⁷ Kabátník ve svém díle poznamenal, že Damašek byl nejbohatším městem, které na své cestě navštívil. V městě se dalo sehnat ovoce, které se odsud vyváželo do Egypta, maso i chléb.²⁶⁸ V Damašku také Kabátník zažil a poznamenal jeden z kulturně-

²⁶¹ R. URBÁNEK, *Ve službách Jiříka Krále*, s. 111 a 127.

²⁶² Tamtéž, s. 112.

²⁶³ Tamtéž, s. 127. Podobně se vyjadřoval i o katalánské Barceloně: *Jest to město veliké a krásné, slavné v celé Katalonii, při moři položené. Mnoho zboží se tam dováží po moři. (...) U moře je tam ulice, kde přijíždějící kupci vykládají své zboží*“ Tamtéž, s. 153-154. Významné mocenské postavení Barcelony popsal i Gabriel Tetzl: „*Je tu mnoho kupců ze všech zemí, a zvláště je tu veliký obchod přes moře. Myslíme, že Barcelonští mají toliko lodí jako Benátčané. A jsou v městě mocní a bohatí lidé. Barcelona prý je tak mocná jako celé království aragonské a katalánské*“.

²⁶⁴ J. V. PRÁŠEK, *Martin Kabátník: Martina Kabátníka cesta z Čech do Jeruzaléma a Kaira*, s. 12.

²⁶⁵ Tamtéž.

²⁶⁶ Tamtéž, s. 13.

²⁶⁷ Tamtéž, s. 23.

²⁶⁸ Tamtéž, s. 24.

náboženských rozdílů: „...vína ač dosti jest, však svoboda není puštěna kúpiti jeho, neb Damaškem múřeníné vládnou a oni vína nepijí, protož se velmi hněvají na ty, ktož ho pijí (...) a na neznámé lidi zvláště, neb nás křesťany“.²⁶⁹ Podle Kabátníka bylo pití vína jeden z důvodů, proč byli Evropané muslimy považováni za pohany.

Jinou zkušenost s vínem však zaznamenal roku 1591, tedy přesně o sto let po Martinu Kabátníkovi Václav Vratislav z Mitrovic v Konstantinopoli. Velmi chválil pestrost a příznivé ceny potravin, které zde šlo sehnat, a kterými bylo poselstvo Friedricha Krekvice hoštěno: „*nám v brzkém čase znamenité, dobré krmě přistrojily, od austrií, kapilogni, kapirotundi a všelijakých mořských mušlí k jídlu přechutných připravili, od citrónů, pomogranů, pomorončí, olivů, salátů hojnost nám dávali, neb tam to vše za laciné peníze co u nás prostá jablka se koupiti může, nade všecko pak jiné znamenité víno červené*“.²⁷⁰ To již popíjeli i s místními janičáři, což svědčí, že alkohol tehdy nebyl mezi muslimy, alespoň v Konstantinopoli, tak přísně tabuizován.

Václav Šašek z Bírškova zmínil přítomnost zlatníků v Londýně, Martin Kabátník se ve svém cestopise zase rozepsal o zlatnících v Káhiře. Měli v ní svojí čtvrť, ve které „*což by člověk snad pomysliť chtěl kúpiti sobě od zlata neb od stříbra i od kamení drahého a to rozličného nebo cožkoli jiného, tu najde hojně dosti*“.²⁷¹ Avšak u obyčejného zboží, především u potravin si Kabátník postěžoval na jejich drahé ceny.²⁷² Jeruzalém dle Martina Kabátníka neměl veliký obchodní význam, do svého cestopisu poznamenal i důvod proč: „*neb jest málo řemeslníkův v Jeruzalémě a to proto, že není na silnici. Protož sú živnosti v něm těžké lidem*“.²⁷³ I přesto v Jeruzalémě připomenul „pohanské“, židovské i křesťanské kupce.

O tom, že Jeruzalém nebyl významným obchodním střediskem, a že by atraktivní především pro křesťanské poutníky, panuje v českých cestopisech shoda. Podobně se 58 let po Kabátníkovi o Jeruzalémě vyjádřil i Prefát z Vlkanova „*V městě Jeruzalémě nejsau, jak tomu rozuměti, bohatí lidé, neb tám žádného velikého handle není; na větším díle řemeslníci křesťané, kteří v městě bydlejí, dobyt看em, vinicemi, ovotcem a polmi se živí, neb Turci jim*

²⁶⁹ J. V. PRÁŠEK, *Martin Kabátník: Martina Kabátníka cesta z Čech do Jeruzaléma a Kaira*, s. 24.

²⁷⁰ J. DAŇHELKA, *Příhody Václava Vratislava z Mitrovic*, s. 85.

²⁷¹ J. V. PRÁŠEK, *Martin Kabátník: Martina Kabátníka cesta z Čech do Jeruzaléma a Kaira*, s. 58-59.

²⁷² Tamtéž, s. 60.

²⁷³ Tamtéž, s. 42.

zbohatnauti nedopustí“.²⁷⁴ Ještě horší měli podle Prefáta z Vlkanova podmínky řemeslníci židovští.²⁷⁵ Jan Hasištejnský z Lobkovic se hospodářským poměrům ve svém cestopise věnoval méně, než např. Martin Kabátník. V případě Jeruzaléma napsal, že zboží, především masa, se v Jeruzalémě prodávalo dost, „*však není v něm lacino, zvlášť chléb draze se kupuje*“.²⁷⁶ To přičítal tomu, že všechno obilí se musí do Jeruzaléma dovážet.

Nejčastěji a nejkonkrétněji jsou v českých cestopisech popisovány Benátky, jedno z nejbohatších měst středověké Evropy, byť jeho mocenský význam byl v novověku již v pomalém úpadku.²⁷⁷ Jejich význam je patrný již z cestopisu Václava Šaška z Bírčkova. Ten, společně s ostatními členy poselstva Lva z Rožmitálu zmiňoval návštěvu kupeckých skladů, kde mu byla ukázána „*neocenitelná bohatství*“, napsal též o návštěvě „*tkalců látek zlatohlavových, damaškových a zcela hedvábných*“.²⁷⁸ U staveb „*státních*“ i soukromých zmiňuje okázalé a nákladné stavební materiály a výzdobu. Zmiňuje také mnoho měst, které byly Benátkám podřízeny a jimi zdaněny,²⁷⁹ ilustrativní je příklad města Verony: „*Veroňané jsou pod vládou Benátčanů a musejí jim platiti veliké poplatky ze všeho, co prodávají a kupují. Z vína, nebo z nápojů jiného druhu, cokoli se prodá, třetina ceny se jim odvádí. Tak prý jim jenom z města Verony plyne roční důchod dvou set tisíc dukátů. Z toho je možné odhadnout, kolik jiných daní a důchodů Benátčané mají*“.²⁸⁰ Obchodní reflexe Martina Kabátníka, Václava Šaška z Bírčkova a Kryštofa Haranta se soustředí především na symboly bohatství a prosperity, tedy komodity jako drahé kovy, látky či koření, ale i třeba exotické ovoce. Přítomnost tohoto vzácného zboží předznamenávala jejich význam a vliv.

Podrobný referát o důvodech benátské prosperity do svého cestopisu sepsal i Jan Hasištejnský z Lobkovic: „*Obyvatelé téhož města všecko se kupectvím živí a obchodí, jezdíce do Pohan a do Turek po kupectví*“.²⁸¹ Popsal i skutečnost, že v městě se nacházely sklady s kořením a ostatním zbožím, které pak Benátčané dodávali do mnoha zemí Evropy.²⁸² „*Ti páni*

²⁷⁴ K. HRDINA, *Oldřich Prefát z Vlkanova: Cesta z Prahy do Benátek a odtud potom po moři až do Palestiny*, 178-179.

²⁷⁵ Tamtéž.

²⁷⁶ František MALEČEK, *Jan Hasištejnský z Lobkovic: putování ke svatému hrobu*. Praha 1907, s. 128.

²⁷⁷ Bernard DOUMERC, *Benátky a jejich impérium ve středomoří: 9. - 15. století*, Praha 2017; Alvise ZORZI, *Venedig: Eine Stadt, eine republik, ein weltreich 697-1797*. Mnichov 1981.

²⁷⁸ R. URBÁNEK, *Ve službách Jiříka Krále*, s. 177.

²⁷⁹ Krom Verony Václav Šašek z Bírčkova uvádí např. Padovu (s. 169) a Treviso (s. 170).

²⁸⁰ R. URBÁNEK, *Ve službách Jiříka Krále*, s. 168-169.

²⁸¹ F. MALEČEK, *Jan Hasištejnský z Lobkovic: Putování ke svatému hrobu*, s. 34.

²⁸² České země, Polsko, Německé krajiny, Uhry a Rakousy (viz Tamtéž)

*Benátčané mají z toho veliké clo, ježto ve všech městech a městečkách tak jest způsobeno, že každý, kdož co přiveze a neb přinese na trh a to prodati chce, od nejmenšího po největšího clo dáti musí úředníkům k tomu zřízeným.*²⁸³ O Benátkách se rozepsal i Kryštof Harant z Polžic a Bezdruzic, který je po cestě do Svaté země navštívil roku 1498, tedy o sto pět let později, než Jan Hasištejnský z Lobkovic. Kryštof Harant věnuje Benátkám celou jednu kapitolu svého cestopisu. V ní sepsal mimo jiné jejich historii, způsob jejich správy včetně procesu volby benátského dóžete a výčet dalších světských úřadů i výčet Benátkám podřízených území.²⁸⁴ Benátky dle něj měly okolo dvou set tisíc obyvatel.²⁸⁵ Ve městě bylo také ubytovááno tisíce cizinců mnoha národností. Podrobně Benátky popsal i Bedřich z Donína. Zajímavé je, že Oldřich Prefát z Vlkanova, ač přes Benátky putoval do Palestiny, nechal toto významné město bez bližšího popisu, pouze popsal zdejší způsob zaopatřování křesťanských poutníků, kteří se odsud, stejně jako on sám, vydávali na pouť do Svaté země.²⁸⁶ O tom, proč Benátky blíže nepopsal můžeme spekulovat. Možné je, že již nechtěl podrobně popisovat město, o kterém již před ním psali Václav Šašek z Bírškova či Jan Hasištejnský z Lobkovic, nebo možná chtěl svůj cestopis zaměřit především na Svatou zemi.

Stranou v českých cestopisech nestojí ani místní zvyklosti a tradice, se kterými se jejich autoři na svých cestách seznamovali. Například v Benátkách si čeští cestovatelé Jan Hasištejnský z Lobkovic a Kryštof Harant z Polžic a Bezdruzic všimli známého obřadu Zásnub dóžete s mořem. Tento každoroční obřad byl konán v den Nanebevstoupení páně.²⁸⁷ Benátský dóže se při něm, společně s členy duchovenstva a městské rady, doprovázen zvoněním zvonů, vydával na moře, kde ponořením prstenu sv. Marka vykonal symbolický sňatek s mořem.²⁸⁸ Tento obřad vyjadřoval vděčnost Benátčanů moři za ochranu a bohatství a také symbolicky vyjadřoval nadvládu Benátčanů nad mořem. Jeho průběh Jan Hasištejnský podrobně popsal: „*Tu opět ten den bylo množství na některý drahně tisíc bárek, a což lidí na nich. (...) tu přijel*

²⁸³ F. MALEČEK, *Jan Hasištejnský z Lobkovic: Putování ke svatému hrobu*, s. 34.

²⁸⁴ H. BOČKOVÁ, *Kryštof Harant: Putování*, s. 46-75.

²⁸⁵ Uvádí 59 349 mužů a 67 531 žen starších dvaceti let, 58 412 dětí mezi věkem 6-12 let, 2183 mnichů, 2082 jeptišek a 1057 židů.

²⁸⁶ K. HRDINA, *Oldřich Prefát z Vlkanova: Cesta z Prahy do Benátek a odtud potom po moři až do Palestiny*, s. 15-26.

²⁸⁷ Nanebevstoupení páně je den kdy si křesťané připomínají nanebevstoupení Ježíše Krista. Jedná se o pohyblivý křesťanský svátek slavící se čtyřicet dní po Velikonocích, což je přesný počet dní od svátku Zmrtvýchvstání páně (neboli Božího hodu Velikonočního).

²⁸⁸ Jan HRDINA, *Zásnuby Dóžete s mořem: Benátky očima pozdně středověkých poutníků*, *Dějiny a Současnost* 27, 2005, č.8, s. 33-36.

*jest patriarcha benátský na své galeji s mnoho kněžstva, a když vstupoval ke knížeti na jeho galeji, nesli jsou před ním kříž pozlacený. A tu potom posvětil moře, říká modlitby a žehnaje, jakož tak od starodávna obyčej ten tak činiti mají na den Božího vstoupení. Kníže benátské pak opět vedle starého obyčeje, kterýž se tak vždycky na týž den činí a zachovává, vzal prsten a pouštěl jej na šňůře uvázaný třikrát do moře, kterýžto prsten praví býti sv. Marka. Na to když jiný prsten vrhl do moře, byl hned veliký křik od lidí, trubení, pískání a bubnování, což znamenalo, že kníže se s mořem zasubuje“.*²⁸⁹ Stejný průběh obřadu ve svém díle líčí Kryštof Harant z Polžic a Bezdruzic, na rozdíl od Jana Hasištejnského se jej ale osobně nezúčastnil.²⁹⁰ K Benátčanům také poznamenal: „*Co se pak měšťanův a lidu obecného dotýče, ten jest nad okolní národy a jiná města rozkošem a kratochvilem oddaný“.*²⁹¹

Kryštof Harant vůbec ve svém cestopise věnoval mnoho stran historii, původu, zvyklostem a tradicím obyvatelstva navštívených měst a zemí, především těm na Blízkém východě. Jejich popisu autor věnuje nejvíce prostoru ze všech, v této práci, představených českých cestopisců. Popsal tak například výše zmíněný ramadán či tradici dávání almužny. Zmínil nejen náboženské zvyky, ale třeba i tradiční islámské tresty. Například za nevěru: „*cizoložníka zpátkem tváří po ocasu hovada vsadí a žaludek dobytčí nemytý na hlavu mu naruby obrácený překlopí, místo uzdy ocas do rukou dají a tak jej po městě vodí“.*²⁹² Zmínil se i o užívání a výrobě opia, tzv. „mašlaku“: „*Toho užívají netoliko po všem tureckém panství lidé, ale i v Persii, Indii, též v Europě, Poláci, Bulgaří, Valaší, Uhři a jiní s Turky mezující křesťané. Neb zakládají si na něm mnoho, protože je z myšlení všelijakých vyráží, jako by se ním ožírali, fantazie a sny rozličné působí“.*²⁹³

Václav Šašek z Bírkova zase poznamenal několik londýnských zvyků, například: „*V tomto městě mají také takový obyčej, že, kdykoli tam přijde urozený host z cizích zemí, panny a paní za ním přijdou do jeho hospody, uvítají ho a přinesou dary. To všechno se stalo také nám.*“²⁹⁴ Dále zapsal i další zvyk, který dle něj platil v celé Anglii: „*když přijde host do hospody po první, krčmářka mu s celou svou rodinou vyjde naproti a host musí jak jí, tak všem ostatním*

²⁸⁹ F. MALEČEK, *Jan Hasištejnský z Lobkovic: Putování ke Svatému hrobu*, s. 25.

²⁹⁰ H. BOČKOVÁ, *Kryštof Harant: Putování*, Díl I., s. 71.

²⁹¹ Tamtéž.

²⁹² Tamtéž, Díl II., s. 313.

²⁹³ H. BOČKOVÁ, *Kryštof Harant: Putování*, Díl II., s. 313.

²⁹⁴ R. URBÁNEK, *Ve službách Jiříka Krále*, s. 67.

dáti po hubičce“.²⁹⁵ Václav Šašek se domníval, že polibek je anglický ekvivalent podání ruky. V kastilské Salamance zaznamenal konání zvyku, který připomíná současný způsob slavností Svatého Fermína: „*Šlechta toho města zachovává ten obyčej, že v den sv. Jakuba štvou na náměstí divoké býky*“, tomuto zvyku Václav Šašek osobně přihlížel, a poznamenal i nebezpečí pojící se s touto tradicí, „*jeden z těch býků, který byl vypuštěn třetí, dav lidí zabil a osm lidí a jednoho koně ranil*“.²⁹⁶ Nebezpečí číhalo v městském prostředí nejen v podobě podobných nehod. Například v Barceloně byla výprava Lva z Rožmitálu hospodským, u kterého byla ubytována upozorněna, aby její členové v noci vycházeli do Barcelonských ulic vždy ve velkém počtu, jelikož se zde potulovalo mnoho „*námořních lupičů*“, kteří unášeli lidi do otroctví.²⁹⁷

Stranou zájmu nezůstává u českých cestovatelů ani okolí samotných měst. U něj je zkoumán jeho ráz, podnebí, zda se jednalo o úrodnou či špatnou půdu, co za plodiny se zde pěstovalo, jaké v něm stojí stavby, zda se v krajině nachází dostatek vláhy atd.

Čeští cestovatelé si byli vědomi že městský prostor je dynamické prostředí. Všimli si především výrazné role obchodu na prosperitu a atraktivitu městského prostředí. Již v 15. století si byli vědomi role výhodné geografické polohy měst, na významných obchodních cestách, na břehu moře či na splavných řekách. Uvědomovali si i to, že obchod rozvíjí i obchodní příležitosti pro městské řemeslníky. O tom, že v myšlenkovém světě českých cestovatelů byla obchodní role měst jedna z esenciálních, svědčí poznámka Václava Šaška z Bírškova, která paradoxně popisuje kastilský klášter v Guadalupe: „*Je to klášter bohatý a všechno potřebné je v něm možná dostat jako v nějakém městě*“.²⁹⁸ Podrobnost reflexe cizokrajného prostředí byla úměrná osobním zájmům autorů. Čeští cestovatelé si kromě obchodu všimli i cizokrajných zvyků (nejen) městských obyvatel. Zvláště v blízkovýchodním prostoru tento zájem patrně pramenil ze zvědavosti zkoumající cizokrajnou jinakost, a také porovnávání domácích poměrů s cizími. Často tak použili pro popis podoby měst nebo cen zboží přirovnání k domácímu známému prostředí. Většina českých autorů též kriticky hodnotila křesťanskou víru a celkové náboženské podmínky v jednotlivých částech Evropy i Blízkého východu.

²⁹⁵ R. URBÁNEK, *Ve službách Jiříka Krále*, s. 67.

²⁹⁶ Tamtéž, s. 106.

²⁹⁷ Tamtéž, s. 153-154.

²⁹⁸ Tamtéž, s. 139.

ZÁVĚR

V úvodu byla stanovena primární badatelská otázka: jakým způsobem čeští cestovatelé vnímali cizokrajné městské prostředí a jakou roli hrálo v jejich myšlenkovém světě? Otázkou „Co musí město obsahovat a co se v něm musí odehrávat, aby bylo v očích cestovatele skutečně *městem*?“ autor rozdělil reflexe českých cestovatelů do dvou tematických okruhů. Kapitola „Městský prostor“ se věnovala hmotné podobě cizokrajných měst. Kapitola „Cizokrajné zvyky, obchod a víra“ nahlížela na města jako na prostředí sociální. V obou kapitolách bylo předloženo shrnutí výsledků bádání, nyní je na místě předložit jejich finální syntézu.

Co se týče fyzické podoby měst – jaké stavby čeští cestovatelé refletovali do svých cestopisů – výpověď jejich děl je velmi konzistentní. V myšlenkovém světě českých cestovatelů je městské prostředí vymezeno opevněním. Nejzřetelnější je to v nejstarších českých cestopisech z poloviny 15. století. Strohé popisy měst obsahují nejčastěji informaci, že se jedná o město *hrozené*, *pevné*, či *opevněné*. V mladších cestopisech jsou popisy městského opevnění obsáhlejší a konkrétnější, dozvídáme se z nich údaje o použitých materiálech, rozměrech, počtu bran a hradebních věží. V nejmladších cestopisech již zmínky o městském opevnění ustupují do pozadí a neobjevují se tak často, dozvídáme se spíše o vybavení městských zbrojnic či počtu městských obránců. V souladu s vnímáním městských fortifikací se objevuje reflexe opevněných šlechtických sídel – hradů a zámků. U nich je hodnoceno jejich umístění, materiály a stáří. V mladších cestopisech je postřehnutelný úpadek hradů, které nejsou zaznamenávány tak často a přechod šlechty k užívání modernějších zámků, u kterých není tak hodnocena jejich fortifikační funkce, ale funkce reprezentativní. V městském prostředí, ale i celkově v myšlenkovém světě středověkého i novověkého člověka, zaujímaly své důležité místo sakrální stavby – katedrály, kláštery, kostely a kaple. Záznamy o nich, včetně popisu mobiliáře, a hlavně přítomných relikvií, se objevují již v nejstarších českých cestopisech a jsou též dominantní v popisu měst ve Svaté zemi. Nepřekvapivě jsou sakrální stavby nejčastěji popisovány v cestopisech poutníků, například Jana Hasištejnského z Lobkovic, ale objevují se i v životopisném cestovním deníku vojáka Jindřicha Hýzrla z Chodů.

Po sakrálních stavbách jsou v městském prostředí zaznamenávány také světské stavby: radnice, budovy soudů, univerzity a lázně, které jsou nedílnou součástí popisu především blízkovýchodního městského prostředí. Také se v mladších cestopisech dozvídáme více o „urbanistických dispozicích“ měst – šířce ulic, velikosti náměstí, dopravní infrastruktury atp. Cestovatelé si na počátku 17. století též všímali zkrášlení veřejných prostranství, do svých

cestopisů zapsali přítomnost kašen, okrasných bran a parků v západoevropských městech. V blízkovýchodním prostředí české cestovatele zaujaly, kromě islámských mešit, především charakteristické zájezdní hostince – karavanseraje, tržnice – bazary, a turecké lázně. Popis „pohanské“ stavební kultury nebyl negativně zabarven, a v textech se o ní objevují i slova chvály. Celkově v českých cestopisech platí, že když autoři něco popisovali, jejich reflexe byla, až na výjimky, pozitivní.

České cestovatele velmi zajímaly náboženské poměry v navštívených cizokrajných městech, poutníci do Svaté země se zajímali též o národnost, etnicitu a jazyk městských obyvatel. Panoš Jaroslav i Václav Šašek z Bírkova do svých deníků zaznamenali setkávání se s nesnášenlivostí ze strany německojazyčných obyvatel, které ale nazpět kritizovali za jejich liturgii a náboženskou disciplínu. Na vině těchto náboženských rozporů byly nesnášenlivé postoje mezi Čechy a ostatními Evropany, které byly způsobeny husitskými válkami. Zajímavé je i odsuzování křesťanů zemí Pyrenejského poloostrova ze strany Václava Šaška z Bírkova, patrně pro jejich nedostatečnou náboženskou disciplínu a celkový negativní dojem, který si Václav Šašek z Bírkova na obyvatele Pyrenejského poloostrova vytvořil, neboť jeho výprava zde byla několikrát přepadena. Postoj českých cestovatelů k islámu je rozporuplný. Například Martin Kabátník či Václav Vratislav z Mitrovic byli vůči tureckým a arabským „pohanům“ relativně vstřícní a nebáli se pro jejich stavební kulturu a zvyky vyjádřit slova chvály. Oproti tomu Kryštof Harant z Polžic a Bezdruzic ve svém cestopisu islám a jeho vyznavače silně odsuzuje, i když jeho popisu věnuje výraznou pozornost. Naopak zmíněný Václav Šašek z Bírkova se ve svém cestopise vyjádřil, že se na území Kastilie a Aragonu cítil bezpečněji mezi „pohany“.

Dále bylo v centru pozornosti českých cestovatelů sledovat hospodářské, především obchodní poměry v navštívených městech. Zaujala je především okázalost a bohatství významných městských center: v Evropě Benátky, města burgundského Nizozemí, Londýn a francouzská, pyrenejská, dalmatská přístavní města. Mimo Evropu pak Káhira, Konstantinopol, Damašek či města na ostrovech ve východním středomoří. V Londýně, Benátkách či Káhiře se cestovatelé zmiňují o přítomnosti zlatníků, v Benátkách se soustředili na drahé látky, například hedvábí, v blízkovýchodních městech je několikrát zmíněn obchod s kořením. Z toho lze usoudit, že se čeští cestovatelé zaměřovali na symboly bohatství.

V neposlední řadě se čeští cestovatelé podívovali nad zvyky cizokrajných obyvatel, Janem Hasištejnským či Kryštofem Harantem byla popsána slavnost zasnub benátského dóžete s mořem, Václav Šašek z Bírškova zase zapsal události slavnosti svatého Fermína v Salamance.

V cestopisech je znatelná změna mentality autorů po nástupu renesance. Oproti svým starším předchůdcům již autoři z přelomu 16. a 17. století dávali mnohem více prostoru svým vlastním myšlenkovým úvahám a hodnocením. Z těchto děl je patrné kvalitní vzdělání jejich autorů, a jsou již konkrétnějším a komplexnějším literárním sdělením, nikoliv pouhou zprávou.

Tato práce si vzala za své vytvořit syntézu vnímání městského prostředí z devíti různých cestopisů pocházejících z širokého časového období takřka dvou století. Každý jeden cestopis však představuje rozsáhlý historický pramen, jehož komparace s osmi dalšími takovými díly je v rámci jedné bakalářské práce odsouzena k tomu být velmi stručná, jen s důrazem na základní poznané skutečnosti. České cestopisy již byly vděčným cílem historického bádání, a předkládaná práce je dalším kusem do pomyslné mozaiky, ve které se však stále nachází mnoho dílčích témat ke zkoumání. Přinejmenším se nabízí další zkoumání (nejen!) městského prostředí v českých cestopisech skrze konkrétnější geografické či tematické zaměření.

SUMMARY

The primary research question set out in the introduction was: how did Czech travelers perceive foreign urban environment, and what role the environment held in their intellectual world? By posing the question, "What should a city contain and what shall be going on within its boundaries to be truly considered a city in the eyes of the traveler?" the author divided the reflections of Czech travelers into two areas focusing on different themes. The chapter "Urban Space" considered the material form of foreign cities, while "Foreign customs, trade and faith" viewed cities as social environments. A summary of the research findings was presented at the end of both chapters; now, it is time to synthesize these results.

With respect to physical appearance of cities, i.e. what structures Czech travelers reflected in their travelogues, the testimony of their works is highly consistent. In the intellectual world of Czech travelers, the urban environment is defined by fortifications. This is most evident in the oldest Czech travelogues from the mid-15th century. Austere descriptions of cities most frequently state that they are walled, strong or fortified. In later travelogues, descriptions of urban fortifications are more comprehensive and specific, providing details on materials used, dimensions, and the number of gates and wall towers. In the most recent travelogues, mentions of urban fortifications recede into the background and do not appear as frequently; instead, we learn more about the equipment of city armouries or the number of urban defenders. Along with the perception of urban fortifications the travelers were also describing fortified noble residences—castles and chateaux. Their location, materials, and age are evaluated. The decline of castles, which are not recorded as frequently, and the transition of the nobility to using more modern chateaux, whose representational function is valued more than their defensive function, are noticeable in later travelogues. Within the urban environment, and indeed in the overall intellectual world of both medieval and early modern people, sacred buildings—cathedrals, monasteries, churches, and chapels—occupied a crucial place. Records of them, including descriptions of furnishings and, most importantly, the relics present, appear in the oldest Czech travelogues and are also dominant in descriptions of cities in the Holy Land. Unsurprisingly, sacred buildings are most frequently described in pilgrim travelogues, such as that of Jan Hasištejnský z Lobkovicz, but they also appear in biographical travel diary of Jindřich Hýzrl z Chodů, a soldier.

Apart from sacred buildings, secular structures are also recorded in urban environments: town halls, court buildings, universities, and baths. These represent an integral part of

descriptions, particularly of the Middle Eastern urban environment. Furthermore, in later travelogues, we learn more about the "urban layouts" of cities—the width of streets, the size of squares, transportation infrastructure, etc. At the beginning of the 17th century, travelers also noticed the beautification of public spaces, noting the presence of fountains, ornamental gates, and parks in Western European cities in their travelogues. In the Middle Eastern environment, Czech travelers were particularly interested, in addition to Islamic mosques, in characteristic inns—caravanserais, marketplaces—bazaars, and Turkish baths. The description of "pagan" building culture did not bear negative connotations, on the contrary, they were praised in the texts. Overall, in Czech travelogues, it generally holds that when authors described something, their reflections were, with some exceptions, positive.

Czech travelers were highly interested in the religious conditions in the foreign cities they visited; pilgrims to the Holy Land were also interested in the nationality, ethnicity, and language of urban inhabitants. Page Jaroslav and Václav Šašek z Bířkova both recorded encounters with intolerance from German-speaking inhabitants in their diaries, whom they in turn criticized for their liturgy and religious discipline. The cause of these religious conflicts was the intolerant attitudes between Czechs and other Europeans, inflicted by the Hussite Wars. Interesting is also the condemnation of Christians from the Iberian Peninsula by Václav Šašek z Bířkova. It seems that he considered their religious discipline insufficient and the overall impression Václav Šašek z Bířkova formed of the inhabitants of the Iberian Peninsula was negative. Perhaps since his expedition was ambushed several times there. The attitude of Czech travelers towards Islam is contradictory. For example, Martin Kabátník and Václav Vratislav z Mitrovic were relatively receptive to Turkish and Arab "pagans" and were not afraid to express words of praise for their building culture and customs. In contrast, Kryštof Harant z Polžic a Bezdružic strongly condemns Islam and its adherents in his travelogue, although he dedicates significant attention to his description. Conversely, Václav z Bířkova, referred-to above, stated in his travelogue that he felt safer among "pagans" in the territory of Castile and Aragon.

Furthermore, Czech travelers focused on observing the economic, especially commercial conditions in the cities they visited. They were particularly interested in the ostentatious wealth of important urban centres: in Europe, Venice, the cities of Burgundian Netherlands, London, and French, Iberian, and Dalmatian port cities. Outside Europe, Cairo, Constantinople, Damascus, and cities on islands in the Eastern Mediterranean attracted their attention. In London, Venice, and Cairo, travelers mentioned the presence of goldsmiths; in Venice, they focused on precious fabrics, such as silk; in Middle Eastern cities, the spice trade

is mentioned several times. Based on these observations it can be concluded that Czech travelers focused on symbols of wealth.

Last but not least, Czech travelers marvelled at the customs of foreign inhabitants. Jan Hasištejnský and Kryštof Harant described the celebration of the Doge's Wedding with the Sea in Venice, while Václav Šašek z Bírškova recorded the events of the Feast of San Fermín in Salamanca.

After the onset of Renaissance, a clear evolution in the authors mindset becomes apparent. Compared to their earlier predecessors, authors from the break of the 16th and 17th century gave much more space to their own thoughts and evaluations. These works show the quality of their authors' education, and are a more specific and complex literary reflection rather than a mere report.

This work aimed to synthesize the perception of urban environment from nine different travelogues spanning a broad period of almost two centuries. However, each travelogue represents an extensive historical source, comparison of which with eight other works of a kind, within the scope of a single bachelor's thesis is destined to be very brief, with emphasis merely on the basic facts known. Czech travelogues have already been a grateful subject of historical research, and the presented work is another piece in the metaphorical mosaic within which, however, many specific topics for further exploration remain. At the very least, further examination (not only!) of the urban environment in Czech travelogues through a more specific geographical or thematic focus is an appealing prospect.

POUŽITÁ LITERATURA

Prameny:

BOČKOVÁ Hana (ed.), *Kryštof Harant z Polžic a Bezdržic: Putování, aneb, Cesta z království českého do města Benátek, odtud po moři do země Svaté, země Jüdské a dále do Egypta a velikého města Kairu*, Díl I. a II., Praha 2017.

DAŇHELKA Jiří (ed.), *Václav Vratislav z Mitrovic: Příhody Václava Vratislava z Mitrovic*, Praha 1950.

GRUND Antonín (ed.), *Bedřich z Donína: Cestopis Bedřicha z Donína*, Praha 1940.

HOJDA Zdeněk a kol. (eds.), *Heřman Jakub Černín: Heřman Jakub Černín na cestě za Alpy a Pyreneje*, díl I, Praha 2014.

HOJDA Zdeněk (ed.), *Výjezd šťastný: Cestovní deníky z kavalírských cest Václava Vojtěcha, Jana Norberta a Ignáce Karla ze Šternberka z let 1662-1665*, Praha 2022.

HRDINA Karel (ed.), *Oldřich Prefát z Vlkanova: Cesta z Prahy do Benátek a odtud potom po moři až do Palestiny, to jest do krajiny někdy Židovské, země Svaté, do města Jeruzaléma k Božímu hrobu, kteraužto cestu s pomocí Pána Boha všemohúcího šťastně vykonal Voldřich Prefát z Vlkanova léta Páně MDXXXVI*, Praha 1947.

KUBEŠ Jiří (ed.) a Kol., *Cesty a život Jindřicha Hýzrla z Chodů: studie, edice a překlad*, Praha: Národní Muzeum 2021.

MALEČEK František (ed.), *Jan Hasištejnský z Lobkovic: Putování ke svatému hrobu*, Praha 1907.

PRÁŠEK Justin Václav (ed.), *Martin Kabátník: Cesta Martina Kabátníka z Čech do Jerusalema a Kaira r. 1491-1492*, Praha 1900.

SILVIO PICCOLOMINI Enea, *Historie česká*, Praha 1998.

URBÁNEK Rudolf (ed.), *Ve službách Jiříka Krále: Deníky panoše Jaroslava a Václava Šaška z Bířkova*, Praha 1940.

Literatura:

BARTOŠ Lubomír, *Dějiny a kultura Španělska*, Brno 1998.

BAŽANT Vojtěch, *Obraz francouzských a burgundských zemí očima pozdně středověkého cestovatele*, Praha: FF UK 2010. (bakalářská práce)

BAŽANT Vojtěch, *Vnímání prostoru v českých cestopisech 15.století*, Praha: FF UK 2012. (diplomová práce)

- BINKOVÁ Simona – POLIŠENSKÝ Josef, *Česká touha cestovatelská, Cestopisy, deníky a listy ze 17. století*, Praha 1989.
- BOROVÍČKA Michael, *Velké dějiny zemí koruny České: tematická řada cestovatelství*, Litomyšl 2010.
- BUČEK Miloš, *Obraz Itálie v dlouhém 16. století v dílech českých cestovatelů*, Olomouc: FF Univerzity Palackého 2016. (bakalářská práce)
- BŮŽEK Václav a KRÁL Pavel (ed.), *Člověk českého raného novověku*. Praha 2007.
- BŮŽEK Václav a Kol., *Společnost českých zemí raného novověku: struktury, identity, konflikty*. Praha 2010.
- BŮŽEK Václav, *Rytíři renesančních Čech*, Praha 1995.
- ČECHURA Jaroslav, *České země v letech 1437-1526*, Díl I, Praha 2010.
- ČECHURA Jaroslav, *České země v letech 1526-1583: první Habsburkové na českém trůně I*, Praha 2008.
- ČORNEJ Petr – BARTLOVÁ Milena, *Velké dějiny zemí Koruny české IV.*, Praha 2007.
- DOBSONOVÁ Mary, *Nemoci: Příběhy nejnebezpečnějších zabijáků historie*, Praha 2009.
- DOSTÁL Josef, *Přerovan Jan Willenberger, tvůrce nejstarších vyobrazení měst v naší vlasti*, Přerov 1971.
- DOUMERC Bernard, *Benátky a jejich impérium ve středomoří: 9. - 15. století*, Praha 2017.
- FENCL Jaroslav, *Jan Hasištejnský z Lobkovic*, Ústí nad Labem 1982.
- FOLTÝN Tomáš, *Druhá Kavalírská cesta a zejména římský pobyt Ferdinanda Augusta z Lobkovic (1675-1676)*, in: Jiří KUBEŠ, Šlechtic na cestách v 16. - 18. století: sborník příspěvků Katedry historických věd FF UPCE ze dne 28. listopadu 2005. Pardubice 2007.
- HALADA Jan, *Lexikon české šlechty*, Praha 1999.
- HLAVAČKA Milan, *Na středoevropských cestách*, Praha 1996.
- HLAVÁČEK Petr, *Františkánský klášter v Kadani jako ohnisko kulturního a technologického transferu*, Kadaň 2018.
- HOFMANN Gustav, *Metrologická příručka pro Čechy, Moravu a Slezsko do zavedení metrické soustavy*, Sušice 1984.
- HOLÝ Martin, *Zrození renesančního kavalíra: výchova a vzdělávání šlechty z českých zemí na prahu novověku (1500-1620)*, Praha 2010.
- HORA-HOŘEJŠ Petr, *Evropan Jiří z Poděbrad, král do bouřlivých dob*, Praha 2014.
- HRDINA Jan, *Zásnuby Dóžete s mořem: Benátky očima pozdně středověkých poutníků*, in: Dějiny a Současnost 27, 2005, č.8, s. 33-36.

- HRUBEŠ Jiří, *Z dějin českého cestopisu: 1. Šašek z Bírkova*, in: Český lid 63, 1976, č. 4, s. 218-222.
- HUMMELBERGER Walter, *Wiens erste Belagerung durch die Türken 1529*. Wien 1952.
- CHYTIL Karel, *Oldřich Prefát z Vlkanova a Domenico dalle Greche*, in: Památky archaeologické 25, 1913, č. 4, s. 117-132.
- JANÁČEK Josef, *Dějiny obchodu v předbělohorské Praze*, Praha 1955.
- JANKOVSKÁ C. Bohumila, *Cestování v době jagellonské*, in: Historický obzor 19, 2008, č. 9-10, s. 220-226.
- JUROK Jiří, *Mírová a propagační poselstva krále Jiřího z Poděbrad v letech 1461–1467*, in: Historica Olomucensia 53, 2017, s. 47-85.
- KLUSÁKOVÁ Luďa, *Cestou do Cařihradu: Osmanská města v 16. století viděných křesťanskými očima*, Praha 2003.
- KOLDINSKÁ Marie, *Kryštof Harant z Polžic a Bezdržic: cesta intelektuála k popravišti*, Praha 2004.
- KŘÍŽEK Vladimír, *Obrazy z dějin lázeňství*, Praha 2002.
- KUBEŠ Jiří, *Náročné dospívání urozených: kavalírské cesty české a rakouské šlechty 1620-1750*, Pelhřimov 2013.
- KUTHAN Jiří, *Královské dílo za Jiřího z Poděbrad a dynastie Jagellonců*, Praha 2010.
- LÖSCHBURG Winfried, *History of travel*. Leipzig 1979.
- MACEK Josef, *Jagellonský věk v českých zemích 1471-1526*, Díl I.-III., Praha 2001-2002.
- MACEK Josef, *Jiří z Poděbrad*, Praha 1967.
- MACKENNEY Richard, *Evropa šestnáctého století*, Praha 2001.
- MAŤA Petr, *Svět české aristokracie (1500-1700)*, Praha 2004.
- OHLER Norbert, *Cestování ve středověku*, Jinočany 2003.
- OKÉNKOVÁ Věra, *Využití konceptů míst v antropologii a příbuzných vědách*, in: Lidé města 17, 2015, č.3, s. 513-528.
- PÁNEK Jaroslav – TŮMA Oldřich, *Dějiny českých zemí*, Praha 2018.
- PÁNEK Jaroslav, *Stavovská opozice a její zápas s Habsburky: k politické krizi feudální třídy v předbělohorském českém státě*, Praha 1982.
- PÁNEK Jaroslav, *Výprava české šlechty do Itálie v letech 1551-1552*, České Budějovice 2003.
- PÁNEK Jaroslav, *Cestování jako modernizační činitel středověké a raně novověké společnosti*, in: Lenka BOBKOVÁ – Michaela NEUDERTOVIČOVÁ (edd.), *Cesty a cestování v životě společnosti*, Ústí nad Labem 1995, s. 9-22.

PÁNEK Jaroslav, *Čeští cestovatelé v renesanční Evropě*, in: Český časopis historický 88, 1990, č.5, s. 661-682.

PETRÁČKOVÁ Věra a VEGELTANZ Jan (eds.), *Příběhy Jindřicha Hýzrleho z Chodů*, Praha 1979.

PODLAHA Antonín – ZAHRADNÍK Isidor, *Jana Willenberga pohledy na města, hrady, a památné stavby království českého z počátku XVII. století*, Praha 1901.

PIRENNE Henri, *Středověká města: studie z dějin hospodářských a sociálních*, Praha 1928.

PRÁŠEK Justin Václav, *Oldřicha Prefáta z Vlkanova cesta na východ r. 1546 a význam její*, in: Časopis Českého muzea 68, 1894.

PREISLER Hynek, *Královská rada Jiřího z Poděbrad*, Praha: FF UK 2006. (diplomová práce)

RACEK Jan, *Kryštof Harant z Polžic a Bezdrůžic a jeho doba*, Brno 1970.

RYCHLÍK Jan, *Mezi Vidní a Cařihradem*, Praha 2009.

SHEFER-MOSSENSOHN Miri, *Ottoman Medicine: Healing and Medical Institutions 1500-1700*, New York 2009.

SOBREQUÉS Jaume – MORALES Mercé, *Comtes, reis, comtesses i reines de Catalunya*, Barcelona 2011.

STROCHOVÁ Lucie, *Mezi houfy lotrův se pustiti: české cestopisy o Egyptě 15. – 17. století*, Praha 2005.

SVOBODNÝ Petr – HLAVÁČKOVÁ Ludmila, *Pražské špitály a nemocnice*, Praha 1999.

TADRA Ferdinand, *Kulturní styky Čech s cizinou až do válek husitských*, Praha 1897.

VAN DER HORST Han – SCHUROVÁ Petra a kol. (eds.), *Dějiny Nizozemska*, Praha 2005

WINTER Zikmund, *Kulturní obraz českých měst: Život veřejný v 15. a 16. věku (1420-1620)*, Praha 1892.

WINTER Zikmund, *Oldřicha Prefáta z Vlkanova poslední vůle*, in: Časopis Musea království Českého 71, 1897.

ZORZI Alvise, *Venedig: Eine Stadt, eine republik, ein weltreich 697-1797*. Mnichov 1981.

ZLÍNSKÝ Vladislav, *Veřejné prostory a jejich reglementace ze strany městských rad v pozdně středověkých českých městech*, Pardubice: FF UPCE 2021. (magisterská práce)

Internetové zdroje:

Lion Bianco, Curiosità Veneziane, dostupné z: <https://curiositaveneziane.it/curiosita/leon-bianco-calle-corte-traghetto-del/>. (3.6.2025).

Corte del Leon Bianco, Nizioleti, dostupné z:

http://www.veneziamuseo.it/terra/cannaregio/Apostoli/apo_niz04.htm. (3.6.2025).

PŘÍLOHA:

Autoři vybraných cestopisů a jejich cesty

Pro zkoumání českých cestopisů je vhodné brát v potaz i život jejich autorů. To co do svých cestopisů zaznamenávali bylo ovlivněno jejich zaměstnáním, zkušenostmi, náboženským přesvědčením či vzděláním. Zároveň lze tyto faktory z cestopisů rekonstruovat. Většina českých cestopisců byla šlechtici, a často i vojáky, čímž lze například vysvětlit jejich zájem o fortifikační architekturu. Všichni cestopisci byli taktéž zbožnými křesťany, byť různých konfesí, čímž lze zase odůvodnit jejich zájem o sakrální prostory. Zkoumání individuálních mentalit cestovatelů je klíčem k jejich interpretaci světa. Každý cestovatel měl své vlastní zájmy, které se v jeho textu projeví. Jejich identifikaci může napovědět základní znalost autorova života, proto je zde předložena stručná biografie českých cestopisců, jejichž textům se tato práce věnovala.

Panoš Jaroslav

Mnoho o jeho původu a životě nevíme, neznámé je i jeho datum narození a úmrtí. Byl členem poselstva Albrechta Kostky z Postupic k francouzskému králi. Jaroslavovi je, dnes již bezpochyby, přisuzováno autorství deníku popisujícího průběh této cesty.²⁹⁹ Zmíněný Jaroslav je ztotožňován s osobou dalšího „Jaroslava“, o jehož incidentu z diplomatické cesty za papežem Pavlem II., který se odehrál v Římě roku 1465, posílá zprávu z Říma do Vratislavi jistý Vratislavan Hanko.³⁰⁰ Tento „Jaroslav“ při setkání s papežem neprozíravě pro Jiřího z Poděbrad použil označení „král“, za což ho papež údajně počastoval nadávkami „*tu bestia*“ a později ho nechal i násilím vykázat ze mše. Lze spekulovat, že ve zmíněné zprávě, podobně jako v Jaroslavově cestopisu se nejedná o křestní jméno, ale zkomolenou verzi přídomku „z Jaroslavě“.³⁰¹ Jaroslav je vesnice nacházející se u malého městečka Horní Jelení na Vysokomýtsku, ve které je na rozhraní 14. a 15. století připomínán zemanský rod Písklat z Jaroslavě. Jaroslav je také nedaleko od Litomyšle, kterou ve stejné době vlastnili Kostkové z Postupic. Tím by bylo možno zdůvodnit původ vztahu „tak řečeného“ Jaroslava s Albrechtem Kostkou z Postupic. O „Jaroslavovi“ víme, že uměl hovořit a psát latinsky o čemž svědčí často

²⁹⁹ R. URBÁNEK, *Ve službách Jiříka krále*, s. 25.

³⁰⁰ Tamtéž.

³⁰¹ Patera ADOLF, *Poselství krále Jiřího do Říma k papeži roku 1462*, Archiv Český VIII., Praha 1888, s. 321-364. & URBÁNEK, *Ve službách Jiříka krále*, s. 25-26.

používané latinské označování míst a předmětů v jeho cestopise. Účastnil se vícero jednání v cizích jazycích, o nichž v deníku bez potíží referuje, je pravděpodobné, že hovořil italsky a francouzsky. Tento „Jaroslav“ byl tedy s největší pravděpodobností nižším šlechticem s kvalitním vzděláním, který se za svůj život účastnil více diplomatických misí a který měl úzké, patrně přátelské, vazby s Albrechtem Kostkou z Postupic.

Václav Šašek z Bírškova

Václav Šašek z Bírškova, dříve považován za člena rodu Šašků z Mezihorí, jímž ale nebyl, pocházel ze zemanského rodu z Přeštic na Plzeňsku.³⁰² Nedaleko, jihozápadně od Přeštic se nachází Bírškov, po němž Václav Šašek patrně získal přídomek. Dnes mu je přisuzováno autorství cestopisu o putování výpravy Lva z Rožmitálu v letech 1465 až 1467 po evropských západoevropských a jihozápadních zemích, které byl členem.³⁰³ Byl patrně bližším Lvovým služebníkem. Výprava měla především předat diplomatická stanoviska francouzskému králi a pozitivně v Evropě reprezentovat Země koruny české. Ve druhém jmenovaném vykazuje Lvovo chování určité známky moderního „kavalírství“. Cestopis o tomto putování sice není podepsaný, je psán ve třetí osobě, ale v pasážích přímo popisujících Šaškovy příhody několikrát přechází do první osoby, což napovídá o autorství tohoto textu. Při návratu Lvova poselstva byl roku 1467 ve Vídni císařem Friedrichem III. pasován na rytíře.³⁰⁴ Z jeho cestopisu lze také usuzovat, že kromě němčiny uměl i latinu, i když ji neužíval tak často jako „panoš Jaroslav“.

Martin Kabátník

Dle jména Kabátník se spekuluje, že byl tkalcem a vyráběl kabáty, možné je také, že byl pouze s nimi obchodující kupec. Patrně z konfesních důvodů se přestěhoval z Prahy, ve které se pravděpodobně narodil, do Litomyšle, kde se v panství Bohuše Kostky z Postupic stal členem jednoty bratrské.³⁰⁵ Zde byl vybrán jako člen výpravy, která měla ve Svaté zemi hledat údajně církve, co se „nezpronevěřily“ původnímu křesťanství. Tuto cestu patrně mohl absolvovat jen s finančním patronátem zmíněného Bohuslava Kostky, který byl synovcem Albrechta Kostky z Postupic, o jehož cestě píše panoš Jaroslav.³⁰⁶ Jak je z Kabátníkova díla

³⁰² Jiří HRUBEŠ, *Z dějin českého cestopisu: 1. Šašek z Bírškova*, Český lid 63, 1976, č. 4, s. 218.

³⁰³ Tedy území dnešního Německa, Nizozemí, jižní Anglie, Francie, Španělska, Portugalska, Itálie a Rakouska

³⁰⁴ J. HRUBEŠ, *Z dějin českého cestopisu*, s. 218.

³⁰⁵ J. V. PRÁŠEK, *Martina Kabátníka Cesta z Čech do Jeruzaléma a Kaira r. 1491-1492*. (Úvodní kapitola „O životě Martina Kabátníka a jeho cestě“ od editora Václava Práška)

³⁰⁶ Tamtéž.

zjevné, zajímal se o botaniku, a především obchodní a náboženské poměry. Podle jeho díla lze soudit, že univerzitně vzdělaný s největší pravděpodobností nebyl. Zemřel roku 1503 v Litomyšli.

Jan Hasištejnský z Lobkovic

Jan Hasištejnský z Lobkovic se narodil roku 1450 jako syn Mikuláše Hasištejnského z Lobkovic.³⁰⁷ Byl vojákem, diplomatem a cestovatelem. Stejně jako jeho otec byl přesvědčeným katolíkem, měl však dobré mínění o vládě krále Jiřího z Poděbrad. V době vlády Vladislava Jagellonského se v jeho službách účastnil dvou diplomatických cest, roku 1477 do Lucemburska a roku 1487 do Říma.³⁰⁸ Jeho cestopis popisuje putování z Čech do Benátek a z nich lodí podél pobřeží Balkánského poloostrova, Kréty a Kypru do Svaté země, které Jan Hasištejnský vykonal mezi lety 1493 a 1494. V době své cesty ke Svatému hrobu tak již byl zkušeným cestovatelem.³⁰⁹ Po přezkoumání jeho cestopisu, sepsaného roku 1505, lze s vysokou pravděpodobností předpokládat, že disponoval velice kvalitním vzděláním. V textu je znatelná jeho znalost jazyků, historie i geografie, stejně tak je patrný jeho zájem o sakrální stavby a celkově architekturu. Zemřel roku 1517, je pohřben v hrobce nacházející se uvnitř kaple v areálu františkánského kláštera v severočeské Kadani.³¹⁰

Oldřich Prefát z Vlkanova

Narodil se v Praze dne 11. května 1523. Vlkanova je jméno staročeské, původně erbovní rodiny. Oldřichův otec Benjamin z Vlkanova byl roku 1553 povýšen do rytířského stavu.³¹¹ Doložené je Oldřichovo studium na univerzitách ve Wittenbergu, Ingolstadtu a Lipsku, kde v mládí, mezi lety 1540–1543 přechodně studoval.³¹² S cestováním se tak seznámil již v mladém věku a později vykonal poutě do Santiaga de Compostela (1552) a Palestiny (mezi lety 1546-1547, vykonal ji zhruba po stejné trase jako před ním Jan Hasištejnský z Lobkovic). Dochované jsou i zmínky o jeho cestě do Itálie v roce 1550. O své cestě do Svaté země zpětně

³⁰⁷ Jaroslav FENCL, *Jan Hasištejnský z Lobkovic*, Ústí nad Labem 1982; J. HALADA, *Lexikon české šlechty*, s. 334-335.

³⁰⁸ Tamtéž.

³⁰⁹ Michael BOROVIČKA, *Velké dějiny zemí koruny České: tematická řada cestovatelství*, Litomyšl 2010, s.103-109.

³¹⁰ Petr HLAVÁČEK, *Františkánský klášter v Kadani jako ohnisko kulturního a technologického transferu*, Kadaň 2018, s. 17.

³¹¹ J. HALADA, *Lexikon české šlechty*, s. 617-618.

³¹² Karel HRDINA (ed.), *Prefátův život a dílo*, in: Oldřich PREFÁT Z VLKANOVA, *Cesta z Prahy do Benátek a odtud potom po moři až do Palestiny*, Praha 1947.

sepsal cestopis s dlouhým názvem *Cesta z Prahy do Benátek a odtud potom po moři až do Palestiny, to jest do krajiny někdy Židovské, země Svaté, do města Jeruzaléma k Božímu hrobu, kteraužto cestu s pomocí Pána Boha všemohúcího šťastně vykonal Voldřich Prefát z Vlkanova léta Páně MDXXXVI*, který poprvé vyšel roku 1563. Prefátův způsob psaní je vyspělý a popisný, své vyprávění též doplnil vlastními ilustracemi. Otázkou pro další zkoumání je jeho náboženské vyznání, pravděpodobně byl umírněným katolíkem, spekuluje se však i o jeho příklonu k víře evangelické.³¹³ Měl chatrné zdraví, zemřel v poměrně brzkém věku čtyřiceti dvou let roku 1565 v Praze.³¹⁴

Bedřich z Donína

Narodil se okolo roku 1574 do saského v Čechách zdomácnělého panského rodu pánů z Donína.³¹⁵ Prošel pražskou jezuitskou kolejí a během svých kavalírských cest studoval též na jezuitské univerzitě v bavorském Ingolstadt. Za svého mládí často cestoval do zahraničí, společně se svým otcem Václavem z Donína a jedním z bratrů – Janem Vladislavem. Pocházel z nábožensky rozpolcené rodiny, on sám konvertoval, ještě před událostmi po bitvě na Bílé Hoře, ke katolictví.³¹⁶ Uplatnil se na dvoře krále Rudolfa II., později zastával pozici zemského soudce. Na cesty z mládí navázal roku 1607 dvou nejznámější cestou, poutí do italského Loreta, ze které se vrátil roku 1608. O svém cestování napsal literárně i obsahově bohatý cestopis, po jeho smrti však zapomenutý a poprvé vydaný až po jeho znovuobjevení roku 1940.³¹⁷ Jeho nákladná cestovatelská vášeň mu způsobila dluhy, kvůli kterým musel prodat velkou část svého majetku. Zemřel v ústraní okolo roku 1634.

Václav Vratislav z Mitrovic

Byl jedním ze čtyř synů rytíře Štěpána Vratislava z Mitrovic, člena starého českého rodu, jehož kořeny podle legendy sahají až k přemyslovskému králi Vratislavu II.³¹⁸ Na svět přišel roku 1576. Jeho otec byl regentem panství Adama z (Jindřichova) Hradce, kde byl

³¹³ Justin V. PRÁŠEK, *Oldřicha Prefáta z Vlkanova cesta na východ r. 1546 a význam její*, Časopis Českého muzea 68, 1894, s. 359.

³¹⁴ Zikmund WINTER, *Oldřicha Prefáta z Vlkanova poslední vůle*, Časopis Musea království Českého 71, 1897, s. 82.

³¹⁵ J. HALADA, *Lexikon české šlechty*, s. 136.

³¹⁶ Simona BINKOVÁ – Josef POLIŠENSKÝ, *Česká touha cestovatelská, Cestopisy, deníky a listy ze 17. století*, Praha 1989, s. 88.

³¹⁷ S tímto vydáním, které edičně připravil Antonín Grund, pracuje i tato práce (viz A. GRUND, *Cestopis Bedřicha z Donína*.)

³¹⁸ J. HALADA, *Lexikon české šlechty*, s. 626.

Vratislav vzděláván ve zdejší klášterní jezuitské koleji. Jako patnáctiletý se stal, právě na doporučení Adama z Hradce, panošem Bedřicha Krekwitze, diplomata na dvoře českého krále Rudolfa II.³¹⁹ Roku 1591 se, po boku svého pána, stal členem diplomatické výpravy do Konstantinopole. Přes Budín, Bělohrad a Sofii se výprava dostala do Konstantinopole, kde byla později kvůli údajné špionáži a zhoršení diplomatických vztahů vypuknutím třetí turecké války roku 1593 uvězněna.³²⁰ Část členů výpravy, včetně Vratislava z Mitrovic, zajetí přežila a roku 1595 se navrátila do Čech. O těchto událostech Václav Vratislav z Mitrovic s odstupem času sepsal svoje cestopisné příhody, které patří k nejznámějším českým cestopisům. Byl věrným katolíkem, již roku 1607 byl povýšen do panského stavu.³²¹ Po událostech Bílé Hory se věrnou službou habsburskému domu rod Vratislavů z Mitrovic stal i vlivným šlechtickým rodem. Václav Vratislav z Mitrovic zemřel roku 1635.³²²

Kryštof Harant z Polžic a Bezdruzic

Diplomat, voják a „renesanční člověk“ Kryštof Harant z Polžic a Bezdruzic, pravděpodobně jeden z nejznámějších českých šlechticů, se narodil roku 1564. Mezi lety 1576-1584, od svých dvanácti let, žil jako panoš a dvořan ve službách rakouského arciknížete Ferdinanda Tyrolského na zámku Ambras u Innsbrucku.³²³ Následně byl velitelem vojenského oddílu na uherském bojišti.³²⁴ Po smrti své první manželky se v roce 1598 rozhodl, společně s přítelem Heřmanem Černínem, podstoupit pouť do Svaté země. Nakonec navštívili i Egypt. Do Svaté země se dostali obvyklým způsobem přes Benátky a po moři. Při zpáteční cestě navštívili též Krétu. O svém putování sepsal dlouhý, vlastními kresbami ilustrovaný cestopis. Císařem Rudolfem II. byl povýšen do panského stavu, roku 1612 zakoupil hrad Pecka.³²⁵ Při stavovském povstání se přidal na stranu stavů, což se mu stalo osudným. Roku 1621 se stal, především kvůli své účasti na obléhání Vídně, kde velel stavovskému dělostřelectvu, jednou

³¹⁹ Václav ERTL (ed.), *Václav Vratislav z Mitrovic: Příhody Václava Vratislava z Mitrovic*, Praha 1906; Úvodní studie „Životopis autorův“ od Václava ERTLA (ed.), s. VII.

³²⁰ Třetí turecká válka, zvaná též Dlouhá turecká válka či Třináctiletá válka, probíhala 1593–1606. Viz např. Jan RYCHLÍK, *Mezi Vídní a Cařihradem*, Praha 2009, s. 38-49.

³²¹ J. HALADA, *Lexikon české šlechty*, s. 626.

³²² Václav ERTL (ed.), *Václav Vratislav z Mitrovic: Příhody Václava Vratislava z Mitrovic*, Praha 1906; Úvodní studie „Životopis autorův“ od Václava ERTLA (ed.), s. IX.

³²³ Václav BŮŽEK, *Rytíři renesančních Čech*, Praha 1995, s. 97.

³²⁴ Tamtéž.

³²⁵ J. HALADA, *Lexikon české šlechty*, s. 178.

z obětí Staroměstské exekuce. I přes tento tragický osud je Kryštof Harant připomínán i jako skutečný renesanční člověk: skladatel, malíř a cestovatel.³²⁶

Jindřich Hýzrle z Chodů

Narodil se roku 1575. Ve svých deseti letech byl vzat do služby u císařského rady Jana z Pernštejna, kde sloužil dva roky. Při návštěvě rakouského arciknížete Arnošta Rakouského na dvoře svého bratra Rudolfa II. v Praze roku 1587, byl Janem z Pernštejna doporučen ke službě na dvoře rakouského arciknížete.³²⁷ Ten ho přijal za své páže. Ve Vídni Hýzrle zdokonalil svou znalost jazyků, dvorské výchovy i vojenské dovednosti. Jako doprovod svého pána poznal velkou část rakouských zemí a doprovázel ho i při cestě do belgického Nizozemí, kde navštívil např. Antverpy a Brugy. Následně s kladným výsledkem požádal o povolení bojovat na uherském bojišti, čímž započala jeho dobrodružná kariéra vojenského rytmistra, důstojníka a diplomata. Během své kariéry procestoval velkou část zemí střední a západní Evropy. Jako přesvědčených katolíků se během stavovského povstání přiklonil na stranu císaře, z čehož později profitoval.³²⁸ O svých zážitcích sepsal životopis, který v sobě kloubí prvky kroniky a cestopisu. Na onen svět se odebral roku 1665, pochován je v kostele Panny Marie sněžné v Praze.³²⁹

³²⁶ Jan RACEK, *Kryštof Harant z Polžic a Bezdržic a jeho doba*, Brno 1970; Marie KOLDINSKÁ, *Kryštof Harant z Polžic a Bezdržic: cesta intelektuála k popravišti*, Praha 2004.

³²⁷ Věra PETRÁČKOVÁ a Jan VEGELTANZ (eds.), *Příběhy Jindřicha Hýzrleho z Chodů*, Praha 1979.

³²⁸ Již Rudolf II. ho za jeho věrné služby habsburskému trůnu na uherském bojišti povýšil do panského stavu, během stavovského povstání musel i s rodinou emigrovat. Ferdinand II. Štýrský mu jeho titul potvrdil a poději znovu povýšil.

³²⁹ Jiří KUBEŠ a Vítězslav PRCHAL, *Cesta a paměti: Český šlechtic Jindřich Hýzrle z Chodů (1575-1665) a jeho život očima dalších pramenů neliterární povahy*, Národní muzeum: Cesty a život Jindřicha Hýzrle z Chodů: studie, edice a překlad, Praha 2021.